

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KALKINMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ:
TÜRKİYE VE ÇİN'İN KARŞILAŞTIRMALI
BİR ANALİZİ

Manisa, 2023

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI**

**KALKINMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ:
TÜRKİYE VE ÇİN'İN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ**

Ayşe GÜNDOĞAN

**Danışman
Doç. Dr. Caner DEMİR**

MANİSA-2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Kalkınmanın Sürdürülebilirliği: Türkiye Ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Analizi**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/10/2023

Ayşe Gündoğan

İmza

ÖZET

KALKINMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: TÜRKİYE VE ÇİN'İN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Son yıllarda özellikle çevre konularının yoğun bir şekilde ön plana çıkmasıyla daha çok dikkat çeken sürdürülebilir kalkınma kavramı, ülke ekonomilerinin ve uluslararası entegrasyonların odak ve kilit noktası haline gelmiştir. Ülkeler ekonomik kalkınma planlarında sürdürülebilirlik başlığına yer vermiş, bazı ekonomik entegrasyonlar anlaşma şartlarında sürdürülebilir çalışmaları koşul haline getirmişlerdir. Özellikle son 20 yılda daha çok ön plana çıkan bu kavram, ekonomi politikalarının da ciddi bir parçası haline gelmiştir.

Bu tezde, sürdürülebilir kalkınmanın bu derece ön planda olduğu ve önemli görüldüğü bu dönemde, Dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Çin Halk Cumhuriyeti ve potansiyeli ve coğrafi konumu gereği kritik bir öneme sahip olan Türkiye Cumhuriyeti ekonomileri betimsel analiz ekseninde incelenmiştir. Birbirinden yapısal açıdan bu derece farklı olan iki ülkenin sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirilmesi de bu alana yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu tezde geniş bir veri seti kullanılmış olup gıda üretimi, yenilenebilir enerji kullanımı, gelir eşitsizliği, dış ticaret, sermaye hareketleri, işgücü piyasaları, demografik koşullar, hastane ve doktor sayıları, göç oranları, patent başvuruları gibi birçok etken göz önünde bulundurulmuştur.

Bu tezde, kapsamlı bir betimsel analiz ile ekonometrik bir analiz icra edilmiştir. Derlenen verilerin iki ülke açısından karşılaştırılması sonucunda hem Çin hem de Türkiye ekonomileri bazı faktörler bakımından sürdürülebilir bir kalkınma süreci gösterirken diğer bazı faktörler bakımından ise bugünkü ilerlemelerin gelecekteki ilerleme süreçlerinden ödün verilmesi pahasına gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın ekonometrik analiz kısmında ise seçilmiş sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin ülkelerin kalkınma süreçleri üzerindeki etkileri zaman serisi analizi ile tahmin edilmiştir. ARDL Sınır testinden elde edilen bulgular, sabit sermaye yatırımları, enerji ithalatı ve patentler her iki ülkede kişi başına GSYİH üzerinde pozitif bir etki gösterirken beşeri sermaye Çin'de kısmi pozitif etki ve Türkiye'de pozitif bir etki göstermektedir. Dış borç stokunun etkisi, Türkiye'de negatif iken Çin'de istatistiki olarak anlamlı değildir. Gelir eşitsizliğine bakıldığında ise Türkiye'de negatif bir etkinin, Çin'de ise pozitif bir etkinin var olduğu gözlenmiştir. Son olarak, yenilenebilir enerji kullanım oranındaki artışların Türkiye'de kişi başına GSYİH'yi artırdığı, Çin'de ise azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır. İki ülkede farklılaşan etkilerin gözlenmesi, ülkelerin farklı kalkınma stratejileri izlediğini ortaya koymaktadır. Bunun da ötesinde, Çin'in kalkınma gündeminin sürdürülebilir kalkınma ilkelerinden oldukça uzakta olduğunu söylemek mümkündür.

ABSTRACT

SUSTAINABILITY OF DEVELOPMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKIYE AND CHINA

In recent years, the concept of sustainable development has started to attract more attention, especially with environmental issues coming to the fore. This concept has become the focus and key point of national economies and international integrations. Countries have included the title of sustainability in their economic development plans, some economic integrations have made sustainable work a condition in the agreement articles. This concept, which has come to the fore, especially in the last 20 years, has become a serious part of the contents of economic policies.

In this study, the effect of sustainable development on the economies of China and Türkiye was examined in the axis of descriptive analysis. This review is important in terms of China's important place in the world economy and Türkiye's critical point due to its geographical location and potential that it has. The evaluation of two countries, which are structurally different from each other, in terms of sustainable development also adds a new perspective to this field. In the present study, a broad data set covering food production, renewable energy usage, income inequality, foreign trade, capital movements, labor markets, demographic conditions, the number of hospitals and doctors, migration rates, and patent applications.

In this thesis, a comprehensive descriptive analysis and an econometric analysis were performed. In the descriptive analysis, by comparing the two countries via the collected socioeconomic factors, we observed that while both Chinese and Turkish economies show a sustainable development process in terms of some factors, it reveals that current progress in terms of some other factors comes at the expense of future progress processes. In the econometric analysis part of the study, the effects of selected sustainable development indicators on the development processes of countries were estimated via time series analysis. The findings obtained from the ARDL Bounds Test revealed that gross fixed capital formation, energy imports, and patents have positive impacts on GDP per capita in both countries while human capital has a partially positive impact in China. The impact of external debt stock was estimated negative in Türkiye and insignificant in China. Income inequality, on the other hand, has a negative impact in Türkiye and a positive impact in China. Lastly, the share of renewable energy use positively affects GDP per capita in Türkiye while a negative association was estimated for China. The disparities in the two countries reveal that they follow different development strategies. Moreover, China's development agenda seems far from sustainable development principles.

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Caner Demir'e, çalışmalarım sırasında manevi desteğini her zaman hissettiğim değerli arkadaşlarım Safiye Kübra Yaşar, Öznur Özbek ve Melis Sıla Cengiz'e, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

Ayşe GÜNDOĞAN

Manisa, 2023

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	1
TABLOLAR LİSTESİ	3
GİRİŞ	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
İKTİSADİ KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	6
1.1. Kalkınma Kavramı ve Ekonomik Kalkınma.....	6
1.2.Sürdürülebilirlik Kavramı	9
1.3. Sürdürülebilir Kalkınma.....	10
1.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi.....	12
1.5. Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları (SKA) ve UNDP'nin Rolü	18
1.5.1. UNDP'nin Rolü.....	18
1.5.2. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA).....	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'NİN KALKINMA SÜRECİ.....	21
2.1. Türkiye Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi.....	21
2.1.1. Geç Osmanlı Dönemi	21
2.1.2. Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi	23
2.1.3. Sanayileşme Dönemi.....	26
2.1.4. İkinci Dünya Savaşı Dönemi	27
2.1.5. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi	28
2.1.6. Planlı Kalkınma Dönemi.....	29
2.1.7. Enerji Krizi Dönemi	31
2.1.8. 1980 Sonrası Dönem	31
2.1.9. Ekonomik Küreselleşme	32
2.1.10. Enflasyonla Mücadele Programı (1999)	34
2.1.11. 2001 Krizi.....	35
2.1.12 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	35

2.1.13. 2008 Krizi.....	36
2.1.14. 2010’lu Yıllar	38
2.1.15. Covid-19 Salgını	39
2.2. Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma.....	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇİN’İN KALKINMA SÜRECİ.....	42
3.1. Çin Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi.....	42
3.1.1. Çin İmparatorluğu’nun Yakın Geçmişi.....	42
3.1.2. Çin Halk Cumhuriyeti Kuruluşu ve Mao Dönemi	47
3.1.3. Çin Halk Cumhuriyeti Reform Yılları ve Deng Xiaoping Yönetimi	48
3.1.4. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Küreselleşme Hareketleri	49
3.1.5. 2008 Krizi ve Çin Halk Cumhuriyeti’ne Etkisi.....	51
3.1.6. Çin Rüyası ve Bir Kuşak Bir Yol Projesi.....	52
3.1.7. Made In China 2025.....	54
3.1.8. Çin – ABD Ticaret Savaşı.....	55
3.1.9. Covid-19 Salgını	55
3.2. Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sürdürülebilir Kalkınma.....	57
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	59
ÜLKE KARŞILAŞTIRMASI: TÜRKİYE VE ÇİN İÇİN BİR DEĞERLENDİRME	59
4.1. Sürekli ekili alanın toplam arazi alanı içerisindeki payı	59
4.2. Gıda Üretimi.....	62
4.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlara Ait Net Girişlerin GSYH içerisindeki payı.....	64
4.4. Dış Borçların Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içerisindeki payı.....	66
4.5. Yenilenebilir Elektrik Üretiminin Toplam Elektrik Üretimi İçerisindeki Payı... 69	
4.6. Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Toplam Nihai Enerji Tüketimi İçerisindeki Payı.....	71
4.7. Hidroelektrik Hariç Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elde Edilen Elektrik	

Üretiminin Toplam Elektrik Üretimi İçerisindeki Payı.....	73
4.8. Net Enerji İthalatının Enerji Kullanımı İçerisindeki Payı.....	74
4.9. Ülkelerin Patent Başvuruları	75
4.10. Ülkelerin Endüstriyel Tasarım Uygulamaları Sayısı	78
4.11. Ülkelerin Ticari Marka Başvurusu Sayıları.....	80
4.12. İnternet Kullanan Bireylerin Nüfus İçerisindeki Payı.....	82
4.13. Askeri Harcamaların GSYH İçerisindeki Payı.....	83
4.14. Nihai Tüketim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı.....	84
4.15. Brüt Sabit Sermaye Oluşumunun GSYH İçerisindeki Payı	86
4.16. Ülkelerin Mal ve Hizmet İhracat-İthalatının GSYH İçerisindeki Payı	87
4.17. Ülkelerin GSYH Değerleri.....	89
4.18. Ülkelerin 1000 kişi başına düşen Hastane Yatağı ve Doktor Sayısı	91
4.19. Gelir Eşitsizliği.....	92
4.20. Cinsiyete Göre İş Gücüne Katılım Oranı	94
4.21. Ülkelerin İşsizlik Oranı	95
4.22. Net Göç	97
4.23. Yıl bazında Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	98
4.24. Yıllık Nüfus Artış Oranı.....	99
4.25. Kentsel Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Payı.....	101
4.26. Ülkelerin Mal İthalat-İhracatı İçerisinde Gıda İthalat-İhracatının Oranı	102
4.27. Yüksek Teknoloji İhracatının Toplam Üretilen İhracat İçerisindeki Payı	104
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	106
TÜRKİYE VE ÇİN’İN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK BİR ANALİZ.....	106
5.1. Veri Seti ve Yöntem.....	112
5.2. Birim Kök Test Sonuçları	119
5.3. ARDL Sınır Testi Sonuçları.....	121
5.4. Uzun Dönem Tahmin Sonuçları.....	122

5.5. Türkiye ve Çin İçin Elde Edilen Bulgular Üzerine Karşılaştırmalı Bir Tartışma	129
SONUÇ	131
Kaynakça.....	136
ÖZGEÇMİŞ	149

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BM	Birleşmiş Milletler
CO₂	Karbondioksit
COP	Conference of the Parties (Taraflar Konferansı)
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organizations-WTO)
FAO	Food and Agriculture Organizations of United Nations (Gıda Tarım Teşkilatı)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli)
IUCN	International Union for Conservation of Nature (Uluslararası Doğayı Koruma Birliği)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma İş birliği Örgütü)
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SKH	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNEP	United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
UNGASS	United Nations General Assembly Special Session (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu)
WB	World Bank (Dünya Bankası)
WCS	The World Conservation Strategy (Dünya Koruma Stratejisi)

WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
WMO	World Meteorological Organization (Dünya Meteoroloji Örgütü)

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sürekli ekili alanın toplam arazi alanı içerisindeki payı (%).....	59
Şekil 2: Gıda üretim endeksi (2014-2016 = 100).....	62
Şekil 3: Doğrudan Yabancı Yatırımlara Ait Net Girişlerin GSYH içerisindeki payı (%).....	64
Şekil 4: Dış Borçların GSMH içerisindeki payı (%)	66
Şekil 5: Yenilenebilir Elektrik Üretiminin Toplam Elektrik Üretimi İçerisindeki Payı (%).....	69
Şekil 6: Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Toplam Nihai Enerji Tüketimi İçerisindeki Payı (%)	71
Şekil 7: Hidroelektrik Hariç Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elde Edilen Elektrik Üretiminin Toplam Elektrik Üretimi İçerisindeki Payı (%)	73
Şekil 8: Net Enerji İthalatının Enerji Kullanımı İçerisindeki Payı (%)	74
Şekil 9: Çin'in Patent Başvuruları.....	75
Şekil 10: Türkiye'nin Patent Başvuruları.....	76
Şekil 11: Çin'in Endüstriyel Tasarım Uygulamaları Sayısı	78
Şekil 12: Türkiye'nin Endüstriyel Tasarım Uygulamaları	78
Şekil 13: Çin'in Ticari Marka Başvurusu Sayıları	80
Şekil 14: Türkiye'nin Ticari Marka Başvuru Sayıları	80
Şekil 15: İnternet Kullanan Bireylerin Nüfus İçerisindeki Payı (%)	82
Şekil 16: Askeri Harcamaların GSYH İçerisindeki Payı (%).....	83
Şekil 17: Nihai Tüketim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı (%).....	84
Şekil 18: Brüt Sabit Sermaye Oluşumunun GSYH İçerisindeki Payı (%)	86
Şekil 19: Ülkelerin Mal ve Hizmet İhracat-İthalatının GSYH İçerisindeki Payı (%).....	87
Şekil 20: Çin'in GSYH'si (2015 yılı Amerikan Doları Kuruna Sabitlenmiş Reel GSYH – 2017 Uluslararası Dolar Kuruna Sabitlenmiş SAGP Endeksli GSYH)89	
Şekil 21: Türkiye'nin GSYH'si (2015 yılı Amerikan Doları Kuruna Sabitlenmiş Reel GSYH – 2017 Uluslararası Dolar Kuruna Sabitlenmiş SAGP Endeksli GSYH).....	89
Şekil 22: Ülkelerin 1000 kişi başına düşen Hastane Yatağı ve Doktor Sayısı.....	91
Şekil 23: Gini Katsayısı.....	92

Şekil 24: ILO verilerine göre 15-64 yaş arası nüfustaki Kadın ve Erkeklerin İş Gücüne Katılım Oranı	94
Şekil 25: ILO Verilerine Göre Ülkelerin İşsizlik Oranı.....	95
Şekil 26: Net Göç	97
Şekil 27: Yıl bazında Doğumda Beklenen Yaşam Süresi.....	98
Şekil 28: Yıllık Nüfus Artış Oranı (%).....	99
Şekil 29: Kentsel Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Payı (%).....	101
Şekil 30: Ülkelerin Mal İthalat-İhracatı İçerisinde Gıda İthalat-İhracatının Oranı (%).....	102
Şekil 31: Yüksek Teknoloji İhracatının Toplam Üretilen İhracat İçerisindeki Payı (%).....	104

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 5.1. Türkiye ve Çin İçin Yapılmış Ampirik Çalışmalar.....	106
Tablo 5.2. Betimleyici İstatistikler	113
Tablo 5.3. Birim Kök Test Sonuçları.....	120
Tablo 5.4. ARDL Sınır Testi Sonuçları	121
Tablo 5.5. Çin İçin Tahmin Edilen Kısa-Uzun Dönem Katsayılar ve Hata Düzeltilme Modeli.....	124
Tablo 5.6. Türkiye İçin Tahmin Edilen Kısa-Uzun Dönem Katsayılar ve Hata Düzeltilme Modeli.....	127
Tablo 5.7. Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Faktörler ve Etkileri – Özet Tablo	130

GİRİŞ

1970’li yıllarda dünya genelinde sanayileşme alanında artan gelişmelerin çevreyi ve çevresel diğer faktörleri olumsuz anlamda etkilemesiyle sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram sosyal ve kültürel alanlarda öne çıkmanın yanında ekonomi alanında da büyük yankı uyandırmıştır. Bu yankının etkileri 1980’lerde net bir şekilde görülmeye başlamış, ülke ekonomilerinin bu kavramları politikaları ve ekonomik planları içerisine dahil etmesine, ekonomik entegrasyonların ve uluslararası ekonomik oluşumların bu kavramlar üzerine dikkat çekmesine sebep olmuştur. Öyle ki, başta sürdürülebilir kalkınma denilince ilk akla gelen ekonomik oluşum olan Avrupa Birliği’nin üyelik şartları arasında sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramına ciddi anlamda yer vermesi ve bu alanda yapılan çalışmalarda öncü bir kurum olarak yer alması bu alanda en dikkat çekici gelişmedir. Bu etkinin bir diğer etkisi, yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma gibi kavramların yaygınlaşması, kitlelerce aktif olarak kullanılmasıdır. Neredeyse her alanda alanlarında öncü olan kişilerin sürdürülebilir yaşamın bireysel ve toplumsal olarak hayata etkilerine dikkat çekmiş ve insanları bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmaların en büyük etkisi ise, sürdürülebilirliğin sadece çevre ya da ekonomi alanı için önemli olmadığını, her alanda ve hayatın her noktasında sürdürülebilir hayatı destekleyici noktalar olduğunun fark edilmesidir. Toplumun en küçük birimi olan bireylerden uluslararası topluluklara, iş birliklerine kadar her birimin bu çalışmalara etkisi olabileceği gerçeği ortaya çıkmıştır.

Ülke ekonomileri açısından sürdürülebilir kalkınma denildiğinde, kalkınmanın gerçekleştirilirken çevre ve kişilerin hayatının da ne derece önemli olduğu, kalkınmanın tek başına ifade ettiği sonuçların yanında, toplum refahının ve gelişmişlik seviyesinin önemi vurgulanmaktadır. Kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması, her bireyin eşit şekilde eğitim alabilmesi, toplumdaki bireylerarası gelir dağılımındaki eşitlik, barınma, sağlık, yiyecek ve yaşam hakkı gibi temel hakların toplumun bütünü açısından eşit ve sağlanabilir olması gibi başlıklar da ülkelerin sürdürülebilir kalkınma çalışmaları arasında yer almaktadır. Aslında bu kavramın temelinde, ilk olarak bireylerin haklarının sağlandığı sonrasında ekonomiyle desteklendiği bir düzen yer almaktadır. Bahsedilen hak ve özgürlükler doğru ve eşit şekilde yerine getirilirse,

ekonomik kalkınma da kaçınılmaz olacaktır. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma kavramı da ekonomilere politika açısından yeni bir yön kazandırmaktadır.

Bu çalışma için ele alınan iki ülke, Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti, sahip oldukları farklılıkları ve dünya ekonomisindeki önemli konumları ile, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ortaya konulmasında ve ülkeler bazında sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için neler yapılabileceğinin ortaya konulması açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir. Çin'in dünyanın önde gelen büyük ekonomilerinden biri oluşu, büyük ekonomiler ve yüksek nüfuslu ülkeler açısından sürdürülebilir kalkınma uygulamalarını açıklarken, Türkiye coğrafi olarak kritik bir konuma sahip olması ve gelişmekte olan bir ülke konumunda olması, bazı aynı özellikleri taşıyan ülke ekonomileri açısından aydınlatıcı olmaktadır. Aynı zamanda ülkelerin yıllar içerisinde yaşadıkları sosyal, kültürel ve ekonomik değişikliklerin sürdürülebilir kalkınma ekseninde etkisinin ortaya konulabilmesine açısından da son derece önemli ülkelerdir. Bunun temelinde ise, Çin'in dışa kapalı ekonomi modeli, sonrasında yaşadığı küreselleşmeye geçiş dönemi, gelişmekte olan ekonomi konumundan gelişmiş bir ekonomi konumuna evrilmesi, Türkiye'nin ise tarım odaklı ekonomi modelinden sanayi temelli ekonomi modeline geçiş süreci, ülkede yaşanan ekonomik krizler ve krizlerden çıkış noktaları, uyguladıkları farklı ekonomi anlayışları yer almaktadır. Her iki ülkede kendi içerisinde çok farklı süreçlerden geçerek birçok ekonomik durumu deneyimlemiş ekonomiler olarak, ekonomik çeşitliliğin ve farklılıkların da sürdürülebilir kalkınma açısından incelenbilmesine olanak sağlamıştır. Birbirinden bu derece farklı iki ülkenin sürdürülebilir kalkınmayı etkileyen veriler çerçevesinde analiz edilmiş olması diğer ülkelerin analizi yapılmak istenildiğinde, nasıl bir yol izlenilebileceğini de ortaya koymaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde kalkınma ve ekonomik kalkınma kavramları açıklanacak, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde durularak sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel gelişimi ve sürdürülebilir kalkınmanın amaçları anlatılacaktır. İkinci ve üçüncü bölümlerde sırasıyla Türkiye ve Çin ekonomilerinin tarihsel gelişimi ve Türkiye ve Çin ekonomisinde sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi adına hangi adımların atıldığı açıklanacaktır. Dördüncü bölümde betimsel analiz yöntemi kullanılarak her iki ülkenin de sürdürülebilir kalkınma sürdürülebilir kalkınma adına attıkları adımlar detaylı bir şekilde yorumlanacaktır. Son

bölümde ise, her iki ülkenin sürdürülebilir kalkınma serüvenleri ekonometrik analiz yöntemiyle ele alınarak nesnel bir çalışma ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

İktisadi kalkınma ve sürdürülebilirlik konularına değinmeden önce kalkınma kavramı, yıllar içerisinde kullanılan anlamları ve kalkınma kavramıyla ilgili tanımlamalara yer vermemiz gerekmektedir. Kavramların tanımlamalarının ardından sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi anlatılacaktır. Son olarak da sürdürülebilir kalkınma amaçları ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Kalkınma Kavramı ve Ekonomik Kalkınma

Kalkınma kavramı, İngilizce “development” kelimesinden gelmektedir. Yüzyıllar boyunca bu kelime, ‘kalkınma’ anlamının dışında ‘gelişme’ anlamıyla yer edinmiştir. Bu gelişme sözcüğü, ekonomik anlamda kullanılmadan önce günlük hayatta ve yahut iş hayatında her türlü gelişmeleri kapsayacak anlamda kullanılmıştır. Bir konuyla ilgili herhangi bir yenilik ya da değişiklik söz konusu olduğunda bu durum gelişme sözcüğüyle ifade edilmiştir. Almanya’da 1860 yılında yayımlanmış olan “Encyclopedia of All Systems of Teaching and Education” adlı ansiklopedinin “gelişme” maddesinde şöyle deniyordu: “bu kavram insanın sahip olduğu ve bildiği hemen hemen her şeye uygulanır.” (Esteva 2007, 19-23). Gelişme sözcüğünün yanı sıra kalkınma kavramının yaygın olarak kullanımı, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşmiştir. Gelişme ve kalkınma kavramları arasındaki fark bariz bir biçimde ortaya atılmaya ve kaynaklarda farklı anlamlarda tanımlanmaya başlamıştır. Kalkınma kavramını gelişme kavramından ayıran nokta, kalkınma kavramının değişimin yanında yapısal bir farklılığı da kapsıyor olmasıdır. Bir konuyla ilgili herhangi bir yenilik ya da değişiklik ‘gelişme’ olarak tanımlanırken, yaşanan bu gelişmeyle birlikte kitleleri etkileyecek köklü bir değişimin yaşandığı durumlar “kalkınma” olarak tanımlanmıştır.

Kalkınma ekonomisi kavramı, hem ekonomik hem de siyasal anlamda tartışmalı bir kavram olmasının yanı sıra, doğası gereği karmaşıktır ve kesin bir tanımı yoktur. Bu anlamda, normatif bir kavram olup, değer yargılarını da içeren bir kavram niteliğindedir (Bakırtaş 2014, 9). Amartya Sen'in tanımlamasında kalkınma, "insanların yararlandığı gerçek özgürlükleri genişletme süreci" (Sen 1999, 1) olarak ve Seers'in tanımlamasında ise "insan kişiliğinin gerçekleşmesine yönelik yeterli beslenme için gerekli mutlak zorunluluk" (Seers 1972, 8 (3)) olarak açıklanmıştır.

2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Dünya genelinde yaşanan büyük yıkıma rağmen güçlü konumunu koruyan ve diğer ülkeleri etkileyebilme gücüne sahip olan ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'nin yeni başkanı Harry S. Truman yaptığı konuşmasında;

"Az gelişmiş bölgelerin geliştirilmesi ve ekonomilerin büyütülmesi için bilimsel ilerlememizi ve endüstriyel gelişmemizi yeni bir cesur program ile bu bölgelere sunmamız gerekiyor."

"Eski emperyalizmin başka ülkelerden kar elde etmesi gibi bir anlayışın bizim programımızda yeri yoktur. Bizim tasarladığımız demokratik ve namuslu alışveriş yapma ilkesini temel alan bir kalkınma programıdır." Sözleri ekonomik kalkınma kavramını ön plana çıkarmış, az gelişmişlik kavramıyla birlikte, bu kavramın anlamını değiştirmiş ve bir simge haline getirmiştir (Truman 1967, 1).

Kalkınma ve az gelişmişlik kelimeleri tabii ki Harry S. Truman'dan önce de kullanılmıştır. Kaynaklara göre az gelişmişlik kavramını ilk kullanan muhtemelen 1942 yılında yazdığı bir yazıda Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization – ILO) Sekreterliği'nin eski üyesi Wilfred Benson'dur (Benson 1942, 1). Fakat Benson'un kavramını ne halk ne de uzmanlar o yazıdan sonra kullanmıştır. İki yıl sonra, Rosenstein-Rodan "ekonomik bakımdan geri bölgelerden" bahsetmeye devam etmiştir. Arthur Lewis de 1944 yılında zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçuruma işaret ediyordu. Kırklı yıllarda bu kavram teknik kitaplarda ya da Birleşmiş Milletler(BM)'in belgelerinde ara sıra yer aldı. Bu kavramın tamamen kabul görmesi, Truman'ın uygulamak istediği politikanın sembolü olarak açıklaması sonrasında gerçekleşmiş ve zamanla inanılamayacak seviyede sömürge politikalarını destekleyici bir fonksiyon haline gelmiştir (Esteva 2007, 19-23).

Adam Smith ilk “Kalkınma Ekonomisti” ve Adam Smith’in 1776 yılında yayınladığı “Ulusların Zenginliği” ekonomik kalkınma üzerine ilk bilimsel eser olarak iddia edilmesine karşın, Afrika, Asya ve Latin Amerika’daki ekonomik kalkınma süreci ve sorunlarının sistematik olarak ortaya konulması daha çok 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde gelişmiş ve daha çok çevre ekonomilerinin ulusal ölçekte ve ulus ekonomiler odaklı olarak, insanların ve halkların kurtuluşunun gerçekleşeceği, yapısal dönüşümlere dayalı değişimleri gerçekleştirmek anlamında kullanılmıştır (Bakırtaş 2014, 9). Kalkınma ekonomisinin ekonomik büyümeden ayrıldığı nokta bu yapısal dönüşümlerdir. Ekonomik büyüme, ülkenin önceki yıla oranla milli gelirindeki ve mal ve hizmet üretimindeki artışına dikkat çekerken ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeyi de kapsayan daha geniş anlamlı bir kavramdır. Ekonomik büyüme, kalkınmaya zemin hazırlar, birbirlerinin tamamlayıcısı konumundadırlar. Ekonomik kalkınma ekonomik büyümenin yanında, kişi başı milli gelirdeki reel artış, toplumsal refah artışı, ülkenin okuryazarlık seviyesi, sağlık imkanları, adaletin sağlanması gibi sosyal, kültürel ve hukuki birçok süreci kapsamaktadır. Ekonomik kalkınma olmadan ekonomik büyüme gerçekleşebilir fakat ekonomik büyüme olmadan ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi söz konusu değildir.

Ekonomik kalkınma ve yapısal dönüşüm denildiğinde gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş yapması ilk akla gelen düşünceler olsa da yukarıda da belirttiğimiz gibi kalkınma kavramı bu kadar basit bir kavram değildir. Eğitim seviyeleri ve eğitimde fırsat eşitliği, sağlık imkanlarının kapsamı, kişilerin haklarını rahatça arayabilmesi, adaletin sağlanması, düşüncelerini ifade edebilme özgürlüğü, toplumsal refah, alım gücü, demokrasinin gerçek bir şekilde işleyişi, kişilere kültürel faaliyetlere dilediğince ve kolaylıkla katılabilme imkanının sağlanması gibi birçok faktörü içermektedir. Bu faktörler aynı zamanda ekonomik kalkınmanın amaçlarını oluşturmada katkı sağlar. Lügatta “gelişmiş ülke” kavramıyla eşleştirilen bu faktörler topluma sunulduğunda kalkınma tam anlamıyla sağlanmış olur. Bu faktörlerin hepsinin bir arada sunulduğu bir ülke ütöpik gibi görünse dahi, bu kavrama çok yaklaşmış ülkeler olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Ülkelerin neden ekonomik olarak kalkınmaları gerektiği sorusu üzerinde durduğumuzda kalkınmanın tanımında da bahsettiğimiz gibi kendi çıkarları doğrultusunda belirli amaçları gerçekleştirme istekleri olduğunu görmekteyiz. Bu

amaçlar; kişilerin ihtiyaçlarını daha hızlı ve kolay karşılamaları için kişisel reel gelirlerini yükseltmek, büyüme hızını arttırmak için yeni bir yatırım yöntemi geliştirmek, ülke vatandaşlarının ekonomik olarak bağımsız yaşamalarını sağlamak, gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek boyuta ulaşmak için çabalamak, vatandaşların kişisel refahını arttırmak amacıyla kendileri için iş dışında daha fazla zaman ayırmalarını sağlamak, kültürel değerlerine sahip çıkmak ve korumak, uluslararası iletişim ve seyahat gibi haklardan bütün vatandaşların eşit şekilde yararlanmasını sağlamak olarak sıralanabilir (Karakayalı ve Dilber 2010, 9-10).

1.2.Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik, devamlılık sağlamak, destek vermek, süreklilik, ileriye doğru gidebilmek ve var olanın devamlılığı gibi ifadelerle kısaca tanımlanabilir. Sürdürülebilirlik kelimesi önüne geldiği kavramı destekleyerek, sürükleyen, devamlılığını sağlayan, güçlendirici ve güven verici anlamı kazandırır. Sürdürülebilir tedavi, sürdürülebilir performans, sürdürülebilir barış, sürdürülebilir demokrasi, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma örneklerinde olduğu gibi bu kavram kullanıldığı alanda mevcut kaynağın korunarak daha iyi bir duruma gelmesini ifade etmektedir (Olca 2015, 19-27).

Sürdürülebilirlik, Birleşmiş Milletler tarafından “bugünün ve gelecek kuşakların sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve politik alanlara özgü kapasitelerini geliştirebilmelerine olanak tanınması, kalkınma hedefleri arasında bir dağılım eşitliğinin, dengeli bir bileşkenin sağlanabilmesidir” şeklinde tanımlanmıştır (UNDP 1994, 13).

Sürdürülebilirlik düşüncesinin ortaya çıkış ve gelişiminin Orta Çağ’a (Campbell 1996, 302), hatta eski Yunan mitolojisine ve Doğu kültüründeki binlerce yıllık varlığına (İGDAŞ 1997, 1) dayandırılıyor olması sebebiyle, sürdürülebilirlik kavramının bu anlamda birçok geleneksel kültürden özellikler taşıdığının ifade edilmesi yanlış olmayacaktır. Sürdürülebilirlik düşüncesinin, Britanya Adaları’nda tarım topraklarının komünal düzenden, bireysel işlemeye geçildiğinde ürün miktarında ve verimlilik artışında sürekliliğe ulaşılması sürecini kitabında anlatan Arthur Young’ın görüşleriyle 19.yüzyılın başlarında somut olarak literatürde yer almaya başladığı söylenebilir. Sürdürülebilirliğin belirleyici bir algı olarak tarım, orman ve

balıkçılık gibi yenilenebilir kaynaklar kapsamında ortaya çıktığı görülmekte ve Almanya’da Kara ormanları korumak için çıkarılan yasalarla ormanlardan günün gereksinimleri karşılanırken sonraki kuşaklara da cevap verebilecek şekilde yeniden üretilmelerinin gerekliliği vurgulanmaktadır (Bozdoğan 2005, 1013-1014).

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkarsak sürdürülebilirlik, alan ya da kavram kast edilerek, mevcut kaynakları, dünya, canlılar ve çevre için en faydalı en verimli şekilde kullanılması ve aynı zamanda bu kullanım sırasında gelecek dönem ve kuşakların çıkarları göz önünde bulundurularak hareket edilmesidir. Gelecek kuşaklara sadece daha iyi bir çevre ve dünya bırakmanın yanı sıra, daha demokratik, daha eşitlikçi, daha sağlıklı, daha eğitilmiş, daha hukuki, daha sosyal ve kültürel bir yaşam bırakmak anlamına gelmektedir. Sürdürülebilirlik hangi kavramla birlikte kullanılırsa kullanılsın, dengeli bir şekilde yürütüldüğü müddetçe tüm canlılar için Dünyayı daha iyi bir yer haline getirecek işler ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle sürdürülebilirlik, hayatımızda farkında olamayacağımız kadar önemli bir kavram, daha da ötesi bir yaşam biçimidir. Önemi her ne kadar son yıllarda anlaşılmış olsa, hatta hala daha birçok kişi tarafından bilinmeyen ve göz önünde olmayan bir kavram konumunda olsa dahi, yaygınlaştırıcı ve öğretici birçok uygulama ve politikalar bulunmaktadır.

1.3. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramı denildiğinde ilk akla gelen çevre ve çevreye duyarlılık konuları olsa da sürdürülebilir kalkınma çok farklı disiplin ve ideolojileri kapsayan çok geniş bir kavramdır. Sadece tek bir bakış açısıyla değerlendirilemeyecek kadar karmaşık ve bir o kadar da önemli olan bu kavram, toplumun bütün kesimlerini, bütün yaş gruplarını, tüm dünya vatandaşlarını etkileyen bir olgudur. Sürdürülebilir kalkınma en büyük savaşını, dünya genelinde yaşanan çevre kirliliği, sosyal haklar, eğitimde fırsat eşitliği, cinsiyet eşitliği, adalet, sağlık gibi kavramlar ve bunların beraberinde var olan ekonomik sıkıntılara karşı vermektedir. Bunun yanı sıra sürdürülebilir kalkınma birçok kaynakta ülke bazında değerlendirilse dahi, asıl anlamı gözetildiğinde bahsedilen sorunların dünya genelinde çözülmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir. Ülke içerisinde bile bireylerin farklı yaşam koşullarına ve imkanlara sahip olduklarını göz önünde bulundurduğumuzda, dünya genelinde yaşanan haksızlık ve eşitsizlik neredeyse önü alınamaz bir boyuta ulaşmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma temelde bir makine gibi düşünülebilir. Makinenin sorunsuz ve sürekli çalışabilmesi için var olan dişliler ise bireyleri temsil eder. Her bir birey bu döngü için görevini eksiksiz yerine getirdiğinde, döngü başarıyla tamamlanır ve makine kusursuz çalışır. Bunun yanında birey, öngörülemez davranışlar sergileyebilir. Davranışsal iktisat alanında da ele alındığı gibi insan psikolojisi değişkendir. İnsanların düşünceleri, yaşam şekilleri ve yaşam koşulları birbirinden farklılık gösterebilir. Bir kişinin dahi gün içerisinde davranışlarındaki tutarsızlık göz önüne alındığında, bir toplum söz konusu olduğunda insan davranışlarındaki öngörülemezlik durumunun önemi fark edilmektedir. Buradan da anlayacağımız gibi sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için kilit nokta nasıl ki bireylerse, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmemesinin önündeki engel de bireylerdir. Bu noktada en önemli kavram ise eğitimidir. Bireylere doğru eğitim eşit koşul ve yöntemlerle sağlandığında toplum bilinci oluşturulabilir. Fakat bu eğitimin de tamamen kesin sonuç vereceğinden ne yazık ki emin olunamaz. Zaten söz konusu olan kavram bireyler ve davranışları olduğunda hiçbir konuda kesinlikten söz edilemez. Sürdürülebilir kalkınmanın kusursuz bir biçimde çalışması söz konusu olmasa dahi, bugünkü ve gelecekteki yaşamlar için olabilecek optimum seviyede gerçekleştirilmesi için ne gerekiyorsa yapılmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma zaman içerisinde farklı tanımlamalarla ifade edilse dahi, bütün tanımlamalarda ekonomik kalkınma, sosyal gelişim ve çevreye duyarlılık başlıklarına dikkat çekilmiştir. Bir ülkenin sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmesi için, ekonomik açıdan bir ilerleme, gelişim gösterme; sosyal alanda bireylerin her anlamda eşit olma ve sahip oldukları haklarını eşit şekilde savunabilme; çevreyi koruma ve gelecek nesillere yeşil ve temiz bir çevre bırakabilme amaçlarına ulaşmaları gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı her ne kadar toplumlar üzerinden ele alınsa da bu kavramın temelinde insan yani birey yer almaktadır. Sürdürülebilir kalkınma olgusunun hayata geçirilmesi, sürekli ve sorunsuz şekilde işlemesi bireylere bağlıdır.

Sürdürülebilir kalkınma, farklı çalışma alanlarının ortak bir projesi konumunda olması nedeniyle her çalışma alanı tarafından farklı bir şekilde ele alınmıştır. Bu farklı bakış açılarının nedeni her biri birçok alt dala ayrılan çalışma alanlarının, sürdürülebilir kalkınmayı kendi alanlarına özgü bir perspektiften değerlendiriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Birbirinden farklı perspektiflerin ve dolayısıyla

birbirinden farklı tanımların var oluşu her ne kadar bir tartışma ve karmaşa ortamı yaratmış olsa dahi, her bir alan için neyin önemli olduğu, nelerin göz önünde bulundurulması gerektiği, oluşturulacak projelerde hangi çalışmaların yapılması gerektiği gibi birçok hususa ışık tutması açısından oldukça önemlidir.

Sürdürülebilir kalkınmadan etkilenen farklı çalışma alanlarının genelinde Dünya Çevre Kalkınma Komisyonu Brundtland Raporu'nda yer alan *“gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanması”* tanımı benimsenmiştir (United Nations 1987, 1).

2000 yılında yayınlanan Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ulusal Stratejiler Raporunda sürdürülebilir kalkınma; *“gelecek nesillerin kendi gereksinimlerinin karşılanması yeteneğini zarara uğratmadan bugünkü neslin ihtiyaçlarının karşılayan ekonomik ve sosyal gelişmedir.”* şeklinde tanımlanmıştır (Mawhinney 2002, 1).

1.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi

1950'li yılların sonlarına kadar Dünya genelinde hakim olan düşünce çevre kirliliğinin ekonomilerin kalkınması için kabul edilmesi gereken bir zorunluluk olduğu inancıydı. Çevreyi korumanın ekonomik kalkınmayı engelleyeceği düşüncesi yaygındı. 1960'lı yıllara gelindiğinde, farklı alanlardan birçok uzman çevre kirliliğine dikkat çekmek ve bu konuda önlemler alınmasını sağlamak amacıyla, bu konuya makale ve kitaplarında yer vermeye başladılar. Ne yazık ki, karşılarında bu konuyla ilgilenecek bir muhatap bulamadılar. 1970'lere gelindiğinde çevre sorunları o kadar artmıştı ki, nüfus ve sanayi çalışmalarının da artmasıyla doğal kaynaklar kendilerini yenileyemez hale geldiler. Kaynak kullanımındaki hızlı artış ve yenilenmesindeki yavaşlayan süreç, çevre kirliliğinin göz ardı edilemeyecek bir gerçek olduğunu kanıtlamış oldu.

Bu süreçte 1968 yılında, sosyal bilimler ve fen bilimlerinin birçok farklı alt dallarından akademisyenlerin bir araya gelmesi sonucu otuz kişiden oluşan bir topluluk olan “Roma Kulübü” kuruldu. Bu kulübün amacı, birbirleriyle ilişkili bilim dallarında aktif bir şekilde etkileşim sağlayarak fikir alışverişinde bulunmak ve farklı konularda çalışarak daha fazla bakış açısı kazanabilmektir. Roma Kulübü tarafından 1972 yılında Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens'e hazırlatılan “The Limits to Growth (Büyümenin Sınırları)” isimli rapor

(Meadows, ve diğeri 1972, 1), büyüme ve nüfus ile doğal çevrenin karşılıklı bağımlılığının kalkınma politikalarında dikkate alınması gereğini ortaya koymuş, yeni bir kalkınma yazınının da doğmasına yol açmıştır (Olca 2015, 19-27). Büyümenin Sınırları raporunda, nüfusun önlenemeyen artışı, sanayi alanında çalışmalarda yükselme, çevre kirliliği, tarım üretimi ve doğal kaynakların varlığının ekonomik büyümedeki artışın engellenmesindeki en önemli faktörler olduğu ortaya konulmuştur.

1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de Birleşmiş Milletlerin girişimi ve 113 ülkenin de katılımıyla "Uluslararası İnsan Çevresi Konferansı" düzenlenmiştir. Farklı bölgelerden gelen ve farklı ekonomik düzeylere sahip olan bu ülkeleri ortak prensipler çerçevesinde toplayan bu konferansta 113 ülke "Tek Dünyamız Var" sloganı altında dayanışma içerisinde bir birlik olmaya davet edilmiştir (Acar 2008, 116). Uluslararası İnsan Çevresi Konferansı Stockholm'de 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Uluslararası İnsan Çevresi Konferansı, çevre problemlerinin sadece ülke içi değil, uluslararası platformda ele alınması ve üzerine çalışılması gereken bir olgu olduğunun orta konulması açısından son derece önemlidir. Konferans konularının genel çerçevesi şehir planlaması, çevre kirliliğinin boyutu ve insan yaşamına etkileri, ülkelerin çevre kirliliğine karşı alması gereken önlemler ve gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerle gerçekleştireceği kalkınma çalışmalarından oluşmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansında insanın çevresini değiştirebilme kapasitesinin akılcı kullanıldığı sürece, bütün insanlara kalkınmanın sunacağı getirilerin ve insanların yaşam şartlarını yükseltebileceği, ayrıca insan çevresinin korunması ve geliştirilmesinin, dünyanın her yerindeki insanların yaşam kalitelerini ve kalkınmasını etkileyen önemli bir konu olduğu vurgulanmıştır (UNEP 1972, 1).

Konferansın teknolojik çözümlerle, çevre sorunlarının aşılabileceği yaklaşımı ile sonuçlanmasının eleştirilmiş olmasına rağmen, konferans gerek uluslararası gerekse bölgesel entegrasyonların gerçekleştirilmesi açısından pek çok gelişmeyi hazırlamıştır (Altunbaş 2003-2004, 104-105). Öncelikle bu konferans, Birleşmiş Milletler Çevre Programı Organizasyonunun (United Nations Environment Programme - UNEP) kurulmasında büyük bir tetikleyici olmuştur. Günümüzde uluslararası kuruluşlara ve Birleşmiş Milletler sistemine bakıldığında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme - UNDP),

Gıda Tarım Teşkilatı (Food And Agriculture Organizations of United Nations - FAO), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization - NATO), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD), Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ – World Trade Organization (WTO)), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund - IMF), Dünya Bankası (World Bank - WB) gibi çok sayıda örgütlenme, 1972 yılında çevre korumaya yönelik adımlar atmış, kirliliğin önlenmesinde alınan kararlar, koyulan standartlar ve kirlenmeyi sınırlamak amacıyla birbirini izleyen dört eylem planı ile 200 dolayındaki hukuki metni kabul ederek bir mevzuat ortaya koymuşlardır. 1973 yılında uygulamaya konulan Avrupa Çevre Eylem Programı, birden fazla ülkede aynı anda başlayan bir program olması özelliğiyle dünyada bir ilktir (Altunbaş 2003-2004, 105). Bunun yanında UNEP'nin oluşumu, Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü gibi uluslararası alanda pek çok önemli ve somut iş birliklerinin oluşumunun önünü açmıştır (REC Türkiye 2008, 29).

Ayrıca pek çok iki taraflı ya da çok taraflı sözleşme ve diğer bağlayıcı belgelerin ortaya konması biçiminde ortaya çıkan, uluslararası çevre hukukunun sonraki yıllarda gelişimi için bir temel sağlamıştır. İlk olarak Stockholm bildirgesinde dile getirilen çok sayıda ilke ve kavram yalnızca uluslararası çevre antlaşmalarının girişinde yer almakla beraber, başka bağlayıcı hükümlerde, hatta çeşitli ülkelerin anayasalarında ve iç hukuklarında etkisini göstermiştir (Pallemerts 1997, 614-615).

İklim değişikliğinin temel sebeplerinden biri olarak gösterilen atmosferdeki CO₂ (Karbon dioksit) yoğunluğunun artışının ekolojik dengeye ciddi zarar vereceğine yönelik ilk önemli adımlar 1979 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (World Meteorological Organization - WMO) öncülüğünde düzenlenen 1. Dünya İklim Konferansı ile atılmış, dünyanın geleceği açısından konunun önemi tüm ülkelerin dikkatine sunulmuş (D. A. Yalçın 2017, 56) ve özetle şu düşünceler ortaya konulmuştur:

“Toplumun ana enerji kaynağı olan fosil yakıtlara uzun süreli bağımlılığın ve ormansızlaşmanın gelecekte de sürmesi halinde, atmosferdeki CO₂ birikimi giderek artacaktır. İklim süreçlerini anlayabilmemizi sağlayan bugünkü bilgilerimiz, CO₂ birikimindeki bu artışın küresel iklim rejiminde uzun vadede ciddi değişikliklere yol açabileceğini göstermektedir. İnsan etkinlikleri ile atmosfere eklenen CO₂'in atmosferden uzaklaştırılması çok uzun ve yavaş gelişen bir süreçtir. Bu yüzden artan

CO₂ birikiminin olumsuz ekolojik sonuçları uzun vadede insanlığa ciddi zararlar verecektir” (O'Neill, MacKellar ve Lutz 2001, 31).

Dünya Koruma Stratejisi (The World Conservation Strategy – WCS) Sürdürülebilir Kalkınma kavramının tarihsel gelişim süreci içerisinde başlangıç noktası çalışmalarından biri olarak değerlendirilebilir. Strateji, Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature – IUCN) tarafından Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) için hazırlanmış ve 1980 yılında yayınlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk olarak bu raporda kullanılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, “biyolojik çevrenin insan tarafından kullanımının var olan nesillere en sürdürülebilir faydayı sağlarken, gelecek nesillerin gereksinim ve isteklerini karşılama potansiyelini de koruyacak biçimde yönetimi” olarak tanımlanmıştır. Rapor, sürdürülebilir bir toplum oluşturulabilmesi için koruma ve kalkınmanın birlikte ele alınması gerekliliğine yer vermektedir (Olçay 2015, 19-27).

1980’lerden sonra Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (DÇKK - UNEP), dünya genelinde kabul gören ve sürdürülebilir kalkınmanın doğru bir şekilde uygulanabilmesi anlamında, devletleri hukuki süreçte yönlendirici olacak bir belgenin hazırlanması tavsiyesini sunmuştur.

Gro Harlem Brundtland’ın başkanlığındaki komisyon çalışmalarını, hazırlamış oldukları “ortak geleceğimiz” raporunu 1987’de UNEP yönetim konseyine sunarak tamamlamıştır. Rapor daha sonra UNEP yönetim konseyince Birleşmiş Milletler’in 1987 güzünde 42. genel kurul toplantısında sunulmuş ve karara bağlanmıştır (Özer 1995, 23). Rapor yirminci yüzyılın başları ile sonları arasındaki farklılıklara değinmiş, etkilerinin asırlar boyunca yerel ölçekte sınırlı olan insan faaliyetlerinin, günümüzde küresel düzeyde tüm ekosistemleri etkilediğini vurgulamıştır (Kula 1998, 150).

Ortak Geleceğimiz raporu Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonuna ekonomik kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiye karşı yeni bir perspektif kazandırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, kalkınma gerçekleşirken yaşam kalitesinde artış sağlanmasının ve çevreye duyarlılığın artmasının öneminin fark edilmesini sağlamıştır.

1979 Dünya İklim Konferansı ve 1987 Ortak Geleceğimiz raporunun devam eden etkileriyle, 1988 yılında UNEP ve WMO’nun ortak girişimi ile Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC)

kurulmuştur. IPCC, bir anlamda uluslararası alanda iklim değişikliği üzerindeki tartışmaların ve çabaların temelini oluşturan sözleşme ve protokollerin geliştirildiği bir zemin olmuştur (Paterson 1996, 47).

BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Konferansı), 3-14 Haziran 1992’de, Rio de Janeiro’da düzenlenmiş ve ülkeleri sürdürülebilir yaşam odaklı yönetim şekilleri benimsemelerine teşvik edecek bir dizi ilkenin kabulü açısından atılan en önemli adımlardan birisidir. Bu anlamda öncesinde sadece bir eylem planı olarak görülen Gündem 21’in yanında Rio Konferansında sunulan bildiri sayesinde Orman İlkeleri de anlaşmaya dahil olmuştur. Ayrıca, Konferans sırasında, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzaya açılmıştır. Rio Konferansı’nın yarattığı bir diğer olumlu etkide BM tarafından hazırlanan Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesinin 1994 yılında imzaya açılmasıdır (Dış İşleri Bakanlığı 2021, 1).

Rio Konferansı sonrasında yapılan Rio+5 Konferansının amacı ise, anlaşma sağlayan ülkelerin anlaşma maddelerine ya da verilen kararlara ne derece bağlı kaldığını ve bu bağlamda yaptıkları çalışmaları denetlemektir. ABD’nin New York şehrinde, 16-27 Haziran tarihleri arasında yapılan UNGASS(United Nations General Assembly Special Session - Birleşmiş Milletler Genel Kurulu) ile birlikte alınan kararların istenilen düzeyde gerçekleştirilemediği ve sonrasında yapılmak istenilen adımların daha gerçekçi olması gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. UNGASS’da yapılan görüşmede sunulan çevre raporlarında dünya genelinde çevre konusunda ne kadar başarısız olduğu ve ekolojik sistemin bozulmasının önüne geçilemediği de net bir şekilde fark edilmiştir (Göktepe 2011, 12).

11 Aralık 1997’de COP (Conference of the Parties – Taraflar Konferansı) 3’te imzalanan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne ilişkin Kyoto Protokolü, dünya genelinde çevre sorunu anlamında en önemli husus olan sera gazı salınımlarını azaltmaya yönelik maddeler barındırmaktadır. Protokolün ismi imzaların atıldığı Japonya’nın aynı isimli şehrinden gelmektedir. Protokol maddeleri içeriği gereği ülkelerin, 2008-2012 yılları arasındaki 5 yıllık sürede sera gazı salınımlarını 1990 yılı seviyelerinin en düşük %5 oranında düşürmeleri ve 2005 yılına kadar da bunu gerçekleştirebileceklerine dair bir kanıt sunmaları gerekmektedir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı 2021, 1).

Kyoto Protokolünün uygulamaya geçirilebilmesi için en az 55 taraf ülkenin onay ve imzası şarttır. 1990 senesi raporlarına göre dünya sera gazı salınımlarının %44,2'sine sahip olan AB (Avrupa Birliği) ve OECD ülkelerinin neredeyse tamamının 16 Şubat 2005 tarihine kadar bu protokolü imzalamasına karşın Rusya ve ABD ülke ekonomisinin zarar göreceği düşüncesiyle ilk etapta imza atmamışlardır. Anlaşmaya katılmayan bir diğer ülke de Avustralya'dır. Rusya ise %17,42lik salınımıyla en önde gelen ülkelerden birisidir ve ABD'nin de desteğiyle 16 Şubat 2005'te protokole dahil olmuştur. Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesinde Rusya'nın etkisi büyüktür. Bunun sebebi salınım oranı yüksek olan Rusya'nın imzası olmasa, uygulamanın yürürlüğe girme tarihi daha da ertelenecektir. Bu durumda dahi 1997'de hazırlanan bu sözleşme tam sekiz yıl sonra 2005 yılında gerekli şartları karşılayarak uygulama sürecine adım atabilmiştir. ABD ise bu protokole sonradan dahil olan ülkelerden birisidir (Çepik 2015, 30). Şu anda Kyoto Protokolü kapsamında 160 ülke ve dünya üzerindeki sera gazı salınımının yarısından fazlası yer almaktadır.

Kalkınma için uluslararası platformda bir birleşmenin sembolü olan, 2000 yılında devletler tarafından onaylanan ve Binyıl Bildirisi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri ile 2015 yılını hedefleyen BM Binyıl Zirvesinin amacı, kalkınma ve gelişme kavramlarının ilk ortaya çıktığı zamanlardan beri bir sorun olarak görülen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında bir iş birliği platformu oluşturarak dünya geneline hakim olan ve kalkınmış bir gelecek oluşturma düşüncesidir. Binyıl Kalkınma Hedeflerinde çevre ve ekonomik konularında sürdürülebilirliğin sağlanması kapsamında, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ulusal ekonomi ve planlamayla uyumlu hale getirilmesi ve çevresel kaynaklarda yaşanan olumsuzlukların engellenmesi, biyo-çeşitliliğin korunması, temiz suya ulaşamayan bireylerin kolayca ve devamlı bir şekilde temiz suya ulaşımının sağlanması gibi konulara yer verilmiştir (Dış İşleri Bakanlığı 2021, 1).

6 Ağustos - 4 Eylül 2002 tarihlerinde Johannesburg'da gerçekleştirilen "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi"nin amacı, Rio Konferansı'nda alınan kararların ne derece uygulandığını ve Rio Konferansı'nda ilerleme ile ilgili yapılan çıkarımlar sonrasında taraf ülkelerin uygulamalarının Binyıl Kalkınma Hedeflerine uygun ilerleyip ilerlemediğini görebilmektir (Dış İşleri Bakanlığı 2021, 1). Johannesburg zirvesinin temel başlığı Sürdürülebilir Kalkınma sürecinin nasıl ilerleyeceğidir. Johannesburg Zirvesi sonunda yayınlanan Uygulama Planı ve Johannesburg

Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesinin de ana başlığı bu süreçtir. Uygulama Planı'nda vurgulanan beş temel başlık ziraat, biyolojik çeşitlilik, enerji, sağlık ve su olmuştur. Kalkınma Bildirgesi ise, bu zirvenin temel amacını vurgular biçimde ülkeler ve uluslararası platformda sürdürülebilir kalkınmanın hangi adımlarla gerçekleştirileceğini ve bu anlamda tarafların üzerine düşen görevlerin ortaya konulduğu bir yayındır. Bildirgede öne çıkan konular derin bir şekilde araştırılarak üzerinde durulsa da uygulama konusunda başarısız olmuştur (Tokoğlu 2013, 1).

Bu çalışmaların devamı niteliğinde 20-22 Haziran 2012 tarihlerinde, yine Rio de Janeiro'da BM önderliğinde düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20), 1992 Rio konferansından 20 yıl sonra yapılmasıyla da öne çıkarak sürdürülebilir kalkınma konusuna BM'nin verdiği önemi vurgulamaktadır. Rio+20 Zirvesi "İstedığımız Gelecek" adıyla sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için adeta bir yol haritası niteliğindedir. Bir diğer öne çıkan hareket ise, Binyıl Kalkınma Hedeflerini destekleyici özelliğiyle öne çıkan ve New York'ta 27 Eylül 2015 tarihinde kabul edilen, içeriğinde 17 hedef ve 169 alt hedef barındıran "Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)" bildirgesidir (Dış İşleri Bakanlığı 2021, 1).

1.5. Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları (SKA) ve UNDP'nin Rolü

Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının ortaya konulmasında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) öncü kuruluşlardan biridir. Öyle ki, zaman içerisinde sürdürülebilir kalkınma denildiğinde akla gelen ilk kurum haline gelmiştir.

1.5.1. UNDP'nin Rolü

2016 yılının Ocak ayında yürürlüğe konulan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, sonraki 15 yıl içerisinde UNDP anlayışına ve SKA'yı gerçekleştirmek adına atılacak ekonomik adımlara öncülük edecektir. Birleşmiş Milletler'in en önemli çalışma alanı olan UNDP, 170'ten fazla ülke ve bölgede çalışmaları aracılığıyla amaçların uygulanması açısından son derece önemli bir konumdadır. Temel hedefleri bireylerin alım gücünün artırılması, demokratik bir yönetim anlayışı ve barışın sağlanması, iklim değişikliği ve afet riski, ve ekonomik eşitsizlik gibi başlıklara vurgu yapan bir yapı olarak tasarlanmıştır. UNDP'nin en önemli hedefi, devlet otoritelerinin

yürütecekleri politikalarda Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını gözeterek şekilde hareket etmelerine yardımcı olmaktır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının en büyük isteği olan gelecek kuşaklara daha güzel ve daha yaşanabilir bir dünya bırakma düşüncesini hayata geçirmek adına kamu ve özel sektör birimleri, sivil toplum kuruluşları ve bireylerin yani toplumun her bir kesiminin ortak çalışması gerekmektedir (UNDP Türkiye 2021, 1).

1.5.2. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)

Sürdürülebilir Kalkınmanın denetlenmesi ve uygulanması kapsamında öncü kuruluşlardan biri olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, sürdürülebilir kalkınma amaçlarını 17 başlık altında değerlendirmektedir (UNDP Türkiye 2021, 1).

Bu konular;

1. Yoksulluğa Son
2. Açlığa Son
3. Sağlık ve Kaliteli Yaşam
4. Nitelikli Eğitim
5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
6. Temiz Su ve Sanitasyon
7. Erişilebilir ve Temiz Enerji
8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
10. Eşitsizliklerin Azaltılması
11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar
12. Sorumlu Üretim ve Tüketim
13. İklim Eylemi
14. Sudaki Yaşam
15. Karasal Yaşam
16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar
17. Amaçlar İçin Ortaklıklar

Sürdürülebilir Kalkınma hem daha önce bahsettiklerimizden yola çıkarak hem de UNDP'nin belirlediği başlıklardan yola çıkarak anlayacağımız üzere, evrensel geçerliliği olan, insanların ve gezegenin sağlığını ve geleceğini korumaya yönelik oluşturulmuş bir kavram ve yaşam biçimidir. İyi işleyen, insanların ve çevrenin gözetildiği, gelişmiş bir ülke ve dünyaya sahip olabilmek için bireylerden devletlere hatta uluslararası kurumlara kadar nelerin yapılması gerektiğini ortaya koyan bir olgudur.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), diğer bir deyişle Küresel Amaçlar, yoksulluğu azaltmak, daha yeşil ve sağlıklı bir gezegene sahip olmak ve bütün toplumların barış ve huzur içinde yaşamasını gerçekleştirmek adına yapılan bir uygulamadır. Bu 17 başlıktan oluşan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin destekleyici konumunda olmakla birlikte; bir yandan da diğer önceliklerin yanı sıra iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlik, yenilikçilik, sürdürülebilir tüketim, barış ve adalet gibi yeni alanları da kapsamaktadır. Amaçlar birbirinin tamamlayıcısıdır; bir amaçta başarının anahtarı, birbiriyle ortak yönleri olan sorunları hep birlikte ele almaktadır. SKA'lar, gelecek nesillere yaşamı sürdürülebilir biçimde sunabilmek için, bugünden doğru hareket ederek geleceğimizi kurtarma amacı gütmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, taraf olan tüm ülkelerin ve dünyanın, başta kendi ülkelerindeki sürdürülebilir kalkınmayı engelleyici sorunlar olmak üzere, karşılaşılabilecekleri çevre ve kalkınma sorunlarını çözmek konusunda kapsayıcı bir rehber olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik eşitsizliği gidermede ve bireylerin alım gücünün yükseltme çalışmalarında ilk adım, sorunun asıl kaynağına yönelir ve yaşanan bu olumsuz durumu tersine çevirmek adına birlikte hangi adımların gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koyar. UNDP Başkanı Helen Clark'ın da dediği üzere; *“2030 Gündemi’ni desteklemek UNDP’nin birinci önceliğidir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları; yoksulluk, iklim değişikliği ve çatışmalar gibi, dünyamızın karşı karşıya olduğu ağır zorlukların bazılarını çözümlememiz için bize ortak bir plan ve gündem sağlıyor. UNDP, ilerlemeyi sağlayacak ve ülkeleri sürdürülebilir kalkınma yolunda destekleyecek deneyim ve uzmanlığa sahiptir”* (UNDP Türkiye 2021, 1).

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’NİN KALKINMA SÜRECİ

Bu bölümde, Geç Osmanlı Dönemi’nden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınma serüveni cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadarki süreçler çerçevesinde ele alınacaktır. Osmanlı ekonomisi, son dönemlerinde dış borçlar nedeniyle ekonomik anlamda kısıtlanmış bir durumda bulunmaktaydı (Yılmaz 1996, 194). Ulusal kurtuluş mücadelesi ve kurulan yeni cumhuriyet ile birlikte ülke ekonomisi kalkındırılmaya çalışılmıştır. Bu kısımda Türkiye ekonomi tarihindeki önemli olayları açıklamanın yanı sıra, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için atılmış adımlara da yer verilecektir.

2.1. Türkiye Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi

Bu kısımda Türkiye iktisat tarihini, “Geç Osmanlı Dönemi” olarak adlandırılan 1900’lerin başlarından itibaren, önemli olaylar başlığında, günümüze kadar uygulanan politikalar, yaşanan krizler, yapılan antlaşmalar ve alınan kararlar doğrultusunda açıklayacağız.

2.1.1. Geç Osmanlı Dönemi

624 yıl süren hükümdarlık dönemi ve üç kıtaya yayılan toprakları ile döneminin en önemli devletlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu, 19.yy’ın sonlarına doğru çitirdamaya başlamıştır. Bu çitirdamanın en önemli sebeplerinden biri sanayi devrimini yakalayamamasıdır. 19.yy’ın başlarında başta ipek yolu sayesinde tekstil sanayisi olmak üzere kendi kendine yetebilen bir konumdaydı. Amerika ve Avrupa ülkelerinin sanayi alanında hızlı gelişme göstermelerini, makine ve teçhizat konularındaki gelişimlerini yakalayamayan Osmanlı İmparatorluğu, zaman geçtikçe ürünlerini ithal etmeye başlamıştır. Savaşlar sonucunda yavaş yavaş kaybedilmeye başlanan topraklar da Osmanlı İmparatorluğunun düşüş dönemine girdiğini göstermektedir (Serenti 2014, 1).

1900’lü yılların başına gelindiğinde tekstil sektörünün iç tüketiminin %80-90’ının ithal iplik ve kumaşlardan sağlandığı görülmektedir. Bunun yanında tarım

alanında önde gelen un ve şeker üretiminin Amerika ve Avrupa üreticileri karşısında büyük ölçüde zarar görmeye başladığı fark edilmiştir (Boratav 2011, 20).

Ne yazık ki Osmanlı'nın düşüşü ithal üretime geçmekle son bulmamış, dış borçlar, Düyun-u Umumiye, yabancı sermayeye karşı git gide artan imtiyazlar, giderek ağırlaşan ve yaygınlaşan kapitülasyonlar neticesinde önce ekonomik sonrasında askeri ve siyasi alanda emperyalizme denetimine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinin bu kadar zorlu olmasının nedeni her alanda emperyalizm tarafından tutsak edilmiş olmasıdır (Boratav 2011, 21).

1900-1914 yılları arasında, Osmanlı İmparatorluğunun dış ticaret açığı devamlı olarak büyümüştür. 894 milyon kuruştan 2.024 milyon kuruşa çıkmıştır. Dış ticaretin bileşimine baktığımız zaman, ithalatın %58,4'ünün tüketim maddeleri olduğu görülmektedir. Yatırım malları payının ise %10'u geçtiği görülmemiştir (Başol 2012, 77-78).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecini hızlandıran bir diğer etken ise, 1914 yılında başlayıp 4 yıl süren I. Dünya Savaşı'dır. Devletlerarası sömürgelerin artması ve ülkelerin bağımsızlık isteği sonucunda, Fransız İhtilali ve Fransa ve Almanya'nın Alsace-Loren bölgesini paylaşamaması sonucu patlak veren savaş, sonrasında dünya geneline yayılmıştır. Taraflar İttifak Devletleri ve İtilaf Devletleri olarak ikiye ayrılmış, Osmanlı Devleti başta tarafsızlığını ilan etse de savaşa girmeye zorlanmış ve Almanya öncülüğündeki İttifak Devletleri arasında yer almıştır. Bu savaş sonucunda Almanya yenildiği için yenilmiş kabul edilen Osmanlı Devleti, 1920 yılında süresi ve etkisi hala devam eden Sevr Antlaşmasını imzalamıştır. 2023 yılında sonlanacak olan Sevr Antlaşmasının önemi, Türk bağımsızlığını ve topraklarını tehlikeye atan bir antlaşma olmasından kaynaklanmaktadır. Antlaşmanın içeriğinde, İtilaf Devletlerinin Türk topraklarını paylaştığına dair maddeler yer almaktadır. Bu antlaşmanın önemli olmasının bir diğer nedeni ise, Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Türk milletinden oluşan Kuvay-i Milliye ordusunun bu şartları son derece ağır ve kısıtlayıcı olan antlaşmayı reddetmesi ve sonrasında milli mücadeleyi başlatmış olmasıdır (Sarıçelik 2007, 174-189, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı 2013, 1, Holokost Ansiklopedi, 1, Atatürk Ansiklopedisi 2021, 1).

2.1.2. Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki en önemli olaylardan birisi hiç şüphesiz Lozan Antlaşmasıdır. Lozan Antlaşması Türkiye'nin bağımsızlığının ülkelerce kabul edildiğini temsil etmesinin yanında, kapitülasyonların kaldırılması, yabancı yatırımcılara verilen ayrıcalıkların kaldırılması, gümrük sorunları gibi ticari konuların çözümlenmesinde de büyük rol oynamıştır (Yeşilay 2005, 118).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra devraldığı ülke, savaştan çıkmış, yüksek miktarda dış borcu olan, savaş nedeniyle genç ve çalışabilecek nüfusunu yitirmiş, düzensiz bir ekonomiye sahiptir. Sanayi alanında ilerleme kaydedememiş, tarıma dayalı bir ekonomiye ev sahipliği yapmaktadır. Kuruluşun ilk yıllarında tüm dünyada yaygın olarak kullanılan liberal politikalar izlenmiştir.

Hem ekonomik hem siyasal hem de sosyal anlamda istikrarsızlığını sürdüren ülkeyi kalkındırmak amacıyla atılan ilk adım 1923 İzmir İktisat Kongresidir. Mustafa Kemal Atatürk yeniden bir toparlanma dönemine giren ülke için en önemli alanlardan birinin ekonomi olduğunu biliyordu ve ülkenin geleceğe yönelik politikasını belirlemede bu kongre yüksek derecede önem arz etmekteydi. Bu dönemde ülkede hali hazırda bulunan iki büyük güç toprak sahipleri ve İstanbul tüccarlarıdır. Ancak bu iki büyük güç sahipleri arasında iş birliği bulunmamaktadır, dahası taraflar birbirinden çok hazzetmemektedir. Bu anlaşmazlığın nedeni Kurtuluş Savaşı sürecinde toprak sahiplerinin milli mücadeleyi güçlü bir şekilde desteklemesine karşın İstanbul tüccarlarının Kurtuluş Savaşı'nda çekingen kalmasıdır. İstanbullu tüccarlar ancak yeni devlet kurulduktan sonra Ankara Hükümetini desteklemiş ve otorite olarak kabul etmiştir. Fakat ne kadar fikir ayrılığı olsa da yaşanan olumsuzlukları geride bırakıp güç birliği yapmak gerekmektedir. Bir tarım ülkesi olmasının getirisiyle toprak sahiplerinin kaçınılmaz rolüne karşılık, dış ticaret kabiliyetleri, sahip oldukları servet ve ekonomik yetenekleri sebebiyle İstanbul tüccarlarına da büyük rol düşmekteydi. İzmir İktisat Kongresinin amacı, toprak sahipleri, İstanbul tüccarları ve o dönem az sayıda olan sanayicileri bir araya getirerek ortak bir gelecek planlaması yaparak birlikte kalkınmayı gerçekleştirmektir (Alpay ve Alkin 2017, 17-24).

Mustafa Kemal Atatürk bu kongrede toplumda var olan bütün ekonomik güç ya da toplulukların fikir ve önerilerini sunarak söz sahibi olacağı bir oluşum olarak

değerlendirmektedir. Atatürk'ün bu düşüncesi dönemin olanaklarının yetersizliği nedeniyle tam anlamıyla gerçekleşmiş olmasa da büyük ölçüde başarıya ulaşmıştır.

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar şu şekildedir:

1. Aşar Vergisinin kaldırılması
2. Temettü vergisinin gelir vergisine dönüştürülmesi
3. Reji idare ve yönetiminin kaldırılması
4. Koruyucu gümrük tarifelerinin kabulü ve bu konuda dış müdahalelerin reddi
5. Bir ana ticaret bankasının kurulması
6. Kambiyo merkezler, özellikle nakit ve tahviller borsasının millileştirilmesi, büyük ticaret merkezlerinde hisse senedi ve tahvil borsaları açılması
7. Türk limanlarında kabotaj hakkının tanınması
8. Sanayiye teşvik kanununun günün ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi ve beş yıl sonra yirmi beş yıl süreyle uzatılması
9. Her yıl sergiler açılması
10. Sanayi bankasının kurulması
11. İş gücünün sekiz saat çalışması
12. Haftada bir gün çalışanlara tatil imkanı verilmesi
13. Sendika hakkının tanınması (Parasız 1998, 3)

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların resmi olarak devlet için bir bağlılığı olmasa da ilerleyen süreçte ekonomik kalkınma için izlenen yol bu kararları destekleyici niteliktedir. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün yine 1923 yılında yaptığı Halk Fırkasının ana ilkeleriyle ilgili açıklamasının iktisadi bölümü kongre kararlarının bir özeti gibidir (Tezel 2002, 152).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlardan biri de, bankacılık alanında hissedilen eksikliğin çözülmesiydi. Cumhuriyetin kuruluşundan önce kurulan bankalara Birinci Dünya Savaşı sonrasında uğranılan yenilgi sebebiyle İtilaf Devletleri tarafından el konulmuştu. Bu sebeple 1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk milli bankası olma özelliği taşıyan İş Bankası kurulmuştur. Kuruluşta İş Bankası genel müdürlüğü görevine Celal Bayar getirilmiştir. 1923-1929 yılları arasında İş Bankası'ndan başka 29 banka daha kurulmuştur (Paçacı 1998, 3400). Bunların 27'si küçük ölçekli yöresel sermayelere dayanan özel bankalardır. Kurulan diğer 2 devlet

bankası, Emlak ve Eytam Bankası ve Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasıdır (Alpay ve Alkin 2017, 24-28).

İş Bankasının kuruluşunu takip eden yıllarda İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda Aşar vergisi kaldırılmış, ülkede savaş döneminde yaşanan şeker ithalatı sorunlarının önüne geçmek ve dış bağımlılığı da önlemek amacıyla ilk şeker fabrikaları kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde henüz ulusal ve güçlü bir girişimci topluluğu bulunmadığı için, Türkiye devleti az sayıda var olan ve güçsüz durumda olan girişimcileri desteklemiş ve özel sektörü canlandırmayı amaçlamıştır. Bu nedenle 1925 yılında girişimcilerin şeker fabrikası kurmasına yönelik teşviklerden oluşan bir kanun yürürlüğe koymuş, ardından bu kanunu 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunuyla birleştirilmiş ve teşvikleri arttırıcı maddeler eklenmiştir (Alpay ve Alkin 2017, 30-35).

Türkiye Cumhuriyeti için büyük bir yük olan Osmanlı Devleti borçlarının nasıl ödeneceği konusu Sevr Antlaşması'nda bir sonuca ulaşmamış fakat Sevr Antlaşmasını geçersiz kılan ve ülkenin bağımsızlığının kazanılmasında büyük rol oynayan Lozan Antlaşması'nda, Türk hükümeti tarafından ödemenin 1929 yılına kadar ertelenmesi alacaklı ülkelere kabul ettirilmiştir (Yenal 2003, 57). Lozan Antlaşması 1923 yılında imzalanmış olmasına rağmen, ödenecek miktarların bütün ülkelerin kabul edeceği şekilde hesaplanmasındaki zorluklar nedeniyle alacaklılarla ancak 1925 yılında anlaşmaya varılabilmektedir. 1928 yılında Lozan Antlaşması uyarınca Paris'te kurulan "Türkiye Dış Borçları Komisyonunda" ödemelerin hangi şekilde yapılacağı konusunda bir sözleşme imzalanmıştır (A. Yavuz 2009, 208). 1 Aralık 1928 yılında anlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti bir yandan borçlarını ödemeye çalışıp bir yandan da var olan ekonomik sorunlarını çözmeye çalışırken, 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayıp sonrasında tüm dünyaya yayılan "Büyük Buhran" ekonomik krizi patlak vermiştir. Böylesi zor bir süreçten geçen Türkiye ekonomisi, krizin de ortaya çıkmasıyla bu dönemde daha da zorlanmıştır. Bir tarım ülkesi konumunda olan Türkiye Cumhuriyeti, bu krizin etkilerini de en çok tarım alanında yaşamıştır. Diğer ülkelerin aksine Türkiye bu krizden çıkış yolu olarak Devletçilik ilkesini izlemiştir. Devlet denetimini arttırmış, ithalata kısıtlamalar getirmiş ve gümrük vergilerini yükseltmiştir.

Bu krizin Türkiye ekonomisinde gösterdiği temel değişim açık ekonomi modelinden kapalı ekonomi modeline geçiş olmuştur. Özellikle Keynes tarafından

ortaya konulan ve ekonomiye devlet müdahalesinin haklı görüldüğü anlayış Türkiye’de hali hazırda var olan himayeciliğin ve devletçiliğin gelişmesinde büyük rol oynamıştır (C. Karaca 2016, 74).

2.1.3. Sanayileşme Dönemi

Büyük Buhran ekonomik krizinin etkileri devam ederken 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) kurulmuş, Türkiye Cumhuriyeti iktisat politikası olarak korumacı devlet politikasına yönelmiş ve içe dönük sanayicilik adımları atarken dış ticarete de kota koymuştur. Alınan bu kararların ardından 1933 yılında Sümerbank kurulmuş ve yine aynı yıl başlayıp 1937 yılında sonlanacak 5 yıllık sanayi planı devreye konulmuştur. Bu planın merkezinde demir-çelik, dokuma, kağıt sanayisi yer almaktadır (Başol 2012, 80-81).

Başol’un da bahsettiği gibi, planın hayata geçirilmesi adına Etibank kurulmuş ve yine bu dönemde araştırma çalışmalarının yürütülmesi için Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Elektrik İşleri Etüd İdaresi görevlendirilmiştir. Bütün bu dönemde yatırımlar Devletçilik ilkesi altında yapılmıştır. Programın finansmanı ise büyük ölçüde vergiler, iç borçlanma ve devlet bankalarından sağlanan kredilerle sağlanmıştır. Aynı zamanda 1934’lerde tekstil sanayisinde kullanılmak üzere Rusya’dan 8 milyon dolar borç alınmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını çerçevesinde ülkenin farklı bölgelerinde, bölgelere özgü sosyal kültürel ve ekonomik şartlar da göz önünde bulundurularak inşa edilen demir yolları, yapılan barajlar, madencilik, kağıt ve cam sanayisinde kaydedilen ilerlemeler bölgenin kalkınması adına büyük katkılar sağlamış ve böylece bu planın ne kadar başarılı olduğu da görülmüştür. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın bu derece başarılı olmasına karşılık, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1937’lerde hazırlanmış olmasına rağmen II. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkışı ile uygulamaya konulamamıştır (Başol 2012, 81).

Ekin’in de çalışmasında yer verdiği üzere iş, işçi ve işveren ilişkilerini düzenleyen ilk kapsamlı yasa olan “İş Kanunu” 8 Haziran 1936’da kabul edilmiştir. Bu yasa, çalışma yaşamı açısından Cumhuriyet tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu dönemi de dahil olmak üzere, modern zamanlarda sanayi ilişkileri düzeni içerisinde Türkiye’de 1936 İş Kanunu kadar önemli bir yasa çıkarılmamıştır. Bu kanundan önceki dönemde sendika ve sendika benzeri kuruluşlar görülmüş, toplu pazarlık niteliği taşıyan görüşmeler

yaşanmış ve hatta “Umumi Mukavele” ile toplu pazarlığın yasal düzenine bile rastlanmıştır fakat çalışma yaşamını tümüyle düzenlenmeyi amaçlayan bir iş yasası 1936 yılındaki İş Kanunundan önce gerçekleştirilmemiştir (Ekin 1986, 33).

2.1.4. İkinci Dünya Savaşı Dönemi

Borataş kitabında 1939 yılının son çeyreğinde başlayıp 6 yıl süren savaşın bu dönemde ülkelerin ekonomilerinde belirleyici ve yönlendirici rol oynadığını vurgulamıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşına katılmamasına rağmen, cephelerde fiziksel olarak savaşmanın haricinde savaş dönemi ekonomik şartlarıyla tamamen yüzleşmiştir. 1930’lu yıllarda uygulanan politikalar nedeniyle büyük ölçüde azalmış olan ithalat iki yıl içerisinde %50 oranında düşmüştür. Çalışan nüfusun büyük bir kısmının savaşta yer alması nedeniyle üretim alanın çalışacak kimse kalmamış ve bu durum üretim oranlarının aşırı derecede azalmasına neden olmuştur. Örneğin, savaş döneminde buğday üretiminde neredeyse %50’lik bir düşüş yaşanmıştır. Savaş öncesinde yapılması planlanan birçok geliştirme ve yatırım programı savaş döneminde bütün varlıkların savunma sanayisinde kullanılması nedeniyle gerçekleştirilememiş ve zorunlu olarak ertelenmiştir (Borataş 2011, 81).

İthalatın ve üretimin aynı anda büyük bir hızla düşmesi sonucu tüketim sınırlandırılmış ve bazı tüketim malları karneye bağlanmıştır. Yaklaşık bir milyon nüfusun askere alınması ve savunma sanayisinde devletin para ihtiyacının artması nedeniyle Varlık Vergisi çıkarılmış, kısa vadeli hazine bonoları (tasarruf bonoları) ile hazine halka borçlandırılmıştır. Bu bonoların ödenmesinde de büyük güçlükler yaşanmıştır. Bunların yanında devletin Merkez Bankası’na olan borçları birikmiş ve emisyon arttırılmıştır. Hazine bonoları karşılığı çıkarılan paralar savunma sanayisinde kullanılması ve ekonomiyi düzeltici hiçbir uygulamanın yapılamaması paranın satın alma gücünün sürekli olarak düşmesine sebebiyet vermiştir. Türk parasının iç ve dış değeri arasındaki fark giderek büyümüş, değeri giderek azalmıştır. 1938’lerde 1 dolar 126 kuruş iken, 1945’lerde 1 dolar 193 kuruşa çıkmıştır. Bu dönemde hemen hemen hiçbir yeni yatırım yapılmamıştır. Ülke yalnız askeri gücün arttırılması çabası içinde kalmıştır (Başol 2012, 82).

2.1.5. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi

Boratav, 1946 yılı Cumhuriyet Türkiye'sinden bahsederken bu dönemin tarihinde hem siyasi hem ekonomik bakımdan yeni bir dönüm noktası oluşturduğu düşüncesini vurgulamaktadır. Siyasi açıdan bakıldığında, 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin, 7 Ocak 1946'da Demokrat partinin kuruluşuyla çok partili parlamenter rejimin başlaması ve 14 Mayıs 1950'de seçim yoluyla iktidarın el değiştirmesi hususunda 1946 yılı büyük önem arz etmektedir. 1946 yılının ekonomik bakımdan önemi ise, kuruluşundan itibaren ekonomik yapının kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, içe dönük iktisat politikalarının gevşetildiği, ithalatın serbestleştirilmesiyle ithalat oranlarında artış yaşandığı, dış açık sorununun çözülemez bir hale dönüşmeye başladığı, uluslararası kuruluşlardan alınan yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla güç bela ayakta kalan bir yapıya dönüşmesidir (Boratav 2011, 93-94).

Türkiye'de çok partili yaşama geçilmesinden kısa bir süre sonra, 1950 yılında iktidarın el değiştirmesi ile birlikte Türkiye'nin ekonomik kalkınma tercihlerinde de değişim meydana gelmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin 1923'teki kuruluşundan 1950 yılına dek takip ettiği öz kaynaklarla kalkınma stratejisi terk edilmiş ve dış borçlanmaya dayalı bir büyümeden yana bir tavır alınmıştır (Javed ve Sahinoz 2005, 363). Yine devletin ekonomideki yerinin azaltılmasına gayret edilmiş, ekonomik kalkınma için artık özel sektörün sorumluluk alabileceği düşünülmüştür (Hiç ve Gencer 2009, 19). Bu dönemin teorik düşüncesi devletin ekonomiden çekilmesi ve enerji, su, iletişim ve ulaşım gibi altyapı yatırımlarına yönelmesi gerekliliğidir (Okyar 1979, 332).

Bu doğrultuda özel sektör 1950-1960 yılları arasında küçümsenemeyecek bir gelişme göstermiştir. Ancak kamuya ait sınai kuruluşlar da gelişme gösterdiğinden kamunun sanayi sektöründeki payında ciddi bir düşüş meydana gelmemiştir. Hatta dönemin sonlarında özel kesim yatırımları ekonomideki gelgitler nedeniyle üretken olmayan spekülasyon alanlarına yönelince, kamu kesiminin sanayi sektöründe sabit sermaye yatırımlarındaki nispi payı, dönemin başındaki %49,75 düzeyinden %59,3'e yükselmiştir (Singer 1977, 8). Dönemin ekonomik amaçları ve yapılan uygulamalara bakıldığında sonucun çok farklı olduğu görülmektedir.

1958 yılına gelindiğinde, Karaca'nın da kitabında söz ettiği gibi, Türkiye'de enflasyonun aşırı derecede artması ve para piyasasında yaşanan dengesizlikler

nedeniyle fiyatlarda aşırı yükselmeler yaşanmıştır. Bu durumu önlemek amacıyla, temelinde devalüasyon, dış ticaretin serbestleştirilmesi, dış borçların ertelenmesi gibi konuların yer aldığı, Türkiye ve IMF arasında imzalanan ilk stand-by anlaşması olma özelliğine sahip İstikrar Programı kabul edilmiştir. Fakat ne yazık ki İstikrar Programı beklenen seviyeye ulaşamamış, ithalat seviyesini ihracat seviyesini aşmış ve beklenen büyüme oranına ulaşamamıştır. Bunun yanında bu anlaşmanın başlıca nedenlerinden biri olan enflasyon sorunu için uygulanan devalüasyon işlemi istenilen sonuca ulaşamamış ve fiyat artışları devam etmiştir. Enflasyon sorunun çözülmesi ancak 1960 askeri darbesiyle gerçekleşmiştir (C. Karaca 2016, 78).

Türkiye’de bunlar yaşanırken Birinci Dünya Savaşı’nda zarar gören ve birlik olma ihtiyacı hisseden Altılılar(Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg), 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’nu kurmuştur (Uysal 2001, 141). AET’in kurulmasından kısa bir süre sonra Batı Avrupa’ya ürün ihraç eden Türkiye de Avrupa Ekonomik Topluluğu’na ortaklık başvurusunda bulunmuştur (Komisyon, Türkiye-AB İlişkileri 2011, 1, Yaresimos 1980, 789). Fakat o dönem dışa kapalı bir politika izliyor olması, ekonomik olarak güçsüz bir durumda olması ve ardından yaşanan askeri darbe nedeniyle bu başvuru sürecinin ilerleyişi zorlaşmıştır. Nitekim 1963 yılına gelindiğinde Türkiye ve Avrupa Birliği arasında oluşacak ekonomik sürecin temeli imzalanan Ankara Antlaşmasıyla atılmaya başlanmıştır. Bu anlaşmanın içeriğinde Türkiye’nin bir ‘Avrupa Birliği Ülkesi’ olabilmesi için ekonomik olarak izlemesi gereken yollar üç aşama ile açıklanmıştır (Karabulut 2012, 23, Komisyon, Türkiye-AB İlişkileri 2011, 1, Komisyon 2005, 363).

2.1.6. Planlı Kalkınma Dönemi

1960 yılında yaşanan ekonomik darbe sonrasında ekonomik hayatın planlı bir şekilde yürütülmesi gerekliliğine karar verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda 1960-61 yılları bir geçiş ve planlı döneme hazırlık süreci olarak ele alınmıştır. Var olan dış açıkların kapatılması için borçlanma yoluna gidilmiş ve planlı dönemin finansmanının sağlanabilmesi için “Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu” 1962 yılında kurulmuştur. Planlanan bu kalkınma dönemleri Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) tarafından planlanmış üç adet beş yıllık plandan oluşan on beş yıllık bir süreci kapsamaktaydı ve kamu yatırımları bu sürece eksiksiz bir şekilde uyum sağlamak zorundaydı. Planlanan bu süreç başarılı bir şekilde devam ettiği için ilerleyen yıllarda yeni kalkınma

planlarıyla devam ettirilmiştir (Başol 2012, 84-85, C. Karaca 2016, 80, Alpay 2008, 122).

Bu dönemde bir yandan Kalkınma Planları yapılan Türkiye ekonomisi bir yandan da Batı Avrupa ülkeleriyle yapılan işçi göçü antlaşmalarıyla desteklenmekteydi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında çalışan nüfusunun çoğunu kaybeden başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri ile, döviz açığı olan ve işsizlik sorunuyla baş etmeye çalışan Türkiye arasında 1961 yılında bir anlaşma imzalanmış ve Türkiye'den Avrupa'ya yoğun bir iş gücü ihracı başlamıştır. Zamanla artan bu iş gücü ihracı sayesinde ülkeye giren dövizlerle Türkiye'nin döviz açığı büyük ölçüde kapatılmıştır (Alpay ve Alkin 2017, 120, Çelik 2012, 149, Şahin 2012, 2, Sarıtaş 2011, 166).

2.1.6.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Dönemi

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. 15 yıllık bir programın başlangıç sürecini oluşturan bu ilk dönemde, milli tasarrufların artırılması, yapılacak yatırımların uzun dönemde toplumsal getiriye uygun olacak şekilde kullanılması, sadece ekonomik anlamda değil sosyal ve kültürel anlamlarda da kalkınmayı sağlayacak şekilde yönlendirilmesi gibi amaçlara yönelik planlanmıştır. Ayrıca bu planda, ithalatın azaltılmasına yönelik sanayi yatırımlarının arttırılarak ülkenin üretiminin arttırılmasına yönelik amaçlar yer almaktadır. Buradaki ironi, ülkenin dış bağımlılığını azaltmak amacıyla yapılan planın dış borçlanma yoluyla finanse edilmesindeki zıtlıktır (Komisyon 1963, 3, Temel, Boyar ve Saygılı 2002, 53, Avcioğlu 1968, 356).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının sonuna gelindiğinde, tam olarak beklentiyi karşılamasa da ekonomik sonuçlara bakıldığında planlanan rakamlara çok yakın olduğu tespit edilmiştir. Planlanan sanayi sektörü gelişimi istenilenden daha yavaş gerçekleşmiş olsa da ülke ekonomisindeki yapısal gelişimi başlattığı görülmektedir. Öyle ki, bahsedilen ithal ikameci sanayileşme sürecinin başlamasındaki en büyük adım olarak 1966 yılında Türkiye'nin ilk yerli marka otomobili Anadol piyasaya sürülmüştür (Alpay ve Alkin 2017, 127-132).

2.1.7. Enerji Krizi Dönemi

1963 yılında yürürlüğe giren 15 yıllık planlı dönem 1970'lerde de devam etmiştir. 1972 yılına kadar Türkiye açıklarını kapatmış hatta ödemeler bilançosunda fazla verdiği bir döneme girmiştir. Ne yazık ki bu dönemde Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkileyecek olaylar yaşanmıştır. Bu olayların en büyüğü 1973 yılında patlak veren Petrol Krizi olmuştur. Enerji anlamında tamamen dışa bağımlı olan Türkiye, bu krizden en çok ve direkt etkilenen ülkelerden birisidir. Yaşanan kriz sonucu işsizlik artmış, enflasyon oranları yükselmiş ve sadece enerji alanında değil birçok tüketim mallarında yüksek fiyat artışları meydana gelmiştir (Kazgan 2005, 175, Seyidoğlu 1982, 157). Yaşanan krizden etkilenen bölgeler arasında Türkiye'nin iş gücü ihracından elde ettiği, büyük bir döviz kaynağı olan Batı Avrupa da yer almaktadır. Kriz nedeniyle işçi dövizlerinden elde edilen gelirler büyük ölçüde düşmüş ve Türkiye ekonomik olarak bir bunalım dönemine girmiştir. Kalkınma planları sayesinde fazla veren ödemeler dengesi büyük bir hızla açık vermeye başlamıştır (Alpay ve Alkin 2017, 149).

Bu dönemde Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkileyen bir başka olay da 1974 Kıbrıs Barış Harekatıdır. Türkiye'nin gerçekleştirdiği Kıbrıs Harekatı sonrasında ABD'nin uyguladığı ekonomik ambargolar, Türkiye ekonomisinin dengesini bozmuştur. Yaşanılan ekonomik istikrarsızlık piyasalara yansımış ve enflasyonun çok büyük yüzdelerde arttığı gözlemlenmiştir (Izgi 2007, 37-38). 1970'lerin sonlarına gelindiğinde artan enflasyon oranları sonucunda petrol ürünleri, beyaz eşya, sıvıyağ, inşaat malzemeleri, temizlik ürünlerinde daha önce hiç görülmemiş fiyat artışları yaşanmıştır. Ekonomik istikrarsızlığı önlemek ve enflasyon oranlarını düşürmek için Türk Lirası arka arkaya devalüe edilmiş fakat sorunları çözmede yetersiz kalmıştır (Alpay ve Alkin 2017, 152-153, Komisyon 2005, 448, Altınok ve Çetinkaya 2003, 61).

2.1.8. 1980 Sonrası Dönem

Yaşanan ekonomik krizlerle 1980'lere kadar yürütülen ekonomik kararların işe yaramadığı görülmüştür (Akat 2000, 268). Ülkede ekonomik açıdan en büyük sorun dış borçlanma ve döviz eksikliğidir (Yılmazkuday ve Akay 2008, 886). Bu sorunun çözülmesinin tek yolu ihracata dayalı sanayileşme politikasıdır (Köse 2002, 120). Bu politika daha önceden ortaya atılmış olsa da firmaların kısa vadede kar maksimizasyonu amacına yönelik hareket etmesi nedeniyle gerçekleştirilememiştir.

Firmalar, devletin yerel firmaları dış yatırımcılardan korumak amacıyla yürüttükleri koruma politikalarını suistimal ederek sadece ülke içi gereksinimleri karşılamaya yönelik üretim yapmışlardır. Ülke içi üretim yapmak, firmaları ihracat için gerekli olan Ar-Ge ve teknolojik yatırımlardan kurtardığı için daha az maliyetle gerçekleştirilebilmekte ve daha çok kar sağlanabilmektedir. Fakat ülkenin karşılaştığı döviz eksikliği sorunu, bu duruma acil çözüm getirilmesi gerekliliğini göstermiştir (C. Karaca 2016, 83).

İşte bütün bu ihracat oranlarındaki düşüklük, döviz eksikliği ve enflasyon gibi sorunların çözüme kavuşturulması için 1980 kararları alınmıştır. Bu kararlar 24 Ocak 1980 yılında yürürlüğe girmesi nedeniyle 24 Ocak Kararları olarak da anılmaktadır. 24 Ocak Kararları, tamamen ihracata dayalı sanayileşmeye yönelik dışa açık bir ekonomi modelini savunmaktadır. Buna ek olarak içeriğinde, firmaları ihracat yapmaya yönlendirecek teşvik kararları, fiyatların piyasada belirlenmesi için gelir politikasının serbestleştirilmesi, ekonomide özelleştirmeleri arttırarak devletin sadece düzenleyici rol oynayacağı bir politika ve kamu tasarruflarını aşan kamu harcamalarının kısıtlanması gibi kararlar da yer almaktadır (C. Karaca 2016, 84).

Uygulamaya konulan 1980 kararları sonrasında, 1980'lerin sonlarına gelindiğinde kararların kısmen de olsa işe yaradığı görülmüştür. Bu dönemde hedeflendiği gibi dış talebe bağlı olarak ihracatın arttığı ve enflasyonun düşmeye başladığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık hedeflenen devletin rolünü azaltma politikası işe yaramamış kamu harcamaları artmaya devam etmiştir. Bu doğrultuda, ödemeler dengesindeki açık beklendiği gibi düşmemiş, artmaya devam etmiştir. Ayrıca her ne kadar iç talebin düşürülmesi nedeniyle ihracat artmış olsa da ekonominin elverişsiz olması ve sistemdeki düzensizlikler nedeniyle dışa açılma politikaları işe yaramamıştır. Fakat bu kararların şüphesiz en önemli sonucu piyasaların serbestleştirilmesidir. Bu da ekonomik yapının tamamen değiştirildiğinin ve dışa açık bir politikaya geçildiğinin en büyük kanıtıdır (C. Karaca 2016, 87-88).

2.1.9. Ekonomik Küreselleşme

1980'lerin sonlarına gelindiğinde dışa açık bir politika izleyen Türkiye ekonomisi uluslararası sermaye hareketlerini serbestleştirme kararı almıştır (Azgün 2011, 149). Alınan bu kararın amacı, küresel sermaye hareketliliğini arttırarak ülkeye

döviz girişine sağlamak ve ödemeler dengesi açığını kapatma planıdır (Şengönül ve Değirmen 2012, 1). Bu amacın gerçekleşmemesinin en temel nedeni yüksek faiz oranlarıdır. Aşırı yükselen faiz oranları, yabancı sermayelerin ülkeye girmesine ve ithal malların kullanımının yüksek oranlarda artmasına sebep olmuştur. İhracatı arttırmaya yönelik yapılan bu hareket tam zıttı bir sonuca ulaşmış ve ödemeler dengesi açıkları önüne geçilmeyecek bir hal almıştır. Yaşanan bu durum piyasalara yansımış, fiyatlar artmış ve 1994 yılına gelindiğinde enflasyonun %150'lere kadar arttığı görülmüştür (C. Karaca 2016, 95).

Yaşanan olumsuzluklar ve döviz eksikliği sebebiyle kapatılamayan bütçe açıkları Türkiye'yi 1994 yılında ekonomik bir krize sürüklemiştir. Bu ekonomik krize çözüm olarak 1994 Kararları olarak anılan bir takım ekonomik düzenlemeler yapılmıştır (C. Karaca 2016, 101). Bu kararlar yalnızca var olan ekonomik sorunları ve istikrarsızlıkları çözmek için değil, aynı zamanda bu sorunların çıkış nedeni olan yapısal sorunların da çözüme ulaştırılması amacıyla alınmıştır.

Aslında 1950'lerden beri yaşanan tüm bu ekonomik sıkıntıların ve krizlerin temelinde kamu harcamalarının düzenlenememesi ve alınan borçların finanse edilmesindeki düzensizlik ve plansızlıklardır. Onlarca yıldır ortaya çıkan bütün enflasyon ve döviz problemlerinin asıl kaynağı bu planlama sorunlarıdır. Türkiye'nin aldığı kararların hiçbirisi de köklü çözüm olamamıştır. Sadece kısa vadede ülkeyi toparlayacak fakat ardından tekrar aynı sorunların yaşanmasına, belki de daha ağır bir sürece girilmesine neden olan işlemler olmuştur.

İşte bu ekonomik çıkmazdan kurtulabilmek için 1994 Kararlarının işe yaraması son derece önemliydi. 1994 Kararlarıyla birlikte enflasyonu düşürmek, Türk lirasına istikrar kazandırmak, ihracatı arttırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sürdürülebilir bir temelde oturtmak gibi hedefler doğrultusunda Türkiye ekonomisini iyileştirmeye yönelik önlemler alınmıştır (C. Karaca 2016, 101).

Ne yazık ki 1994 Kararları, ekonomiyi düzenli ve istikrarlı bir hale getirmek konusunda başarısız olmuştur. Yıllardır artan dış borç sorununu çözmek amacıyla kamu yatırımlarının durdurulması ve kamu harcamalarının azaltılması sonucu hem kamusal ürünlerin fiyatlarında büyük artışlara neden olmuş hem de fiyat artışları nedeniyle, düşürülmesi amaçlanan enflasyonda %100'den fazla artışa sebep olmuştur. 1994 Kararlarını takip eden 1997 Güney Doğu Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizi de

kötü durumda olan ekonomimizi daha da istikrarsız hale getirmiş ve durgunluk dönemine girilmesiyle % 6'lara kadar küçülmesiyle sonuçlanmıştır (C. Karaca 2016, 103). Aynı zamanda bu dönemde hem sosyolojik hem de ekonomik açıdan insanları olumsuz etkileyen bir diğer olay da 1999 Marmara Depremi olmuştur. Ekonomik açıdan da ülke için önemli bir yere sahip olan Marmara Bölgesi'nde yaşanan olay, ülke ekonomisini hem mikro hem de makro anlamda ciddi derecede etkilemiştir.

2.1.10. Enflasyonla Mücadele Programı (1999)

Bütün bu yaşanan olumsuzluklar karşısında Türkiye, çareyi IMF ile üç yıl sürecek bir stand-by anlaşması yapmakta bulmuştur. Aralık 1999'da imzalanan ve 2000'de uygulamaya konulan bu anlaşma "Enflasyonla Mücadele Programı" olarak bilinmekte, adından anlaşılacağı üzere, enflasyonu düşürmek ve ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla imzalanmıştır.

Program kapsamında daraltıcı maliye politikası uygulaması ve kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyon hedeflemesine uygun bir döviz kuru politikası benimsenmiş yine son yıllarda enflasyon ve faiz artışının temel nedeni olarak bilinen kamu açıklarının daraltılması için yeni önlemler alınmıştır. Yapısal reformlar kapsamında, uzun yıllardır açık veren sosyal güvenlik sistemi yeniden düzenlenmiş ve sistemin aktif ve pasifleri arasındaki dengenin sağlanması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Mali sektör reformuyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuş ve bankacılık sektörünün düzenlenmesi, gözetimi ve denetimi işlevi bu kuruma verilmiştir (TCMB 2003, 9).

Enflasyonla Mücadele Programı, Türkiye için ekonomik anlamda bir umut kapısı olmuştur. Yıllardır düzene girmeyen dış borçlar ve cari işlemler açıkları için sonunda bir çözüm bulunabildiği düşüncesi hakim olmuştur. Aynı zamanda ekonomiyi zorlayan yüksek enflasyona da bir çare olacağı düşünülmüştür. Bu düşünceler içerisinde uygulanan program sonucunda, kısa vadede enflasyonun düşmesi, dış borç ve cari işlemler açıklarının azaltılması gibi iyi sonuçlar elde edilse de, uzun vadede yapılan yapısal reformların yetersiz kalmasıyla beklenen başarıya ulaşılamamış, programa duyulan güvenin sarsılmasının yanında döviz girişinde de ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Sonuç olarak bankaların sermaye kaçıışı nedeniyle açıklarını kapatmadaki zorlukları ve Merkez Bankasının döviz talebini karşılamadaki yetersiz rezervleri Kasım 2000 mali krizine neden olmuştur. Bu dönemde IMF’den sağlanan 7,5 Milyar \$ ek kaynak piyasaların sakinleşmesini sağlayamamış Şubat 2001 yılında patlak veren siyasi kriz sermaye kaçışının hızlanmasına ve döviz çıpasından vazgeçilmesine neden olmuştur (C. Karaca 2016, 103).

2.1.11. 2001 Krizi

Türkiye’de 2000 yılında başlayıp 2001 yılı şubat ayına kadar devam eden ve 2001 Krizi olarak bilinen kriz, en çok bankacılık sektörüne zarar verdiği için Bankacılık Krizi olarak da bilinmektedir. Fakat kriz döneminin özellikleri ve göstergeleri incelendiğinde, yaşanan krizin sadece bankacılık krizi olmadığı görülür. Döviz kurlarındaki aşırı oynaklık krizin parasal politikaları da etkilediğini gösterirken, bankaların görevlerini yapamamaları ve finans sisteminin çöküşü tipik bir bankacılık krizinin en bilinen göstergesidir (Gorvett 2001, 23).

Türkiye’nin 1980 darbesinin ardından içine düştüğü ekonomik istikrarsızlıklar ve dengesiz büyüme sorunu, bankaları normalin üzerinde gelişmeye zorlamış ve dengeli bir yapıya sahip olmalarını engellemiştir. 2000 yılına gelindiğinde bankacılık sektöründeki bu dengesizlikle birlikte 2001 Krizi kaçınılmaz olmuştur. Kriz sonrasında programa duyulan güvenin de azalmasıyla Enflasyonla Mücadele Programı iptal edilmiştir. Bu krizin en büyük getirisi Bankacılık sektöründe yapılan yenilemeler ve reformlar olmuştur. Baştan sona yenilenen ve yasalarla desteklenen yeni bir Bankacılık anlayışı ortaya atılmış, bu şartları karşılayamayan banklar kapatılmış ya da bankalar arası birleşmeler gerçekleşmiştir.

2.1.12 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kriz sonrası dönemde sıkı bir para ve maliye politikasına dayanarak uygulamaya konulan güçlü ekonomiye geçiş programıyla beraber, genel ekonomik göstergeler iyileşmeye başlamıştır. Enflasyon, faiz oranları ve ekonomik büyümede olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Yakalanan ekonomik istikrarla birlikte uluslararası çevrelerin de Türkiye’ye duydukları güvende bir artış olmuş ve böylece uluslararası piyasalardan ucuz maliyetlerle borçlanabilme imkanı doğmuştur. Esnek kur

uygulamasına geçilmesi, göreceli siyasi ve makro istikrarın kurulması, AB üyeliği beklentisi ve buna bağlı olarak uzun vadeli yabancı sermaye girişlerinde artış sağlanması, kamu bankaları ile ilgili görev zararları uygulamasına son verilmesi, bankaların mali yapılarının daha sağlıklı hale getirilmesi ve daha güçlü bankaların oluşturulması ekonomi açısından bu dönemde önemli gelişmeler arasında yer almaktadır (Alpay ve Alkin 2017, 215).

Buna karşın, kriz öncesi ve sonrası dönemler karşılaştırıldığında, ülke ekonomisinde yer alan başlıca büyük sorunların devam ettiği görülmektedir. İç ve dış borçların fazlalığı, faizlerin yüksekliği, işsizlik oranlarının düşürülememesi, cari işlemler hesabındaki yüksek açık, sermaye hareketlerindeki dengesizlikler, yapılan yeniliklere rağmen ekonominin genelinde var olan sistemin zayıflığı gibi ekonomide önemli yer edinen sorunların yarattığı riskler çözümlenememiştir.

2.1.13. 2008 Krizi

2008 yılı ilk aylarından itibaren etkisini küçük çapta göstermeye başlayıp 2008 yılı Eylül ayında etkisini ciddi anlamda hissettiren 2008 krizi, Amerika Birleşik Devletlerinde düşük gelirli kesimin de ev sahibi olması için tanınan ev kredilerinin ödenememeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Düşük gelirli kesime tanınan bu kredilerin Mortgage olarak adlandırılması sebebiyle Mortgage krizi olarak da bilinmektedir. Kapitalizmin hakim olduğu zamanlardan beri yaşanan diğer krizlerde olduğu gibi 2008 Krizi de bankacılık sektörünü merkez alan bir krizdir. 2008 Krizini diğer bankacılık krizlerinden ayıran nokta, bankacılık sektöründe yaşanan hızlı gelişmelerden kaynaklanması ve dünya üzerinde küreselleşme olgusunun artması sebebiyle ABD'den neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alacak derecede yayılmış olmasıdır (Engin ve Göllüce 2016, 29-30).

2008 Krizi'nin yayılması, düşük gelirli kesime verilen düşük faizli fakat yüksek miktarlardaki kredilerin bankalar tarafından değerli kağıtlara dönüştürülmesi ve bu değerli kağıtların da borç ödenmek üzere birçok kez el değiştirmesinin ardından kredi alan kişilerin kredilerini ödeyememesiyle diğer borçların da aksamasıyla gerçekleşmiştir. Öyle ki bu değerli kağıtlar sadece ABD sınırları içerisinde kalmamış, ABD'nin ticaret ilişkisi içerisinde olduğu birçok Avrupa ve Asya ülkesine kadar ulaşmıştır. Birçok ülkenin ticari sistemlerinde var olan bu değerli kağıtların

değerlerinin düşmesi ve yarattığı ödeme güçlü piyasalara olan güvenin azalmasına, ülke içi ve ülke dışı mal talebinin düşmesiyle üretimde ciddi azalmalar görülmüştür. Finans sektörü merkezli çıkmış olmasına rağmen büyük bir hızla piyasaları da etkilemiş ve reel piyasalarda durgunluğa sebep olmuştur. Başta ABD olmak üzere birçok ülke bu krizden kurtuluş yolu olarak genişletici maliye politikaları uygulamayı seçmiştir. İç talebi canlandırıcı yüksek miktarlarda teşvik paketleri ve vergi indirimleri uygulanmıştır.

Türkiye, 2008 Krizi başlarında 2001 Krizi nedeniyle bankacılık sektöründe yaptığı reformlardan kaynaklı olarak avantajlı bir konumda bulunmaktaydı. 2001 Krizi sonrasında alınan kararlardan birisi de yabancı bankalara ait değerli kağıtların alınamayacağı kararıydı. Bu sebeple Türkiye varlıkların değer kaybetmesi gibi bir durumla karşılaşmamış ve bu krizden doğrudan etkilenmemiştir. Fakat Türkiye'nin ticari ilişki içerisinde olduğu bazı ülkelerin krizden doğrudan etkilenmesi sebebiyle dolaylı olarak etkilenmiştir. Fakat bu dolaylı etkilenmeye rağmen krizin etkilerinin ağırlaştığı 2009 yılına gelindiğinde, vatandaşların ekonomik birimlere olan güvensizliği ve var olan ekonomik problemlerin sebep olduğu gelecek kaygısı iç talebin azalmasına sebep olmuş, dolayısıyla kolay atlatılabilecek bu krizin etkilerinin büyümesine neden olmuştur. Sadece iç talebin değil, kriz sebebiyle dış talebin de düşmesiyle ekonomik büyüme oranı düşmüş, işsizlik oranları artmış ve üretim oranları düşmüştür.

Milli geliri oluşturan ögelere bakıldığında, özel tüketim ve yatırım harcamaları büyümenin temel bileşenlerini oluşturur. Krizin en kritik seviyeye ulaştığı 2009 yılı göstergelerine bakıldığında, reel piyasalardaki küçülmenin nedeni olarak bu iki bileşenin yüksek miktarlarda düşmesi gösterilmiştir. Fakat Türkiye, bu bileşenlerde yaşanacak düşüşü önceden görebildikleri için kamu harcamalarını arttırma yoluna giderek krizin oluşturacağı etkiyi azaltmışlardır. Türkiye'nin uyguladığı bu kamu harcamaları politikasının önemi, Ekim 2011 yılında yayınlanan Avrupa Komisyonu "2011 Yılı İlerleme Raporu"nda da başarıyla yürütülmüş bir kriz süreci olarak yorumlanmasıyla da ortaya konulmuştur. Alınan bu kararın yanında, krizin başarılı bir şekilde yönetilmesinin, daha önce de bahsettiğimiz gibi, 2001 Krizi sonrası yapılan Bankacılık reformlarıyla da doğrudan ilgisi bulunmaktadır.

2.1.14. 2010'lu Yıllar

2010'lu yılların ilk yarısına baktığımızda, başarılı bir şekilde atlatılan kriz dönemi ardından ekonominin gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz. Ekonomik büyüme, istihdam oranları son 15 yılda görülmemiş derecede yükselmiş, ihracat oranları Cumhuriyet tarihinin en üst seviyesini görmüş, Türk lirası değer kazanmış, enflasyon oranı %6'lara kadar düşmüştür. Öyle ki, 2013 yılında Dünya genelinde en çok büyüyen ikinci ülke konumuna yükselmiştir. Refah seviyesi artmış, yıllardır var olan majör sorunlarını çözmeye yönelik çalışmalara başlanmıştır.

Ne yazık ki, bu başarı tablosu da çok uzun sürmemiştir. 2013 yılı Haziran ayında patlak veren Gezi Parkı olayları piyasalara olumsuz yönde etki etmeye başlamıştır. Türk lirası dolar karşısında değer kaybetmeye başlarken işsizlik oranı yükselmeye başlamıştır. Ekonominin bozulmaya başladığı sinyalleri 2014 yılında giderek artmıştır. Türk lirasının dolar karşısındaki değer kaybı devam ederken, dolar artışı enflasyonu tetiklemeye başlamıştır. Uluslararası ticarete ekonomik güveni temsil eden kredi derecelendirmesi Türkiye için olumsuz yönde ilerlemeye başlamıştır.

Türkiye'nin ekonomik durumu olumsuz yönde ilerlemeye devam ederken kırılma noktası 2016 yılı olmuştur. 15 Temmuz'da gerçekleşen darbe girişimi piyasaları olumsuz etkilemenin yanında kurumlara olan güvenin azalmasına da neden olmuştur. Darbe girişiminin ardından Dolar tekrar yükseliş trendine girmiştir. Ayrıca yine bu yıl ekonomide yönetim değişikliğine gidilmiştir. 2017 yılı ekonomik krizi önlemek amacıyla yapılan çalışmalarla geçmesine rağmen ne yazık ki yapılanlar 2018 yılında yaşanacak krizi önlemede etkili olamamıştır. Türkiye ve ABD arasında yaşanan gerginlik piyasalar yansıtmış, enflasyon son 15 yılda olduğundan çok daha yüksek oranları görmüş, Dolar 7₺'nin üzerine çıkmış, işsizlik seviyesi beklenmeyen seviyede artmıştır. Yaşanan krizle baş edemeyen şirketler ya konkordato ilan etmiş ya da iflasını duyurmuştur. 2019 yılı 2018 yılında yaşanan ekonomik çöküşün devamı niteliğindedir. Tüketim malları ve akaryakıt başta olmak üzere birçok farklı kategoride ürüne art arda zamlar uygulanmıştır. Bütün bu olumsuzluklara ek olarak tekrarlanan İstanbul belediye seçimleri ve kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlayan ticaret savaşı ekonomiyi çıkmaza sürüklemiştir.

2.1.15. Covid-19 Salgını

Türkiye ekonomisi ekonomik bir çıkmazdayken 2019 yılı sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkıp kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına almasıyla Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization - WHO) tarafından Mart 2022'de resmi olarak pandemi ilan edilen Covid-19 dönemine girmiştir. Covid-19 Salgını sağlık alanında ortaya çıkmış olmasına rağmen küresel ekonomiyi hızlı ve güçlü bir şekilde etkisi altına almıştır. Covid-19 Salgını diğer krizlerden ayıran nokta da “ekonomiye etki eden ekonomi dışı bir faktör” olarak tanımlanan salgından kaynaklanması durumudur. Resmi olarak pandemi ilan edilmesinin hemen ardından tüm dünyada yaşam resmen durmuştur. Bütün iş yerleri ve üretim alanları durdurulmuş, evden çıkışlara yasak getirilmiştir. Bu kararların getirisi olarak tüm dünyada üretim durmuş, yapılan tüketim stoklardan harcanmaya başlamasıyla fiyatlar aniden hızla artmaya başlamış ve fiyat artışları enflasyon artışını tetiklemiştir. Ekonomik bütün birimlerin durdurulması ve herkesin eve kapanmasıyla büyük-küçük fark etmeksizin bütün işletmeler zarar etmeye başlamıştır. Zarar eden işletmeler işçi çıkarma yoluna gitmek istemiş, Türkiye'nin de dahil olduğu bazı ülkeler sonradan işçi çıkarmaya yasak koymuş olsa da karar alınana kadar küçük sayılamayacak bir kesim işsiz kalmıştır. Bunun yanında birçok küçük işletme iş yapamadığı için iflas etmiştir. Yaz aylarına geldiğinde her ne kadar turizm geliriyle artan açık kapatılmaya çalışılsa da yeterli olmamıştır.

Covid-19 krizinin en zorlayıcı kısmı, şüphesiz krizin ardında bırakacağı etkinin büyüklüğünün bilinmemesi ve salgının ne zaman kontrol altına alınacağı yönündeki belirsizliktir. Salgının ortaya çıkışı öncesinden resesyona sürüklenen Türkiye açısından bu kriz, zaten tahrip olmuş ekonomik organlarının yeniden canlandırılması ve salgının her anlamda yarattığı tahribatı aşmada yaşayacağı zorluğu gözler önüne sermektedir.

Covid-19 Krizi ve 2008 Krizi arasındaki benzerlik, her iki krizin yayılmasında da dünya çapında artan küreselleşme hareketlerinin etkili olmasıdır. Fakat Covid-19 Krizi, 2008 Krizinin aksine uluslararası otorite ve entegrasyonların sorgulanmasına neden olmuştur. Ekonomi alanının öncüleri bu krizin tarih boyunca görülen bütün finansal ya da sağlık krizlerinin en büyüğü olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda bu kriz, ülkeler gelişmişlik seviyeleri fark etmeksizin sağlık alanındaki zayıflıklarını ve ekonomik organlarının kriz karşısındaki dayanıksızlıklarını ortaya sermiştir. Covid-19

Krizi, Türkiye’de arz-talep dengelerinin bozulmasına ve sermaye ve likidite sorunlarının artmasına sebep olmuştur.

Covid-19 Krizinin belki de tek iyi yanı, iklim krizi, çevre sorunları, ekolojik oluşumlar, sürdürülebilir yaşam, yeşil ekonomi gibi kavramların ne kadar önemli olduğunu tüm dünyaya ispatlamış olmasıdır. Covid-19 Salgını ve çevre ilişkisi başka bir açıdan ele alındığında, bu krizden insanoğlunun çevreyi ne ölçüde tahrip ettiği ve arada var olması gereken sınır aşıldığı için çevrenin insanları cezalandırma yöntemi olarak da bahsedilmektedir. Sokağa çıkma yasakları nedeniyle toplu taşıma ve araç kullanımındaki azalma, sanayi faaliyetlerinin durdurulması ve uluslararası ticaretin durması sebebiyle her türlü taşımacılık faaliyetlerine ara verilmesinin sonucu olarak çevre kirliliğinde önemli derecede azalma meydana gelmiştir.

2022 yılına gelindiğinde, alınan kararlar gevşetilmiş bir şekilde neredeyse normal hayata dönmüş olsa da, insanlar normal bir şekilde işlerine ya da sosyal hayatlarına devam ediyor olsa da, Covid-19 Krizi özellikle sürdürülebilir yaşam açısından büyük bir kırılma noktası olmuştur. İnsanlar çevrenin önemini daha iyi kavramış, sürdürülebilir yaşam, ekolojik hayat konulu sosyal çalışmalarda artış görülmüştür. Pandemi dönemi öncesi insanların ilgisini çekmeyen ve hayata geçirmesi zor gibi görünen sürdürülebilir yaşam kavramı, pandemi sonrasında yaygınlaşmış ve yaşamı sürdürülebilir hale getirmek için kullanılabilecek araçlar daha ulaşılabilir hale gelmiştir.

2.2. Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma

Türkiye’de 1950’li yıllarda yaşanan sanayileşme hareketleri, özellikle tarım alanında modern araçların kullanımına geçilmesiyle kırsal bölgede yaşayan iş gücünün daha gelişmiş ve imkanları daha iyi olan kentsel bölgeye göç etmesi sonucu nüfus öngörülemez şekilde artmış ve kentleşme olarak adlandırılan kavram ortaya atılmıştır. Gelişmekte olan bir ülke konumunda olan Türkiye, var olan bütçesinin büyük bir kısmını sanayileşme adımları için kullanmış fakat sanayileşmenin beraberinde getireceği çevre sorunları öngörememiştir. Altyapı yetersizlikleri, plansız kentleşme ve merkezi bölgelere doğru hızla artan göç hareketleri, kent yaşamında çevre sorunlarının artmasına neden olmakla birlikte, insan sağlığını da olumsuz

etkilemeye başlamıştır. Sanayileşme ve göç alma konularında öncü olan Marmara Bölgesi başta olmak üzere, sırasıyla Ege, Akdeniz ve Karadeniz bölgeleri çevre kirliliğinden en çok etkilenen bölgeler olmuştur.

Sanayi hareketleri 1950’lerde başlamış olsa da sorunların ciddiyetinin fark edilmesi 1970’li yılları bulmuştur. Çevre sorunlarının fark edilmesindeki en büyük etken, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen Beş Yıllık Kalkınma Planları sayesinde gerçekleşmiştir. Devlet Planlama Teşkilatının öncü olduğu bu gelişmenin temelinde, ilk bölümde bahsedilen, 1972 Stockholm Çevre Konferansında yapılan görüşmelerdir (Kılıçoğlu 2005, 67). Her ne kadar devlet otoritesince kabulü 1970’lerdeki Kalkınma Planları sayesinde gerçekleşse de çevrenin korunması ile ilgili ilk adım 1930’larda yürürlüğe konan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile atılmıştır. Fakat bu kanun bir belediye kanunu olması sebebiyle anayasayla desteklenmemektedir (Bozkurt ve Kaman 2018, 57). Bunun yanında çevre sorunlarının kanunlarca desteklenmesi 1983 yılında yürürlüğe konulan Çevre Kanunu ile sağlanmıştır (C. Yalçın 2019, 120).

Türkiye’nin çevre politikalarını uygulamasının önündeki en büyük engel, gelişmekte olan bir ülke konumunda olması sebebiyle çevre politikalarına yeterli bütçe ayıramamasıdır. Günümüzde halen var olan ekonomik problemleri çözmek için büyük bütçeler ayırması gerekmesi sebebiyle çevre politikaları üzerinde çalışması mümkün olamamaktadır. Fakat Türkiye’nin uluslararası alanda iş birliği yapmak istediği ülkeler ve organizasyonlar çevre kanunları ve politikaları konusunda son derece hassas davranmaktadırlar. Gerek Gümrük Birliği gerekse Avrupa Birliği Çevre Politikaları olsun, bu organizasyonlarda belirtilen kural ve standartlara uymadığı takdirde ekonomik anlamda daha büyük sorunlar yaşayacağı da aşıkardır. Ne yazık ki Türkiye çevre politikaları açısından aktif bir çalışma yapmamaktadır. Uluslararası platformda diğer ülke ve oluşumlar incelendiğinde çevresel kanun ve uygulamalar anlamında çok geride kaldığı görülmektedir. Her ne kadar Türkiye, Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Programı(UNDP)’na resmi olarak dahil olsa da ve hatta Türkiye’de süreci yürütmek adına resmi bir temsilci ve koordinatörlük ofisi var olsa bile aktif bir çalışma yürütülmemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇİN'İN KALKINMA SÜRECİ

Bu bölümde, 1900'lü yıllarda ekonomik ve toplumsal birlik açısından zorlu dönemlerden geçen Çin İmparatorluğu'nun, Komünist hareketlerin öne çıkması ve sonrasında Mao Zedong'un önderliğinde Komünist Devriminin gerçekleştirilmesiyle kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin kalkınma sürecini, bu süreçte yapılan reform hareketlerini ve yine bu süreçte uygulanan yanlış politikaları inceleyeceğiz. Mao Zedong'a göre Çin Halk Cumhuriyeti, tarım sektöründe kendisi göstermeliydi ve yapacağı tarım reformuyla kaybettiği ekonomik gücünü tekrar kazanabilir ve dünya ekonomisinde öne çıkabilirdi. Bu kısımda bu düşünceyle yola çıkan ve halkın desteğini arkasına alan Mao yönetimini, sonrasında tasarladığı özel strateji planıyla Deng Xiaoping yönetimini ve günümüzde hakim olan dışa açık bir politika yürüten modern Çin yönetimini ele alacağız. Aynı zamanda bu kısımda Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomi tarihinin yanında sürdürülebilir kalkınma alanında yapılan çalışmalarına da yer verilecektir.

3.1. Çin Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde, “Çin İmparatorluğu'nun Yakın Geçmişi” olarak adlandırdığımız 1700'lü yıllardan, günümüzde gelişmiş Çin ekonomisine kadar olan dönemi, uygulanan politikalar, yaşanan krizler, yapılan antlaşmalar ve alınan kararlar doğrultusunda açıklanacaktır.

3.1.1. Çin İmparatorluğu'nun Yakın Geçmişi

Ülke tarihine baktığımızda, milattan önceye dayanan, var olduğu neredeyse bütün zamanlarda tarihe yön veren, varlığı ve gücüyle önemli bir pozisyonda olan Çin İmparatorluğu (Hanedanı), her zaman önemini korumuştur. Tarihçiler tarafından ortaya çıkış ya da kuruluş tarihi hiç bilinmemekle birlikte, eskiden beri hep varmış gibi anılmaktadır. Zaman zaman yaşanan savaşlarla ülke sınırlarında daralma ya da genişlemeler yaşansa da, diğer devletlerin ya da milletlerin aksine, ne ülke ismini, ne yönetim şekillerini, ne dillerini, ne de ulusal kültürlerini kaybetmemişlerdir. Var

oluşundan Çin Halk Cumhuriyetinin kurulduğu tarihe kadar Hanedanlık yönetim şeklini benimsemiş ve başlangıcından günümüze kadar da resmi dili olan Çinceyi ufak değişiklikler haricinde değiştirmemiştir. Bunun en büyük getirisi olarak ulus tarihindeki en eski yazıtlar, çalışmalar, kanunlar günümüzde dahi okunabilir durumdadır.

Çin Devleti, tarih boyunca sürekli var olması gereken doğal bir süreç gibi işlemiş ve hiçbir zaman yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmamıştır. Çin kayıtlarında saygıyla anılan Sarı İmparator, Çin Hanedanı'nın kurucu hükümdarı olarak kabul edilmektedir. Çin efsanelerine göre, Çin uygarlığının iç karışıklıklarının yaşandığı, halkın güçsüz bir imparator tarafından başarısızca yönetildiği bir dönemde Sarı İmparator ortaya çıkmış, kahraman olarak görülen bu yeni figür halkın da onayıyla yönetime geçmiştir (Allen 1894, 278-280).

Kissinger'ın da ifade ettiği üzere, kurucu hükümdar kabul edilen Sarı İmparator'dan Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanına kadar Çin Devleti hanedanlık sistemiyle yönetilmiştir. Çalışmamızın kapsamı çerçevesinde, 1800'lü yılların sonlarında hanedanlık sisteminde dengesizlikler ve çatırdamalar yaşanmaya başlamıştır. Bu çatışmaların temelinde yüzyıllardır Çin Devleti'nin izlediği kapalı ekonomi politikasıydı. Öyle ki, bu kapalı ekonomi politikası yüzyıllarca başarılı bir şekilde uygulanmış ve 1700'lerin ikinci yarısında Çin İmparatorluğu ekonomik başarısının zirvesindeydi. Bu dönemde Çin İmparatorluğu Qing Hanedanlığı tarafından yönetilmekteydi. Qing Hanedanlığının bu başarı hikayesi, Batılı şirketlerin dikkatini çekiyordu. Kissinger'a göre bu dönemin kırılma noktası, tamamen dışa kapalı ekonomik modeli benimsemiş olan Çin'in, diğer devletlerin sanayi, bilim ve teknoloji anlamında ne derece geliştiklerini fark edememiş olmasıdır. Bu dönemde Sanayi Devrimi sayesinde birçok alanda hızlı bir gelişim gösteren Batılı ülkeler, en güçlü dönemini yaşayan Çin'i bile gölgede bırakacak kadar gelişmişlerdir. Çin'in kıyı şeridinde artmaya başlayan Batılı tacirler, Çin kültürünü anlayamıyor, Çin tarafından dışlanarak "Barbarlar" olarak adlandırılıyorlardır. Nadiren de olsa bazı tacirlere başkent Pekin'e giriş izni verilmekte fakat eğer tacir İmparatorun karşısına çıkacaksa "secde etme" denilen alnını üç kez yere değirme ritüelini yapması istenirdi. Bunun yanında Çin'in dünya ekonomisinde varlığını bu kadar önemli görmesi, diğer devletlere ülke hakkında çok az bilgi verilmesi ve özellikle batılı ülkelere yukarıdan bakması Britanya'nın da negatif anlamda dikkatini çekmesine neden olmuştur. Çin'in

bu tavrından rahatsız olan ve Çin'in iç ekonomisine daha fazla hakim olmak isteyen İngilizler, Batı-Çin ilişkilerini düzenlemek ve Çin'i serbest ticarete açmak amacıyla Lord George Macartney'i 1793-94 yılları arasında elçi olarak atamıştır. Daha önce Rusya ve Hindistan'da benzer görevlere getirilen ve (Hindistan'da oluşturulan İngiliz egemenliğine bakılırsa) başarılı olan Macartney, bu görev için en uygun isim olarak görülmüştür. Macartney, Çin hükümdarı ve önde gelenlerini sanayi devriminin önemini anlatmak ve samimi ilişkiler kurmak amacıyla olduğunu belirtmek adına bilim ve sanat alanlarında çalışan kişileri ve bazı hediyeleri de beraberinde getirmiştir. Çin'in bu hediyeler sayesinde Avrupa'nın gelişmişliğini ve kendisinin bu gelişmişliğin gerisinde kaldığını kabul etmesini bekleyen Macartney'in aksine Çin Hükümdarı bunları kendisine sunulan saygı ve sadakat göstergesi olarak algılamış ve kendi varlığının karşı taraf için bir lütuf olarak görüldüğünü düşünmüştür. Kissinger, Macartney için kırılma noktasının, imparatorun karşısına Çin geleneksel kıyafetleri içerisinde çıkması ve secde talebi olduğunu savunmaktadır. Bunun yanında imparatorun huzuruna çıkarılmak için uzun süre bekletilmesi de Macartney için onur kırıcı olmuştur. Yaşananların ardından nihayet göreve başlayacağını düşünen Macartney, en büyük ve en küçük düşürücü darbeyi bu dönemde almıştır. Çin İmparatoru Macartney ile görüşeceğini söylemiş, Macartney görüşmek için huzuruna gittiği vakit, tahtına bırakılmış bir mektuba "secde etmeye" zorlanmış ve İngilizlerin sunduğu tekliflerin hiçbirini kabul etmediğini ve bu nedenle elçinin de burada bir görevi olmasının anlamsız olacağını yazdığı mektubuyla Macartney'i İngiltere'ye eli boş göndermiştir. Bu tavır ve alınan kararı kesinlikle kabul etmek istemeyen İngiltere, amacından vaz geçmemiş ve tekrar tekrar Çin'e elçiler ve heyetler göndermeye devam etmiştir. Her reddedilişinde daha da hırslanan İngiltere, her eli boş döndüğünde daha da tehditkar hale gelmektedir. Çin'in bütün diplomatik ve ticari ilişkileri reddetmesi, Dünya genelinde önde gelen Amerika ve Avrupa ekonomik sistemleri tarafından yaşayacağı zorlukları ertelemekten başka bir işe yaramamıştır (Kissinger 2015, 59-72).

Çakan çalışmasında ise, Qing Hanedanlığı (1644-1911)'nin ilk yıllarında uyguladıkları politikalar sayesinde Çin'in hem iç kesimlerinde hem de sınır bölgelerinde sosyal ve ekonomik alanlarda ciddi gelişmeler yaşandığı belirterek, 1700'lü yılların yarısında tarihinde görülmeyen bir başarıya ulaştığını anlatmaktadır. Aynı zamanda Qing Hanedanı'nın ünlü ve seçkin sanatçılar, tarihçiler, edebiyatçılar yetiştirdiğine vurgu yaparak bu dönemin 19. Yy'ın 2. Çeyreğine kadar sürdüğünü

belirtmektedir. Çin'in bu dönemde bir tarım ülkesi olduğunu da belirten Çakan, Qing yönetiminin önemli düşünür ve sanatçıları hapse atmasıyla başlayan isyanlar neticesinde bu refah döneminin son bulduğunu da belirtmektedir. Qing Hanedanının çöküşünün başlangıcının ise 1840 yılında yaşanan "Afyon Savaşı" ile başladığını ve bu olay neticesinde bu zamana kadar sürdürdüğü dışa kapalı politikasını değiştirmek zorunda bırakılarak yabancı ülkeler çeşitli haklar tanıdığını da ifade etmektedir (Çakan 2017, 126-127).

Çin, yönetimin yabancılara karşı koyma politikası ve değer ve kültürüne sahip çıkma arzusuna karşın 19.yüzyıla gelindiğinde İngiltere başta olmak üzere Avrupa Devletlerinin bitmek bilmeyen, hatta gittikçe artış gösteren baskı ve müdahalelerinin, bunun yanında yerel halkın her anlamda diğer devletlerin gerisinde kaldıkları düşüncesiyle ortaya çıkan köylü ayaklanmalarının Qing Hanedanlığını son derece yıpratmasıyla Avrupa Devletleri'nin sömürgesi haline gelmekten kaçamamıştır. İngilizler Çin'e sattıkları afyon karşılığında çok cüzi miktarda ücretlere çay, ipek ve porselen gibi değerli ürünleri almaya başlamıştır. Fakat Çin'de afyon satışının ve kullanılmasının yasaklanmasıyla "Afyon Savaşları" yaşanmıştır (R. K. Karaca 2003, 30). Avrupa'nın önde gelen devletlerinin sömürge yarışına girmesiyle afyon ticaretinin hakim ülkesi olmak isteyen İngiltere, 1840 yılında Çin'e saldırı düzenlemiş ve Çin tarihinde bir dönüm noktası olarak anılan Afyon Savaşlarını başlatmıştır. Bu savaşta gücünü ve otoritesini kaybeden Qing Hanedanlığı, İngiltere ile tam bağımsızlığını kaybetmesine neden olan "Nanking Antlaşması"nı imzalamak zorunda bırakılmıştır. İmzalanan bu antlaşma neticesinde Çin, yarı koloni yarı feodal yönetilen bir topluma evrilmiştir (Sandıklı ve Güllü 2005, 15).

Bütün bu olanlar İngiltere ile yapılan "Nanking Antlaşması" ile kalmamış, bu antlaşmayı Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan "Wanghia Antlaşması" ve Fransa ile yapılan "Whampoa Antlaşması" izlemiş ve Çin'in bu ülkelere ekonomik tavizler vermesiyle sonuçlanmıştır. Fakat Çin'in yapılan antlaşmaları gereğince uygulamaması nedeniyle II. Afyon Savaşları meydana gelmiş ve neticesinde Çin'in İngiltere ve Fransa ile 1860 yılında imzaladığı "Pekin Antlaşması" devreye konulmuştur. Asya'daki güç dengesinin yeniden şekillenmesine neden olan bu antlaşmayla İngiltere, kendisine sunulan hakların diğer devletlere de tanınmasıyla istediği güce kavuşamamakla beraber Rusya'nın Çin üzerindeki hakimiyetinin de artmasına neden olmuştur (Wufujiang 2013, 5,6).

İngiltere'nin Afyon Savaşlarından elde ettiği tek kazanç Çin'i kapalı ekonomi modelinden açık ekonomi modeline yöneltmesi dolayısıyla küresel ekonomiye dahil etmesi olmuştur. Afyon Savaşlarının ardından İngiltere, Çin ve Rusya arasındaki artan etkileşimi azaltmak adına hem Çin'i hem de Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'ya karşı koruma politikası izlemiştir. İngiltere'nin izlediği bu politika, Kore'nin hakimiyeti konusunda anlaşmazlığa düşen Çin ve Japonya'nın savaşına kadar sürmüştür. Bu süreçte gücünü yitiren Çin'in Japonya savaşını da kaybetmesiyle otoritesini tamamen kaybetmekle birlikte ülke genelinde yoğun bir Milliyetçilik düşüncesinin hakim olmasına sebep olmuştur. Bu düşünce 1900 yılında gerçekleşen "Boksör Ayaklanmaları" ile hayata geçirilmiştir (R. K. Karaca 2003, 31).

Bu ayaklanmaları fırsata çeviren Sun Zhongshan önderliğindeki Guomindang (Halk Partisi) yönetime geçmiş ve yerel halkın desteğini de arkasına alarak ilk kez Ekim 1911'de Cumhuriyeti ilan ederek yönetimin Hanedanlıktan Cumhuriyet yönetimine evrilmesini sağlamıştır. Çin Hükümeti, Halk Partisi önderliğindeki ayaklanmalara ve ilan edilen yeni yönetime karşı koyamamış ve Şubat 1912'de Hanedanlık yönetiminin resmen bitişini ilan ederek Çin'de cumhuriyet yönetimini kabul etmek zorunda kalmıştır ve Çin Cumhuriyeti'nin başına yapılan seçimle Yuan Shikai getirilmiştir. 1912-1916 yılları arasında Yuan Shikai kendisini imparator olarak ilan ettirmeye çalışmışsa da, başarılı olamamıştır. Bu dönemde Sun Zhongshan, Guangzhou bölgesinde Guomindang'ı yeniden örgütlemeye başlamış ve Milliyetçi Parti'yi kurmuştur. (Wufujiang 2013, 6).

Bu dönemde Rusya'da hakim olan devrimci düşünceden etkilenen Çin, 1921 yılında başlarında Mao'nun yer aldığı Marksizm ve Leninizmi savunan bir grup delege harekete geçerek düzenledikleri ulusal kongreyle Çin Komünist Partisi (ÇKP)'ni kurmuştur (Sandıklı 2010, 18).

1927 yılı itibariyle Sovyetler Birliği'nin desteğini de arkasına alan Mao çıkan köylü ayaklanmalarına önderlik etmiştir. Bu ayaklanmaları sert bir tepkiyle bastırmaya çalışan Halk Partisi, komünistler karşısında başarısız olmuştur. 1933 yılında Halk Partisi'nin komünistleri dağıtmaya çalışmasına karşılık olarak Mao, 1934 yılında sonrasında "Uzun Yürüyüş" olarak anılan geri çekilme planını uygulamaya koymuştur. Bu plan, bir yıl sürecek bir geri çekilmenin ardından köylülerin desteğini arkasına alarak iktidar karşısında güç kazanmayı amaçlayan bir süreçti (Durdular 2006, 10).

Komünistlerin baskısına dayanamayan Halk Partisi'ndeki milliyetçiler, devam eden Japon baskısının da etkisiyle, çareyi komünistlerle bir antlaşma imzalamakta bulmuştur. Fakat 1945 yılında Japonların teslim olmasıyla bu anlaşma da sona ermiş ve 1946 yılında taraflar arasındaki anlaşmazlıklar tekrar gündeme gelmiştir. Komünistlerin Çin topraklarına saldırması ve sonucunda tamamını ele geçirmesinin ardından 1 Ekim 1949 yılında Mao Zedong Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanını resmen gerçekleştirmiştir. Fakat Halk Partisi'ni Tayvan'a sürgün etmesi sebebiyle Tayvan, Çin'in resmi iktidarının kendisine ait olduğunu savunmuş ve 1970 yılına kadar Çin Halk Cumhuriyeti'ni temsil yetkisi Tayvan'a verilmiştir (S. H. Wang 2003, 26).

3.1.2. Çin Halk Cumhuriyeti Kuruluşu ve Mao Dönemi

Mao Zedong'un önderliğinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti günümüzde halen varlığını sürdürmektedir. Mao Zedong önderliğinde yapılan devrim hareketi demokratik bir toplum anlayışı amaçlayan bir hareket gibi görünse de diktatörlük bir anlayışa sahipti. Bazı kaynaklarda bu devrim hareketi "demokratik halk diktatörlüğü" olarak dahi anılmaktadır. Çin'de yapılan bu devrim hareketi, o dönem Çin hükümeti ile yoğun etkileşim içerisinde olan Sovyet Rusya devrimi ile ilişkilendirilmektedir. Fakat Çin devrimini Sovyet Rusya devriminden ayıran bir nokta vardır ki o da Çin rejiminin Sovyet Rusya rejiminin aksine sadece işçi-köylü kesimini değil aynı zamanda burjuvazi kesimini de kapsamıyla daha geniş ölçekte gerçekleştirilmesidir (Thomson 1994, 37-41).

Arıboğan'ın çalışmasında yer verdiği üzere, demokrasi adı altında yürütülen bu diktatör rejiminin şüphesiz en öne çıkan olayı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucu başkanı olan Mao'nun kuruluşunda örnek aldığı ve yakın ilişkiler içerisinde olduğunu düşündüğü Sovyet Rusya'ya Çin'in kalkınması konusunda yardım için gittiğinde görüşmenin reddedilmesiyle sonuçlanmasıyla kalkınma konusunda yalnız olduğunu fark etmesidir. Mao'nun kalkınma düşüncesinin temelinde tarımsal reformlar yer almaktadır. Feodal ağalar yönetimini kaldırmış, toprakları köylülerin işlemesini sağlamıştır. Bunun yanında köylülerin eğitim seviyelerini yükseltmek adına okuma-yazma seferberliği başlatmıştır. Aynı zamanda enflasyona sert bir fiyat müdahalesi yaparak ekonomik ve sosyo-kültürel olarak Batılı devletleri yakalamayı amaçlamıştır. Bu dönemde Mao yönetiminin en büyük hatası, yine Batılı devletleri yakalama düşüncesi ile tarihe "Büyük Atılım Hareketi" olarak geçen 1958 yılında

gerçekleştirmeye çalıştığı fakat imkansızın ötesinde bir düşünceden öteye gidemeyen “bir gecede sanayi toplumu”na dönüşme hareketidir. Bu düşünce çerçevesinde bir gecede 900 milyon köylüyü devlet himayesinde çiftliklere zorla göndermiş ve tüm hurdaları çelik üretimi arttırmak amacıyla çeliğe dönüştürmüştür. Yapılan bu hata sonucunda Çin halkı dünya tarihindeki en korkunç insan kaynaklı açlıkla karşı karşıya kalmış ve 40 milyon insanın açlıktan ölmesiyle tarihte “1959 Çin Kıtılığı” olarak yer almıştır (Arıboğan 2001, 23-24).

Mao rejiminin bu hatadan sonra bir kesim Mao’nun uygulamaya çalıştığı ekonomik modelin hatalı olduğunu ve değiştirilmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu düşünceyle dönemin başbakanı Zhou Enlai ve gelecekte ülkenin yönetimine geçecek olan Deng Xiaoping 1962 yılında bu sistemi değiştirmek adına çalışma yürütmeye çalışmışsa da Mao yapılan bu çalışmayı bir ayaklanma olarak gördüğü için ülkeyi 10 yıl sürecek bir kargaşa dönemine sokacak “Büyük Kültür Devrimi”ni hayata geçirmiştir. Yapılan bu devrim yaşanan kıtlığın etkisini arttırmış ve tahribatın daha büyük ölçüde gerçekleşmesine neden olmuştur. Mao yönetimi tarafından ölen 40 milyon insan tüm dünyadan saklanmış ve Mısır hariç tüm ülkelerdeki elçiliklerini kapatarak kendini dış dünyadan soyutlamışlar. Bu gerçeklerin ortaya çıkışı 1980 yılında yapılan nüfus sayımına kadar bilinmemiştir (Güler 2001, 290). Her ne kadar Kültür Devrimi 1969’da resmi olarak sonlanmış gibi görülse de devrimin yarattığı ekonomik ve siyasi istikrarsızlık 1976 yılında Mao ölene kadar sona ermemiştir.

3.1.3. Çin Halk Cumhuriyeti Reform Yılları ve Deng Xiaoping Yönetimi

Mao yönetimindeki dengesiz ve istikrarsız yıllardan sonra, Deng Xioping önderliğindeki reformist düşüncelerin öne çıkması modern tarih açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1978 yılında ağırlığı hissettirmeye başlayan Deng ve reformist düşünceler ülkenin kalkınması açısından önemli olmakla birlikte ekonomiyi pozitif anlamda etkilemeye başlamıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği’nin de dağılmasıyla Çin halkının reform arzusu git gide artmıştır. Bu arzunun artışının bir sonucu olarak öğrenciler Mayıs 1989’da Tiananmen Meydanında toplanarak düzenledikleri protesto ile bu isteklerini pekiştirmişlerdir. Her ne kadar yürütülen reform hareketleri Çin’in dışa açılma sürecini olumsuz etkilese de bu politika 1997 yılında Deng Xiaoping’in ölümüne kadar uygulanmıştır (R. K. Karaca 2003, 33).

Deng Xiaoping, “sosyalist piyasa ekonomisi” olarak adlandırılan, sosyalist ekonomi ve reform, küreselleşme, insan hakları, piyasa ekonomisi gibi kavramları bir arada barındıran bir politika izlemiştir. Deng’in düşüncesine göre piyasa mekanizması kullanmak için sosyalizmden vazgeçmek gerekmiyordu. Hem sosyalist davranıp hem de demokratik insan haklarını gözeten ve reformist bir yönetim şekli kullanılabildi (M. Y. Yavuz 2006, 27). Deng’in uyguladığı bu politikada kaynaklar devlet yerine piyasa güçleri tarafından sağlanacak ve bu uygulama için yapılan reformlarda ön planda olan düşünce başarı, verimlilik ve faydacılık merkezli işleyecekti. Reformların hayata geçirilmesi için Japonya’dan alınan 1,5 milyar dolarlık borçla birlikte sınırlı fakat kontrollü özelleştirmeye müsaade edilmiş ve dışa açılmanın göstergesi olarak belki de uygarlık tarihinde ilk kez dış ticaret ve ülkeye yabancı yatırımcı girişine izin verilmiştir (İnançlı ve Kamacı 2010, 138). Yapılan bu girişim Çin’in küreselleşme sürecinde bir başlangıç kabul edilmekle birlikte yatırımların daha da artması ve ekonominin gelişmesiyle birlikte atılan en büyük adım olarak görülmektedir.

3.1.4. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Küreselleşme Hareketleri

Çin’in bu hızla devam eden reform hareketleri ve ülkeye olması gerekenden fazla yabancı yatırımcı çekmiş olmasının bir neden olarak gösterildiği 1997 yılı Asya Krizi ile birlikte Çin de bir durgunluk dönemine girmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti’nin hızlı yükselişi ve rekabet gücünün artmasıyla ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Asya ülkelerinin para birimleri değer kaybetmiş ve enflasyonlarında büyük artışlar yaşanmıştır. Diğer Asya ülkelerinin para birimlerinin değer kaybetmesinin bu ülkelere rekabet avantajı sağlayacağı düşünülmüş olsa da yaşanan enflasyon ve finansman sorunları nedeniyle üretim artışı sağlanamaması sebebiyle bu beklenti karşılanamamıştır. Sonuç olarak Çin ve diğer Asya ülkeleri arasında ticari sorunlar yaşanmış olsa da bu ülkelere dış ticaret anlamında dikkat çeken herhangi olumlu ya da olumsuz bir etkisi olmamıştır. Ülke ekonomisini liberalleştirme düşüncesiyle 1998 yılında çalışmalar yapan Başbakan Zhu Rongji’nin, Avrupalı ekonomistler tarafından övülmesi Çin’i küreselleşme anlamında daha da cesaretlendirmiş ve 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmasıyla birlikte dış ticaretini daha da geliştirme imkanına kavuşmuştur (Özden 2001, 102).

2002 yılına gelindiğinde Çin’de ortaya çıkan SARS hastalığı ülke ekonomisi de uzun sayılamayacak bir süre olumsuz anlamda etkilemiştir. Çin bu hastalığın

etkisini en çok turizm ve sanayi alanlarında etkilemiştir. Bu hastalık toplu anlamda insanları etkilemese de işletmeler hastalığın yayılmaması adına çalışmalarını yavaşlatmış ve gruplar halinde çalışma stratejisini izlemişlerdir. Bunun yanında hastalık nedeniyle Çin'e yapılacak seyahatlerin iptal edilmesi sebebiyle turizm alanı da bu durumdan etkilenen sektörler arasında yer almaktadır. Çin devletinin aldığı önlemler sayesinde 5 ay gibi kısa bir sürede bu durum aşılmış olsa da ekonomiyi olumsuz etkileyen bir süreç olmuştur.

Kasım 2002'de Çin Devlet Başkanlığı'na getirilen Hu Jintao da kendisinden önceki Deng ve Jiang gibi ekonomik gelişmelerin ve küresel piyasada güç kazanmanın kaynağının reformlardan geçtiğini düşünerek görevde kaldığı 10 yıl boyunca ekonomi tabanlı reformlara öncelik vermiştir. Fakat göreve geldiği 2002 yılında, son 5 yılda Çin ekonomisinin yüksek hızda gelişmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik bozukluklar nedeniyle içine düştüğü duraklama döneminin ardından, 2003 yılında tekrar büyüme oranlarında yaşanan artış ve talep fazlası oluşması nedeniyle yaşanan enflasyon sorunları beraberinde “ekonomide aşırı ısınma” durumuna gelmesine neden olmuştur. Yaşanan bu sorunun temelinde ise yatırımcıların kar edemeyecekleri durumlarda dahi büyüme amaçlı yatırım yapmaları isteği bulunmaktadır. Kar elde edilemeyecek bu yatırımların artışı ve arazi fiyatlarının aşırı artış hükümeti “ekonomiyi soğutma” politikasını uygulamaya itmiştir (Saray ve Gökdemir 2007, 667). Ekonomiyi soğutma politikası çerçevesinde konuyla ilgili Başbakan Wen Jiabao konuşmasında ısınma yaşanan sektörlerde kredi miktarlarında azaltmaya gittikleri açıklamasını yapmıştır (Gündal 2015, 60). Yapılan çalışmaların olumlu sonuç vermesiyle birlikte 2005 yılına gelindiğinde büyüme oranlarının doğru seviyelerde ilerlemesiyle dünya ekonomisindeki %9,3 seviyesine ulaşmıştır. Yine 2005 yılında satın alma gücü paritesindeki artış sayesinde GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'sini 9 milyar dolara çıkararak ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna yükselmiştir (Saray ve Gökdemir 2007, 667).

2007 yılına gelindiğinde Çin hızla büyümeye devam etmiş ve GSYH'de %11,4 artış sağlamasının yanında sabit sermaye yatırımları, kredilendirme ve ticaret fazlasındaki aşırı artış sorunların halen devam etmekte olduğunu göstermektedir. Enflasyon sorununun ciddiyetini koruyor olması ve Tüketici Fiyatları Endeksinde üç ay arka arkaya %6'nın üzerinde gözlenen artış da bu sorunları destekler niteliktedir (Akçıl 2008, 28).

3.1.5. 2008 Krizi ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne Etkisi

2008 yılı Eylül ayında ABD merkezli olmak üzere yüksek faizli Mortgage kredilerinin ödenememesi sebebiyle ortaya çıkıp sonrasında finans sektörüne sıçrayan, sonucunda ekonomi tabanlı neredeyse bütün sektörlerle büyük oranlarda hasar veren 2008 Mortgage krizi, zaman içerisinde küreselleşme hareketleri nedeniyle diğer ülkeleri de büyük oranlarda olumsuz etkileyen bir küresel kriz haline gelmiştir. Bu dönemde Hu yönetimindeki Çin, ekonomik açıdan reformik gelişmelerle büyüme artışını sürdürmektedir. Ortaya çıkan ve birçok ülkeye ciddi ekonomik düşüşler yaşatan bu krizin Çin ekonomisine verdiği zarar, ABD ve birçok Batı ülkesinin aksine daha küçük çapta gerçekleşmiş ve Çin'in büyüme oranlarındaki artış devam etmiştir. Az önce bahsedildiği gibi Çin ekonomik krizden hiç etkilenmemiş değildir. Büyüme oranlarında artış olsa da bu önceki dönemlere nazaran daha düşük seviyelerde kalmıştır. Çin ekonomisi krizin yaşandığı 2008 yılında %9,8'lik büyüme artışıyla bir önceki yılda gerçekleştirdiği %14,2'lik büyüme oranının altında kalmıştır. Krizin etkilerinin hissedilmeye devam edildiği 2009 yılında ise büyüme oranı %9,2'de kalmış ve krizin etkisinin sürmeye devam ettiği görülmüştür (Saray ve Gökdemir 2007, 676). 2008 Krizinin Çin ekonomisine başka bir olumsuz etkisi de ithalat oranlarında görülmüştür. İthalatında görülen %20 oranındaki talep düşüşü nedeniyle etkinin hissedilmeye devam edildiği 2009 yılında 23 milyon işçinin işten çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Çin hükümeti yaşanan krizden en az hasarla kurtulmak için 590 milyar dolarlık bir teşvik programı uygulamış ve bir dizi başka tedbirler de almıştır. 2009 yılında %9,2 oranında olan büyümenin 2010 yılında %9,5 yükselmesi alınan tedbirlerin ve hazırlanan teşvik uygulamalarının işe yaradığına işaret etmektedir. Bunun yanında yaşanan kriz hükümete Çin ekonomisinin ihracata bağımlı hale geldiğini ve kriz durumlarında bunun daha büyük sorunlara yol açacağını fark ederek 2010 yılında %10 olan dış ticaret fazlasını 2013 yılına kadar %2 seviyesine düşürmüş ekonomi için büyümenin iç taleple gerçekleştirilmesinin daha önemli olduğunu vurgulamıştır (Li, Willett ve Zhang 2012, 2).

2002-2012 yılları arasında 10 yıl boyunca başkanlık yapan Hu Jintao, ekonomik uygulama ve politikaların temelinde “ekonomik büyüme” olduğunu savunmuştur. Fakat 2008 Krizinin ardından bu temel göstergede düşüş yaşandığı görülmektedir. Hu Jintao bu düşüşü engellemek ve oranları tekrar yükseliş trendine sokmak için 2010 yılında “ekonomiyi canlandırma stratejisi” uygulamış ve büyüme

oranını %10'un üzerine çıkarmış olsa da takip eden yıllara bu oranın ilk önce %9,3 2013 yılına gelindiğinde ise %7,7 oranına gerilemesi engellenememiştir (Oktay 2017, 244). Bu dönemde yaşanan ekonomik büyüme oranındaki düşüşün nedeni, makroekonomi politikalarının yetersiz uygulanması ve gerçekleştirilen büyümenin safi sermaye artırımını kaynaklı olmasıdır. Bu kriz politikacılara önemli olanın yeni kaynaklar üretmek değil ülkede var olan kaynaklardan optimal seviyede yararlanmak olduğunu göstermiştir (Oktay 2017, 307).

3.1.6. Çin Rüyası ve Bir Kuşak Bir Yol Projesi

2012 yılına gelindiğinde Çin Devlet Başkanlığı görevine Çin Komünist Partisi'nin beşinci kuşak lideri olarak getirilen Xi Jinping, kanunlar gereğince beşer yıllık iki dönemden oluşmak üzere en fazla 10 yıl görevde kalabilirdi. Fakat 2018 yılında yapılan kanun değişikliğince görev müddeti sınırsız olarak değiştirilmiştir ve günümüzde halen görevine devam etmektedir. Bunun yanında Xi Jinping'in yaptığı bir diğer değişiklik de Çin ekonomisindeki özgürlükçü ve küreselleşme merkezli uygulamaların aksine merkezi yetkinin yönetimdeki gücünü arttırmakla birlikte medya ve üniversiteler gibi alanlarda ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı kararlardır. Xi'nin kendi yetki ve otorite gücünü arttırıcı fakat eleştirileri azaltıcı kararlar almış olması, ülke içi ve ülke dışı birçok kesim tarafından Mao yönetimine benzetilmiş ve çokça eleştiri almıştır (Demir 2021, 65).

Xi Jinping'in göreve başladığı zamandan bu yana Çin'in geleceği için planlarını "Çin Rüyası" kavramıyla özetlemektedir. "Çin Rüyası" düşüncesinin hayata geçmesi için iki temel nokta olduğunu söylemektedir. İlk nokta halkın ihtiyaçlarının eksiksiz tamamlandığı, üretimin kusursuz işlediği varlıklı bir Çin hedefi olmak üzere Çin Komünist Partisi'nin 100. Kuruluş yıl dönümü olan 2021 yılına vurgu yapmış, ikinci nokta olarak ise bir ülkenin olması gereken en kusursuz şekilde varlığını sürdürdüğü, ekonomik açıdan gelişmiş, demokrasi, insan hakları, sosyal refah alanların sorunsuz işleyen bir düzen hedefiyle Çin Halk Cumhuriyeti'nin 100. Yıl dönümü olan 2049 yılına dikkat çekmektedir (Academia China 2015, 1).

Xi Jinping, "Çin Rüyası" fikri ışığında ve 2008 Küresel Krizin yarattığı ekonomik ve sosyal sorunların aşılabilmesi için temelinde yolsuzlukla mücadele, ÇKP'nin otoritesinin korunması amacıyla medya ve üniversitelere yönelik ideolojik

kampanyalar ve ekonominin canlandırılmasına yönelik politikaların olduğu bir reform paketi hazırlamıştır (Kroeber 2017, 307).

2014 yılına gelindiğinde Xi tarafından ortaya konulan “yeni normal” politikası ülkenin ekonomik büyüme stratejisinde yapılacak değişikliğe dikkat çekmektedir. Hedeflenen bu “yeni normal” politikası, ekonomik büyümenin yüksek hızdan orta yüksek hıza evrilmesiyle ekonomik yapının korunarak yapılan yeniliklerin ekonomiye entegre edilmesini amaçlamaktadır (China Daily 2017, 1). Uygulanan bu yeni modelle birlikte ihracat temelli büyüme modelinden iç talebe dayalı bir ekonomik büyüme modeline geçilmesini ve hizmet sektörünün ön planda olduğu bir ekonomiye geçildiği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda hizmet sektörü 2014 yılında %48’e yükselmiş, sanayi sektörü %42’ye düşürülmüştür. Hane halkı tüketimi %36’ya yükselmiş fakat 2015 yılında sanayi kollarında yaşanan küçülmeden kaynaklı olarak GSYH’nin azaldığı gözlemlenmiştir (Kroeber 2017, 316).

Xi Jinping önderliğinde Çin hükümetinin aldığı iç tüketim/talebi artırmaya yönelik politika izleme kararı neticesinde ülke içerisinde var olan bütün bölgeleri eşit seviyede kaldırmak, gelir eşitsizliğini minimum seviyeye düşürmek ve yaşanabilecek ekonomik krizleri engellemek amacıyla iç politikada “Batıyı Kalkındırma” politikası hayata geçirilirken dış politikada da “Kuşak ve Yol Girişimi” politikası izlenmiştir (Karluk 2017, 1). Çin’in dış politikada “Kuşak ve Yol Girişimi” politikasını ortaya atmasının temelinde küresel piyasada kaybetmeye başladığı gücünü tekrar kazanmak ve iş birliği yapacağı ülkeler üzerinde ekonomik ve siyasi bir güce sahip olma arzusu yatmaktadır.

Çin’in önderliğinde gerçekleştirilmesi planlanan bu projenin gelecekte var olacak küresel ekonomik güçleri şekillendireceği düşünülmekle birlikte Asya ve Avrupa’yı ticari bağlarla birbirine bağlıyor oluşuyla da dikkat çekmektedir. 1 Trilyon dolarlık bütçesi, toplamda 65 ülkeyi kapsıyor olması, kara yolları, demir yolları, denizyolları bağlantılarının hepsini kapsaması ve bütün altyapı yatırımlarını da ele alıyor olması da bu projeyi önemli kılan özelliklerdir. Uygulamaya konulan bu projeye birlikte Çin’in küresel bağlamda birçok ülkeyle yakın temasa geçmiş ve dış ticari bağlarını güçlendirmiştir.

3.1.7. Made In China 2025

Xi Jinping önderliğinde Çin hükümetinin aldığı iç tüketim/talebi arttırmaya yönelik politika izleme kararı neticesinde ülke içerisinde var olan bütün bölgeleri eşit seviyede kaldırmak, gelir eşitsizliğini minimum seviyeye düşürmek ve yaşanabilecek ekonomik krizleri engellemek amacıyla iç politikada “Batıyı Kalkındırma” politikası hayata geçirilirken dış politikada da “Kuşak ve Yol Girişimi” politikası izlenmiştir (Karluk 2017). Çin’in dış politikada “Kuşak ve Yol Girişimi” politikasını ortaya atmasının temelinde küresel piyasada kaybetmeye başladığı gücünü tekrar kazanmak ve iş birliği yapacağı ülkeler üzerinde ekonomik ve siyasi bir güce sahip olma arzusu yatmaktadır.

“Bir Kuşak Bir Yol” projesinin ana başlığı olarak görülen “Made In China 2025” projesi, ilk kez 2015 yılında Pekin yönetimi tarafından açıklanmıştır. Bu proje kapsamında Çin, modern teknolojiler alanında öncü hale gelerek hem katma değeri yüksek bir üretim modeline geçmeyi hem de yüksek teknoloji ithalatını düşürmeyi amaçlamaktadır (Kabakcı 2015, 1) (Hopewell 2018, 1). Bu yüksek teknolojiler kapsamında odaklanılan temel başlıklar robotik teknolojiler, denizcilik, demiryolu ulaşımı, elektrikli araçlar, havacılık ve uzay teknolojileri, bilişim ve internet teknolojileri, tıp teknolojisi ve ilaç sanayi, tarım ve enerji alanlarından oluşmaktadır (Hopewell 2018, 1).

Çin’in önderliğinde gerçekleştirilmesi planlanan bu projenin gelecekte var olacak küresel ekonomik güçleri şekillendireceği düşünülmekle birlikte Asya ve Avrupa’yı ticari bağlarla birbirine bağlıyor oluşuyla da dikkat çekmektedir. 1 Trilyon dolarlık bütçesi, toplamda 65 ülkeyi kapsıyor olması, kara yolları, demir yolları, denizyolları bağlantılarının hepsini kapsaması ve bütün altyapı yatırımlarını da ele alıyor olması da bu projeyi önemli kılan özelliklerdir. Uygulamaya konulan bu projeyle birlikte Çin’in küresel bağlamda birçok ülkeyle yakın temasa geçmiş ve dış ticari bağlarını güçlendirmiştir.

Made In China 2025 ve Bir Kuşak Bir Yol projeleri anlaşıldığı üzere kapsamı çok geniş ve maliyeti çok yüksek projelerdir. Bu bağlamda odaklanılan bir diğer konu ise bu projelerin finansmanının nasıl sağlanacağı konusudur. Projelerin hayata geçirilmesi adına finansman alanında atılan en büyük adım Çin’in liderliğinde kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankasıdır. Türkiye 2 milyar 609 milyon dolarlık sermaye

taahhüdüyle 57 kurucu ortağı bulunan bankanın en büyük ortaklarından biridir. Banka 16 Ocak 2016 yılında faaliyete geçmiştir (Zentürk 2016, 1).

3.1.8. Çin – ABD Ticaret Savaşı

2017 yılına gelindiğinde, Çin'in küresel ekonomide güçlü konuma gelmesinin yanında, nüfus dolayısıyla sahip olduğu fazla iş gücü imkanı, teknolojik ve askeri alanlarda hızlı yükselişiyle ABD'yle bir rekabet içerisine girmesine sebep olmuştur. ABD merkezli olan birçok büyük şirketin üretim merkezinin Çin'de olmasıyla Çin'e karşı dış ticarete olumsuz bir konumda olan ABD, kriz sonrası izlemeye başladığı korumacılık politikalarını Çin'in hızlı yükselişiyle hızlandırmış ve bu durum Çin ve ABD arasında bir ticaret savaşı haline dönüşmüştür. 2017 yılında göreve başlayan ABD'nin yeni başkanı Donald Trump'ın küresel ekonomide izlediği politikalar ve Çin'e uyguladığı ağır tarifeler ticaret savaşını alevlendiren etkenler olmuştur. Çin hızlı gelişen ekonomisiyle kazandığı güven sayesinde ABD'ye karşı tarifeler uygulamış ve ABD-Çin arasındaki bu ekonomik savaş, 2018 yılında ABD'nin geri adım atması ve yaptırım uyguladığı ürünlerin bir kısmını iptal etmesiyle askıya alınacakken Çin, geri adım atmamış ve ABD'ye uyguladığı yaptırımları arttırmıştır. Çin'in bu tavrı var olan ticaret savaşının daha çok kızışmasına neden olmuştur. Neredeyse iki yıl süren yaptırımlar her iki ülkenin ekonomisini de negatif yönde etkilemiştir. Her iki ülkenin de olumsuz etkilendiği bu ticaret savaşı, 2019 yılı sonunda ABD ve Çin yönetimlerinin ateşkes isteği doğrultusunda 15 Ocak 2020 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump ve Çin Devlet Başkanı Yardımcısı Liu He arasında imzalanan “Birinci Faz Ticaret Anlaşmasıyla sona ermiştir (Özdemir 2020, 1).

3.1.9. Covid-19 Salgını

2019 yılı son çeyreğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nde ortaya çıkıp zamanla tüm dünyaya yayılan ve 2020 Şubat ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel pandemi ilan edilen Covid-19 Salgını, çıkış noktası olması açısından Çin'i ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz etkilemiştir. Covid-19 krizinin salgın olarak ortaya çıkışı ve ekonomi merkezli olmayıp sonradan ekonomik krize evrilen bir kriz oluşu onu diğer krizlerden ayırmakla birlikte, daha önce dünya tarihinde böyle bir olayın yaşanmamış olması da geleceğin öngörülememesi açısından ülkeleri zor duruma sokmuştur. Birçok

fabrika ve iş yerlerinin kapatılması, belirli bir süre işlerin durdurulması, işçilerin işten çıkarılması, var olan stokların tükenmesi, kaynak tedarikinde yaşanan sorunlar, uluslararası ticaret yollarının kapatılması bu süreçte Çin'in salgından ekonomik açıdan olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Çin'in son yıllarda artan ithalat oranları da salgının seyrini değiştirmekle birlikte bu ekonomik sorundan kaynaklı olarak düşüş trendine girmiştir.

Çin ekonomisinin salgından olumsuz etkilenmesinin bir diğer nedeni ise küresel platformda ülkelerin Çin'e olan güveninin sarsılması ve Çin ürünlerine olan talebin azalması durumudur. Salgının çıkış merkezi oluşu nedeniyle ve yapılan ticaretlerde alınan ürünlerle salgının yayılması düşüncesi ülkeleri Çin ile ticari ilişki yaşamak konusunda tereddüde düşürmüş ve kısa bir süreliğine de olsa ürün satışları iptal edilmiştir. Uluslararası hava, deniz ve kara yollarının kapatılmış olması da bu durumu olumsuz etkileyen bir diğer yöndür.

2001 yılında yaşanan SARS virüsüyle Çin fark etmiş olduğu ekonomik ithalat bağımlılığını Covid-19 virüsüyle daha da fark etmiştir. Her ne kadar SARS virüsünün ve 2008 Krizi'nin ardından iç talebe yönelik çalışmalar yapsa da küresel pazarda büyük bir alana sahiptir. İçerisinde barındırdığı birçok Amerikan merkezli çok uluslu şirketler de küresel pazardaki payını arttırmaktadır. Son yıllarda Amerika bu şirketleri (yaşanan ticaret savaşlarının da etkisiyle) ülkesine çekmek istese de, şirketler Çin'de var olan emek fazlasını kullanmakta ısrar etmiş, aynı zamanda düşük maliyet avantajından da vazgeçmek istememişlerdir.

Çin, krizin çıkış merkezi olsa da kısa sürede aldığı sağlam önlemler, halkı bilinçlendirmesi ve hükümetin bağlı olduğu kuruluşlarla senkronize bir şekilde çalışması salgının kısa sürede atlatılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Çin hükümetinin halka salgının yayılmasını önlemek adına yaptığı evde kal uyarısını ekonomik yardımlarla da desteklemesi halkın güvende hissetmesine ve evde kalarak salgının kısa sürede atlatılmasına yardımcı olmuştur. Salgının bu kadar kısa sürede atlatılması Çin'in küresel piyasada kaybetmeye başladığı güveni tekrar kazanmasına ve dolayısıyla uluslararası ticarete yine önde gelen ülkeler arasına girmesiyle ekonomisini düzeltmesine olanak sağlamıştır.

3.2. Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sürdürülebilir Kalkınma

Çin’de sürdürülebilir kalkınmanın temelleri 1984 yılında tarım ekonomisti Qianji Ye tarafından kullanılan “Ekolojik Medeniyet” kavramıyla atılmıştır (Pan 2016, Marinelli 2018, 365-386). Kavramı ilk kez kullanmış olan Quanji, aynı zamanda kavramın akademik boyutta geliştirilmesine de katkı sağlamış ve 1987 yılında düzenlenen Ulusal Eko-Tarım Konferansında ulusal ölçekte ekolojik bir medeniyetin var olması gerektiği düşüncesini savunmuştur. 1999 yılına gelindiğinde Pekin’de düzenlenen “Xiangshan Bilimsel Konferansı”nda “Ekolojik Medeniyet” kavramını tekrarlayarak 21.yy’a girerken sosyo-ekolojik sürdürülebilir refah seviyesi yüksek bir toplum düşüncesini yinelemiştir (Marinelli 2018, 365-386).

Çin’in hızlı büyüme ve gelişmesiyle birlikte, bu büyüme ve gelişmenin ortaya çıkardığı bazı sorunlar da göze batmaya başlamıştır. Çin’in bir tarım ülkesinden hızlı bir dönüşümle bir sanayi ülkesine evrilmesi, beraberinde kent ve yerleşim sorunları, öngörülemeyen hızlı nüfus artışları, sanayi üretiminin çevreye zarar vermesi, var olan doğal kaynakların zaman içerisinde kirlenmesi ve zarar görmesi, hızlı gelişmesi sebebiyle ülkeye göç alması, kesimler arasında artan gelir farkları, hızlı makineleşmenin neden olduğu işsizlik sorunu ve çalışan kesime sağlanması gereken sosyal güvenceler gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu sorunlar hem çok ani gerçekleşmiş hem de toplum refahını olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Öyle ki, 1900’lerin sonlarına gelindiğinde hükümet daha önce var olmayan ya da fark edilmeyen bu sorunlara çözüm bulmak zorunda kalmış ve bu çözüm süreci “Ekolojik Medeniyet” kavramının tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu kavramın ne denli önemli olduğunu anlamada ve çözüm sürecini bu kavramın etrafına inşa etmede ortaya çıkan sorunlar büyük bir rol oynamıştır (Pan 2015, 44).

Çin Komünist Partisi’nin 2002 yılında düzenlediği 16. Parti Kongresinde ekolojik medeniyet kavramı üzerinde yoğun çalışmalar yapılması için akademik araştırmacılar görevlendirilmiş ve bu kavramın kullanımının arttırılmasına karar verilmiştir. Her ne kadar bu kongrede “ekolojik medeniyet” kavramı açıkça ifade edilmemiş olsa da bu kongreyle “orta derecede zengin, çok yönlü bir toplum inşa etme ve ekolojik ve çevresel iyileştirme ve sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerini koyma” düşüncesi hakim olmuştur (Gare 2012, 10-26, UNEP 2016, 1). Çin Komünist Partisi’nin bir sonraki kongresinde ise ilk kez açıkça “Ekolojik Medeniyetin İnşası” kavramı kullanılmış ve öneri olarak sunulmuştur. 2007 yılında düzenlenen bu 17. Parti

Kongresinde kavram açıkça kullanılmış olsa dahi, bu kavramı tanımlayacak herhangi bir söz ya da cümleye yer verilmemiştir. Bir açıklama yapılmamış olmasına rağmen yine de kavramın ilk kez açıkça kullanılmasından dolayı ekolojik medeniyet fikri için bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Goron 2018, 4, Xiang-chao 2018, 1). Bu kongreyi takip eden yıl ekolojik medeniyet kavramını hayata geçirmek adına çalışmalara başlanmış ve Çin Çevre Koruma Bakanlığı pilot bölgeler seçilmiştir. 2012 yılında düzenlenen 18. Ulusal Kongresi'nde ise nihayet "ekolojik medeniyet" kavramının tanımı ortaya konulmuş, aynı zamanda politik çerçevesi de bu kongrede yapılmıştır. Ayrıca kavramın politik altyapısı da bu kongrede belirlenmeye çalışılmıştır. 2014 yılının Mayıs ayında, Çevre Koruma Bakanlığı tarafından pilot bölge olarak seçilen Yangzhou Şehri (Jiangsu Eyaleti) ve belirlenen diğer şehirler "Ulusal Ekolojik Medeniyet Göstergesi (National Ecological Civilization Demonstration)" ödülüne layık görülmüştür. Verilen bu ödüllerle birlikte "ekolojik medeniyet" kavramının tamamen kabul edildiği ve bu alanda çalışmaların sürdürülüp geliştirileceği anlaşılmaktadır. 25 Nisan 2015 tarihinde düzenlenen "Merkez Komitesinin Görüşleri ve Ekolojik Medeniyetin Geliştirilmesine Yönelik Devlet Konseyi" ile birlikte ekolojik medeniyet kavramının nasıl geliştirileceği, bu konuda yürütülebilecek çalışmalar ve bu kavramın sadece pilot bölgelerde değil ülke genelinde nasıl uygulanacağı konuları tartışılmıştır (C. Wang 2016, 1).

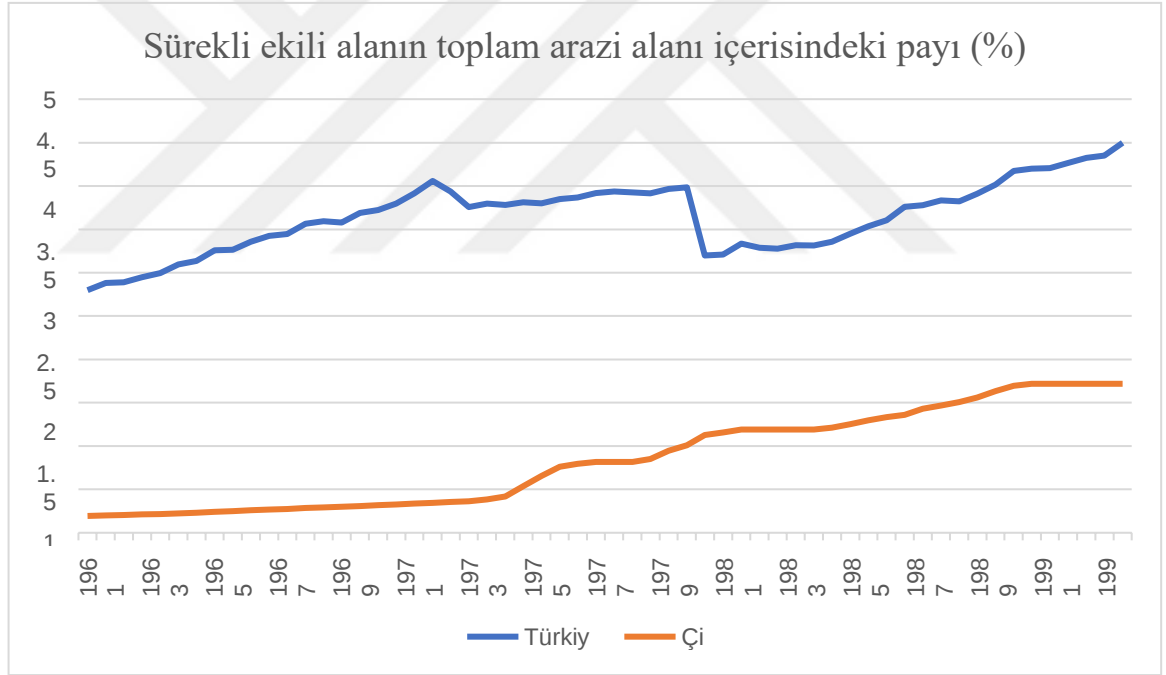
2020 yılında resmi olarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel pandemi ilan edilen Covid-19 Kriziyle birlikte sürdürülebilir yaşam ve ekonomilerin önemi bir kez daha fark edilmiş ve ülkelerin bu bağlamda adımlar atması gerektiği, ekonomik açıdan gelişirken aynı zamanda doğa ve çevre sorunlarının da arka plana atılmaması gerektiği düşüncesi desteklenmiştir. Aynı zamanda sürdürülebilir yaşam kavramı kapsamında olan insan hakları ve demokrasi konuları da tekrar gündeme gelmiş ve yaşanan bu süreçte hane halkları da bu kavramların önemini fark etmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜLKE KARŞILAŞTIRMASI: TÜRKİYE VE ÇİN İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

Bu bölümde her iki ülke de yıllar içerisindeki ekonomik gelişimlerini ifade etmede yardımcı olacak verilerin şekillerle desteklenerek açıklanması yoluyla karşılaştırması yapılacaktır. Veriler Dünya Bankası (World Bank 2022) veri platformundan alınmıştır.

4.1. Sürekli ekili alanın toplam arazi alanı içerisindeki payı

Şekil 1: Sürekli ekili alanın toplam arazi alanı içerisindeki payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 1’de görülebileceği üzere Türkiye’de daimi ekili arazi alanı 60 yılda 2 katına çıkmıştır. Buna karşılık Çin’de daimi ekilen arazi alanın bu 60 yılda 8.5 kat arttığı görülmektedir. Türkiye’de bu oranın bu kadar az artış göstermiş olması Türkiye’nin en başından beri tarımsal üretim ülkesi olmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer deyişle, Türkiye’nin sahip olduğu tarım arazileri her zaman yüksek oranlarda

olduğu için sanki bu 60 yılda çok bir gelişme gösterememiş gibi görünmektedir. Fakat Türkiye bir tarım ülkesi olarak zaten çokça sahip olduğu tarımsal alanını bu 60 yılda çok daha büyüterek 2 katına çıkarabilmiştir. Şekilde de açıkça görülebildiği üzere daimi ekilen arazi alanı Çin’de çok daha büyük oranda artış göstermiş olmasına rağmen, bu 60 yılda Türkiye’nin sahip olduğu tarımsal alan oranının yarısına bile ulaşamamıştır. Fakat bu yorum yapılırken göz önünde bulundurulması gereken bir diğer etken de ülkelerin yüzölçümü büyüklüğüdür. Yüzölçümleri göz önüne alındığında, Çin’in Türkiye’den yaklaşık 14 kat daha büyük yüzölçümüne sahip olması, oranlar da göz önünde bulundurulduğunda, Çin’in sahip olduğu düzenli tarım arazisinin Türkiye’den çok daha büyük olduğu anlaşılmaktadır.

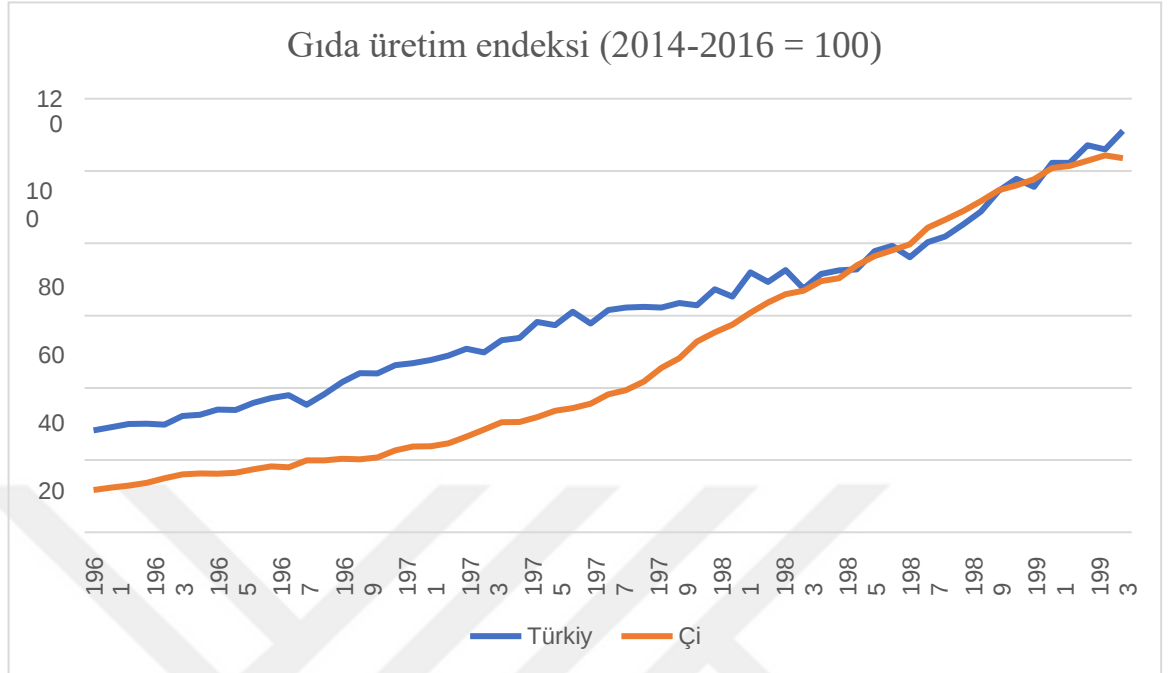
Bu noktada yorum yapmayı kolaylaştıracak belirleyici etken, ülkelerin bu 60 yıldaki nüfus artış oranları olacaktır. Şekil 28’te yer alan verilere bakıldığında, Çin’de nüfus artış oranının 1960’lı yıllarda çok büyük oranlarda arttığı görülmektedir. Bu da Çin’in o dönemlerde kıtlık sorunu yaşamış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim çalışmanın “Çin Halk Cumhuriyeti Kuruluşu ve Mao Dönemi” (bknz. 4.1.2.) kısmında da bahsettiğimiz gibi Mao yönetiminin Batıyı ekonomik ve sosyo-kültürel olarak yakalamak amacıyla 1958 yılında bir gecede gerçekleştirmeye çalıştığı ve halkı sanayi devrimine zorlayarak çiftliklerdeki bütün hurdaları çeliğe dönüştürmeye mecbur bırakmasıyla gerçekleştirmeye çalıştığı “Büyük Atılım Hareketi” korkunç bir şekilde sonuçlanmıştır. Çin halkı dünyada daha önce hiç görülmemiş bir açlıkla karşılaşmış ve 1959 yılında 40 milyon insanın açlıktan ölmesiyle tarihe geçen “1959 Çin Kıtlığı” dönemini yaşamıştır (Arıboğan 2001, 23-24). Bir bakıma 1960 yıllarda nüfus oranının bu kadar artmış olmasının nedeni de bu kıtlıktır. Kıtlık sonucu nüfus normalin fazlaca altına düştüğü için sanki 60’lı yıllarda nüfus aşırı artış göstermiş gibi bir şekil ortaya çıkmıştır. 1970’li yıllardan bugüne kadar olan süreçte nüfus artış oranının giderek düşmesi de bu düşüncüyü desteklemektedir.

Türkiye’nin nüfus artış oranına bakıldığında ise, 1960 yıllardan bugüne kadar genel olarak bir azalış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu azalış eğilimi ise, Türkiye’nin 1960’lı yıllardan itibaren, iş gücü fazlalığı sebebiyle Avrupa ülkeleri, özellikle Almanya, başta olmak üzere dışarıya çokça göç vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu süreçte dikkat çekilmesi gereken nokta 2008-2013 yılları arasında artış eğilimi gösteren nüfustur. Bu yıllardaki artışın nedeni olarak da, çalışmanın “2008 Krizi” ve “2010’lu Yıllar” bölümlerinde de bahsedildiği üzere, 2001

krizi sonrasında ekonomik açıdan aldığı tedbirler ve yaptığı uygulamalar sayesinde 2008 Krizi'nden Dünya genelinin aksine çok az hasarla kurtulmuş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Sonrasında 2013 yılına kadar atılan adımlar sayesinde de bu dönemde Türkiye'nin, ekonomik açıdan refah bir konumda olduğu gözlemlenmektedir. Şekil 1'de de görülebildiği üzere tarımsal alanın payındaki artış oranının azalsa da azalış eğilimi göstermeden, bir diğer deyişle, bu krizden etkilenmeden artış eğilimine devam ettiği anlaşılmaktadır.

Sürekli ekili alanın toplam arazi içerisindeki payı sürdürülebilir ekonomi açısından değerlendirmek istenildiğinde ön plana çıkan düşünce sürdürülebilirliğin temeli olarak görülebilecek olan çevrenin önemi ön plana çıkmaktadır. Bir ülkede yeşil alan ve ekilebilir arazi ne kadar fazlaysa o ülke sürdürülebilirlik açısından bir o kadar da avantajlı konumda olacaktır. Sürdürülebilir ekonomi denilince ilk akla gelen düşünce, ekonomik kalkınmayı sağlarken yeşil alanların ne kadar korunabildiğidir. Türkiye en başından beri bir tarım ülkesi olmasının getirisiyle çevre ve sürdürülebilirlik açısından avantajlı bir konumda olmuştur. Nitekim bu 60 yılda düzenli tarım arazilerini 2 katına çıkarmış olması da sürdürülebilirlik ve çevrenin korunması açısından oldukça önemlidir. Bunun yanında Çin'in tarım arazilerini 8.5 kat arttırmış olması da Çin'i çevre ve sürdürülebilirlik açısından ön plana çıkarmaktadır. Buna karşılık, Çin'de yaşanan "Büyük Çin Kıtılığı" etkisi günümüzde geçmiş olsa da dönemi içerisinde çevre ve sürdürülebilirlik açısından çok büyük olumsuzluklar yaşatmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi, sürdürülebilirlik denilince en çok ön plana çıkan düşünce çevre olsa da, önemli başlıklar olan "açlığa son" ve "sağlıklı ve kaliteli yaşam" düşüncesine tamamen ters düşerek Çin için büyük bir başarısızlık olarak görülmektedir. İnsanların en temel hakkı olan yaşam haklarının ellerinden alınması ve bu kıtlığın 40 milyon gibi bir nüfusun yaşamını yitirmesine sebep oluşu sürdürülebilirlik açısından hiçbir şekilde kabul edilebilir bir düşünce değildir. Sonrasında alınan önlemler sürdürülebilirlik açısından faydalı olsa ve gelişim göstermiş olsa da yaşanan bu olayı görmezden gelmek mümkün değildir. Bu açıdan her ne kadar yüz ölçümleri açısından Çin günümüzde daha büyük bir ekili alana sahip olsa da yaşanan bu olay sebebiyle Türkiye'nin sürdürülebilirlik açısından daha başarılı bir ülke olduğu söylenebilir.

4.2. Gıda Üretimi

Şekil 2: Gıda üretim endeksi (2014-2016 = 100)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Gıda üretim endeksi, ülkelerde yıllar içerisinde gıda üretiminin ne kadar artış gösterdiğini ifade eder. Sonunda kullanılan 2014-2016=100 ifadesi ise 2014-2016 yılları içerisindeki üretim artışının 100'e endekslendiğini ifade etmektedir.

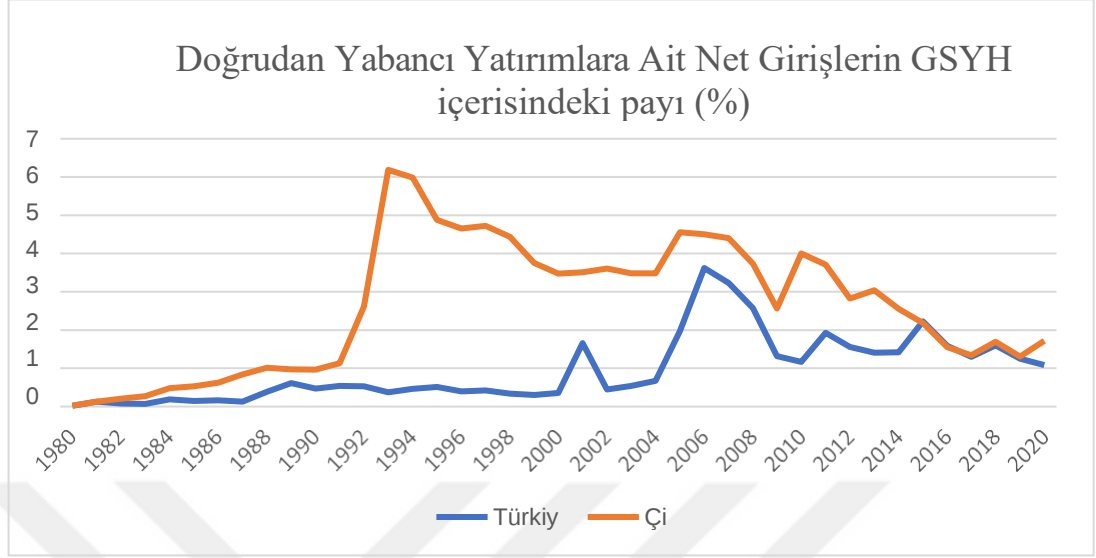
Gıda üretim endeksi grafiğini ülkelere göre incelediğimizde, 1960'ların başında Çin'in Gıda Üretim Endeksinin, Türkiye'nin Gıda Üretim Endeksinin yarısının altında olduğu görülmektedir. 2019 yılına kadar olan süreçte, 2004 yılından itibaren Çin'in Gıda Üretim Endeksinin dönem dönem Türkiye'yi geçtiği görülmektedir. 2019 yılı endekslerine bakıldığında, Türkiye'nin endeksi daha yüksek olmasına rağmen aradaki farkın çok az olduğu da barizdir.

Bu kısımda değinilmesi gereken bir diğer nokta ise Şekil 1'de bahsettiğimiz ekilen tarımsal arazi oranıdır. Bir önceki kısımda da bahsettiğimiz gibi, Türkiye tarımsal alan açısından Çin'den çok daha öndedir. Bu şekillerdeki zıtlıktan doğan farklılık, Çin'in Gıda Üretiminin sadece tarımsal üretimle kalmayıp Sanayi alanında da gıda üretimine yöneldiğini düşündürmektedir. Gıda üretim endeksinde Çin'in zaman zaman Türkiye'yi aşarak gıda üretimini bu derece yükseltmiş olması, Türkiye'nin gıda üretimini çoğunlukla tarımsal alandan elde ettiği, Çin'in ise tarımsal

üretimin yanında sanayi üretiminde de gıda anlamında gelişme gösterdiğini ifade etmektedir.

Gıda üretim endeksi sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirmek istenildiğinde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından “açlığa son” ve “sağlık ve kaliteli yaşam” başlıkları ön plana çıkmaktadır. Düzenli tarım arazisi başlığında da belirtildiği üzere, gıda üretim endeksi bir bakıma bireylerin yiyeceğe kolaylıkla ulaşabilmeleri oranını da ifade eder. Eğer bir ülkede gıda üretim oranı yüksek ise o ülkede açlık sorunu yaşanmadığı ve ülkede yaşayan bireylerin sağlıklı ve kaliteli bir yaşam sürdürdükleri düşünülür. Şekilde de görülebileceği üzere hem Çin için hem Türkiye için Gıda Üretim Endeksi her geçen yıl artış göstermiştir. Bu da her iki ülkede yaşayan bireylerin de açlık sorunu olmadan sağlıklı bir yaşam sürdürdüklerini düşündürmektedir. Fakat yine düzenli tarım arazisi payı başlığında bahsedildiği üzere, Çin’de yaşanan ve 40 milyon insanın ölümüne sebep olan “Büyük Çin Kıtılığı” bu düşüncüyü çürütmektedir. Sadece kıtlığın yaşandığı 1959 yılında değil, takip eden yıllarda da bireyler yiyeceğe ulaşmakta güçlük çekmişlerdir. Ülke ne kadar toparlanmış olursa olsun yaşanan bu olay, ülke tarihinde her zaman sürdürülebilirlik açısından olumsuz anlamda öne çıkacak ve göz ardı edilemeyecek bir olaydır. Bu sebeple gıda sektörünün ilişkili olduğu alanlarda sürdürülebilir kalkınma açısından Çin’in her zaman negatif yorumlanmasına sebep olacaktır.

4.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlara Ait Net Girişlerin GSYH içerisindeki payı

Şekil 3: Doğrudan Yabancı Yatırımlara Ait Net Girişlerin GSYH içerisindeki payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 3'te görüldüğü üzere ülkelerin doğrudan yabancı yatırım oranları 1980'lerde aynı seviyede başladığı, 2020 yılına gelindiğinde Çin'in küçük bir farkla öne geçtiği seviyelerde devam etmektedir. Fakat şekilde de açıkça görülebildiği gibi, bu 40 yılda çok fazla inişli çıkışlı dönemlerden geçmişlerdir. İlk olarak Çin'in doğrudan yabancı yatırım oranına göz attığımızda ilk göze çarpan 1990'larda büyük bir ivmeyle çıkış dönemine girmiş olduğudur. 1990'larda ortaya çıkan bu hızlı artışın sebebi olarak çalışmanın "Çin Halk Cumhuriyeti Reform Yılları ve Deng Xiaoping Yönetimi" bölümünde de bahsedildiği gibi, 1989 yılında öğrenciler önderliğinde başlatılan Reform protestoları sonrasında gerçekleştirilen Reform Hareketleridir. Çin'de yapılan Reform Hareketleri, ülkenin dışa açılma planlarını gerçekleştirmesi açısından olumsuz bir etki yaratmış olsa da, ülkeye yabancı yatırımların çekilmesi açısından büyük bir pozitif etkiyle sonuçlanmıştır. Aniden artan yabancı yatırım girişlerinin 1990-1991 yıllarında çok yüksek olması sebebiyle takip eden yıllarda büyük oranlarda yabancı yatırım gelmiş olsa dahi, şekilde daha düşük seviyede kalmıştır. Bu yabancı yatırım girişlerinde gözlemlenen artış, 1997 Büyük Asya Krizi'ne kadar devam etmiştir. 1997 Asya Krizinin yaşanmasıyla birlikte Çin resesyon yani ekonomik duraklama dönemine girmiştir. Asya Krizi Çin parasının değerinin düşmesi ve enflasyon gibi etkiler yaratmıştır. 1998 yılında Asya Krizinin etkilerinden kurtulmak ve küreselleşme konusunda ilerleme kaydedilebilmesi açısından önemli bir

adım olarak görülen liberalleşme çalışmalarına başlanılmış ve Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasıyla beraber bir ivme kazanmıştır.

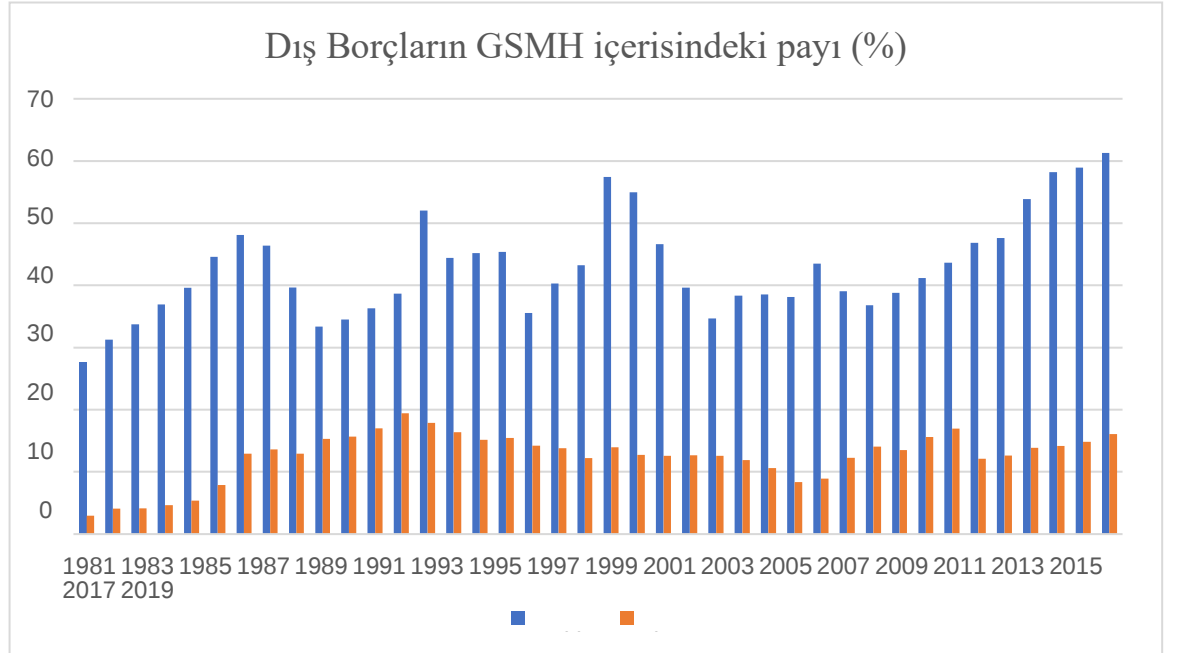
2004 yılından itibaren Çin'in yabancı yatırımlarında kısa süreli de olsa tekrar görülen yükseliş trendi, 2002 yılında itibaren tekrar başlatılan reform hareketlerinin 2003 yılında ortaya çıkardığı “ekonomide aşırı ısınma” sorununa üretilen çözümlerinin ekonomiyi daha sağlıklı bir noktaya taşımasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 2005 yılına gelindiğinde Çin, şekilde ikinci en yüksek tepe noktası olarak da ifade edebileceğimiz şekilde yabancı yatırımların en çok yükselişte olduğu konumlardan birine ulaşmış ve dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna gelmiştir.

Şekilde küresel krizin yaşandığı ve çoğu ülke ekonomisinin çökme noktasına geldiği 2008 yılında, Çin yabancı yatırım oranlarının düşüş trendine girdiği görülmektedir. Aslında Çin, yaptığı reformik hareketler sayesinde bu krizi rahat bir şekilde atlattıysa da, diğer ülkelerin yaşadıkları ekonomik sorunlar neticesinde ülkeye giren yabancı yatırım oranlarında düşüş yaşanmıştır.

Şekilde Türkiye'nin yabancı yatırım oranlarına bakıldığında, göze çarpan ilk nokta 2000-2001 yılları arasında görülen artıştır. 2000-2001 yılları arasında görülen bu artış 2000 yılı öncesi ekonomide ortaya çıkan dış açık sorununa çözüm olarak 1999 yılında üretilen “Enflasyonla Mücadele Programı”ndan kaynaklanmaktadır. Uygulanan bu program kısa vadede işe yaraymış olsa da uzun vadede ekonominin yapısal açıdan yetersiz kalması sebebiyle 2001 Krizinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Şekilde 2001 yılındaki düşüş trendinin de sebebi bu 2001 Krizidir. 2004 yılından 2008 yılına kadar görülen artış trendi 2001 Krizi sonrasında bankacılık sektöründe gerçekleştirilen reformlarla ekonominin daha stabil bir hale getirilmesinden kaynaklanmaktadır. 2008 Krizinden Türkiye de diğer ülkeler gibi bu krizden uluslararası ekonomi açısından etkilenmiş ve Türkiye'ye gelen yabancı yatırımlarda düşüş olmuştur. 2008 Krizi sonrasında günümüze kadar olan süreçte Türkiye yabancı yatırımlar açısından belirli bir doğrultuda ilerleyememiştir. Bunun sebebinin ise Türkiye ekonomisinin 2013 yılından itibaren düzenli bir seviyede ilerleyememesi ve dönem dönem 2016 Askeri Darbesi, 2018 Türkiye-ABD Krizi, 2020 Pandemi Krizi gibi ekonomiyi etkileyecek olayların yaşanmasından kaynaklanmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişleri konusunun sürdürülebilir kalkınma ile "İnsana yakışır iş ve ekonomik büyüme" ve "Amaçlar için ortaklık" başlıkları ile ilişkilendirilebilir. Küreselleşmenin ve uluslararası entegrasyonların bu kadar yaygınlaştığı günümüzde ekonomik büyümenin sağlanabilmesi açısından yabancı yatırımların payı oldukça büyüktür. Ülkeye gelen yabancı yatırımların büyüklüğü o ülkenin ekonomisine uluslararası platformda ne kadar güvenilir olduğunun ve gelişime ne kadar açık bir ülke olduğunun işaretidir. Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma konusu anlatılırken bahsedildiği üzere, sürdürülebilir kalkınma ancak ülkelerin kişisel kalkınmalarının yanında bütün dünya devletlerinin sürdürülebilir bir dünya amacıyla ortak çalışması sonucu tamamen gerçekleşebilir. Sürdürülebilir kalkınma bütün dünya ülkelerinin ortak amacıdır. Bu amaçla ülkelerin sosyal ve ekonomik olarak sürdürülebilir bir dünyaya evrilebilmeleri adına yabancı yatırımların ülkeye gelişi büyük önem taşımaktadır. Yabancı yatırımların ülkeye gelmesi ülkeyi ekonomik olarak kalkındırmanın yanı sıra kültürel ve sosyal etkileşimlerini de sağlamak açısından oldukça önemlidir.

4.4. Dış Borçların Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içerisindeki payı

Şekil 4: Dış Borçların GSMH içerisindeki payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 4'teki ülkelerin dış borçları oranlarına bakıldığında Çin'in ani iniş ya da çıkış trendlerinin olmadığı genel olarak belli oranlarda artış ya da azalış formunda olduğu görülmektedir. En yüksek seviyeye ulaştığı dönemin 1993 yılına denk geldiği, aynı zamanda bu dönemin Deng Xiaoping dönemi reform hareketlerinin ve küreselleşme sürecinin başlatıldığı dönem olduğu görülmektedir. Deng Xiaoping yönetimindeki ülke bu süreçte reform ve küreselleşme hareketlerini gerçekleştirebilmek adına Japonya'dan 1.5 milyarlık bir borç almıştır. Dış borcun bu dönemde en yüksek seviyesine ulaşmasının nedeni Japonya'dan alınan bu borçtur. Şekildeki Çin doğrusunun bir diğer tepe noktası olan 2013 yılına bakıldığında ise, buradaki artışın sebebi olarak 2008 krizi sonrasında ekonomik büyümeyi arttırıcı önlemleri gerçekleştirmek için dış borç alma yoluna gidilmesidir. Öyle ki 2010 yılında bu amaçla “ekonomiyi canlandırma programı” uygulamaya konmuş, 2011 ve 2012 yılında, kısa vadede, başarılı olmuş olsa da uzun vadede başarısız olduğu görülmüştür.

Şekil 4'te bulunan Türkiye'nin dış borç oranına bakıldığında çok dengesiz bir yapıda seyrettiği anlaşılmaktadır. Türkiye için dış borç konusu ne yazık ki Türkiye'nin kuruluşundan günümüze kadar hiçbir dönemde tam anlamıyla çözüme ulaştırılamamış bir ekonomik sorundur. Geç Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna geçilen dönemde, ülkenin en büyük sorunu dış borç açığıydı. Türkiye Cumhuriyeti çok büyük bir dış borç üzerine kurulmuş, bunun yanında Cumhuriyet tarihinde ekonomik ve sosyal birçok sorunla baş etmek zorunda kalmıştır. Dönem dönem dış borç sorununu çözmeye yönelik politikalar ve uygulamalar hayata geçirilmeye çalışılsa da uzun vadede başarısız oldukları görülmektedir. Dış borç sorunun çözülmesi için bu süreçte atılan en önemli adım 1980 Kararları olmuştur. Piyasaların serbestleştirilmesi, dışa açılmaya ve küreselleşmeye dolayısıyla ihracatı arttırmaya yönelik atılan bu adım, ilk 5 yıllık süreçte işe yaramış ve dış borcu azalma trendine sokmuş olsa da ne yazık ki uzun dönemde amacına ulaşamamış, hatta tam tersi etki yaparak ithal mallarının kullanımının artmasına sebep olarak dış borcun daha da artmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin dış borç oranı doğrusunun tepe noktasına ulaştığı dönem 2001 Krizi dönemine denk gelmektedir. Bunun sebebi Türkiye'nin Enflasyonla Mücadele Programını uygulamaya geçirebilmek için 1999 yılında IMF ile stand-by anlaşması imzalaması ve ardından daraltıcı maliye politikasını uygulamaya geçmesidir. 2001 Krizi sonrası görülen düşüş trendinin kaynağı, kriz sonrası ekonomiyi iyileştirmede ve istikrarlı bir seviyeye getirerek uluslararası platformda

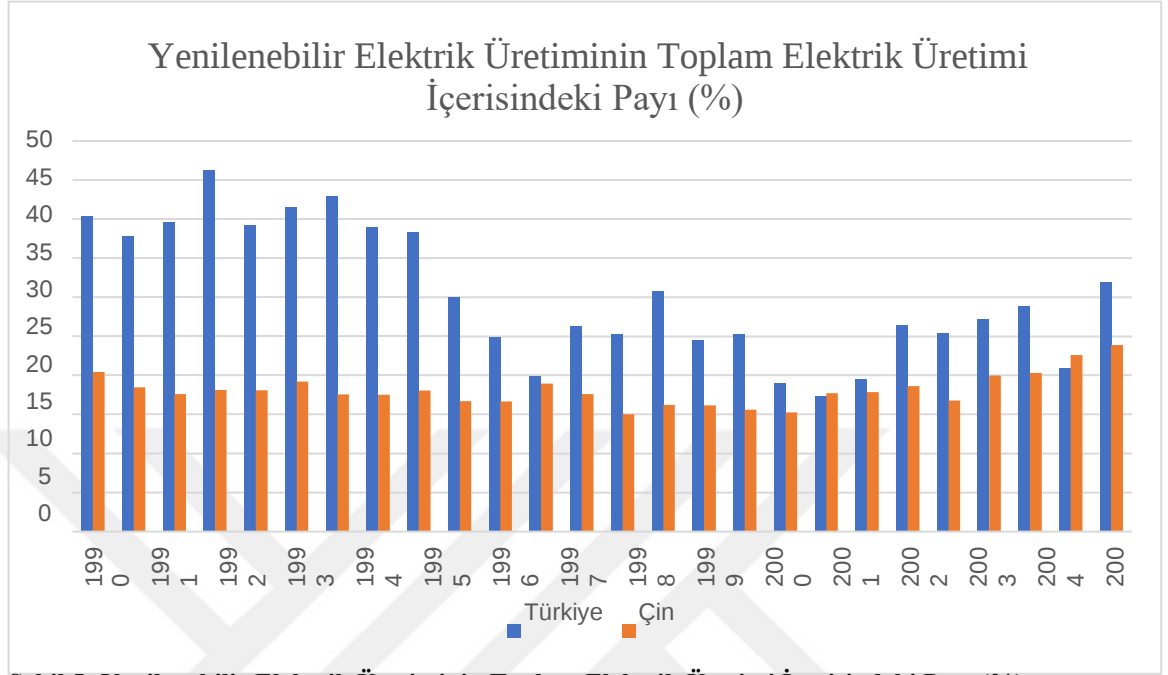
güvenilir bir konuma getirmek adına atılan reform adımlarıdır. Fakat şekilde de görülebildiği üzere, uzun dönemde atılan bu adımlar da ödemeler dengesi açığını kapatmada yetersiz kalmıştır.

Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma bölümünde de bahsedildiği üzere, Türkiye için sürdürülebilir kalkınma adımlarının atılmasının önündeki en büyük engel ekonomik sorunlar olmuştur. Türkiye’nin yıllar boyu en çok ön plana çıkan ekonomik sorunlarından biri dış borçların fazlalığıdır. Yıllar boyu bu sorunu çözebilmek adına bazı kararlar almış, uygulamalar yapmış olsa da bu çözümler kısa vadede faydalı uzun vadede dış borçların daha fazla artmasına neden olmuştur. Bundandır ki, Türkiye dış borçlar ve diğer büyük sorun olan döviz sorunu dışında herhangi bir konuya yoğunlaşamamış ve sürdürülebilir kalkınma anlamında atılacak adımlar anlamında beklenenin gerisinde kalmıştır.

Türkiye’nin aksine Çin’in ekonomik açıdan gelişmiş bir ülke oluşu ve ekonomik gelişimde dünya genelinde ikinci sıraya yerleşmiş olması sürdürülebilirlik anlamında çalışmalar yapmasına olanak sağlamıştır. Çin’in sürdürülebilirlik, çevre ve insana yakışan bir yaşam konusunda hassas olmasının bir diğer nedeni de tarihinde yer alan ve büyük yıkıma neden olan 1959 kıtlığıdır. Yaşanan bu yıkıcı olaydan sonra insan yaşamı, insanların kaliteli bir yaşama kolayca ulaşabilmesi, yaşanan bu olayın bir daha yaşanmaması adına Çin hükümeti elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Bu sebeptendir ki, Eko-Tarım konferansları düzenlenmiş ve “Ekolojik Medeniyet” kavramı üzerinde çokça durulmuş, sürdürülebilir bir toplum oluşturulabilmesi için önce pilot bölgelerde sonrasında ülke genelinde bir sürdürülebilirlik projesi uygulamaya konulmuştur.

Hem Türkiye hem de Çin’in dış borçlarının yükselişindeki bir diğer etken ise, kapalı ekonomi politikasından açık ekonomi politikasına geçmeleri ve uluslararası ekonomilere dahil olmalarından kaynaklanmaktadır. Dışa açılan ülkeler, uluslararası platformlarda yer almaya ve diğer ülkelerle ekonomik ilişkiler yürütmeye başladıklarında dış borçlarının artmaması neredeyse imkansız görülmektedir. İthalat-ihracat yapan her ülke yapılan anlaşmalar neticesinde dış açık verme durumundadır. Açık ekonomi durumunun da ülkelerin dış borçlarını arttırdığı göz önünde bulundurulmalıdır.

4.5. Yenilenebilir Elektrik Üretiminin Toplam Elektrik Üretimi İçerisindeki Payı

Şekil 5: Yenilenebilir Elektrik Üretiminin Toplam Elektrik Üretimi İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

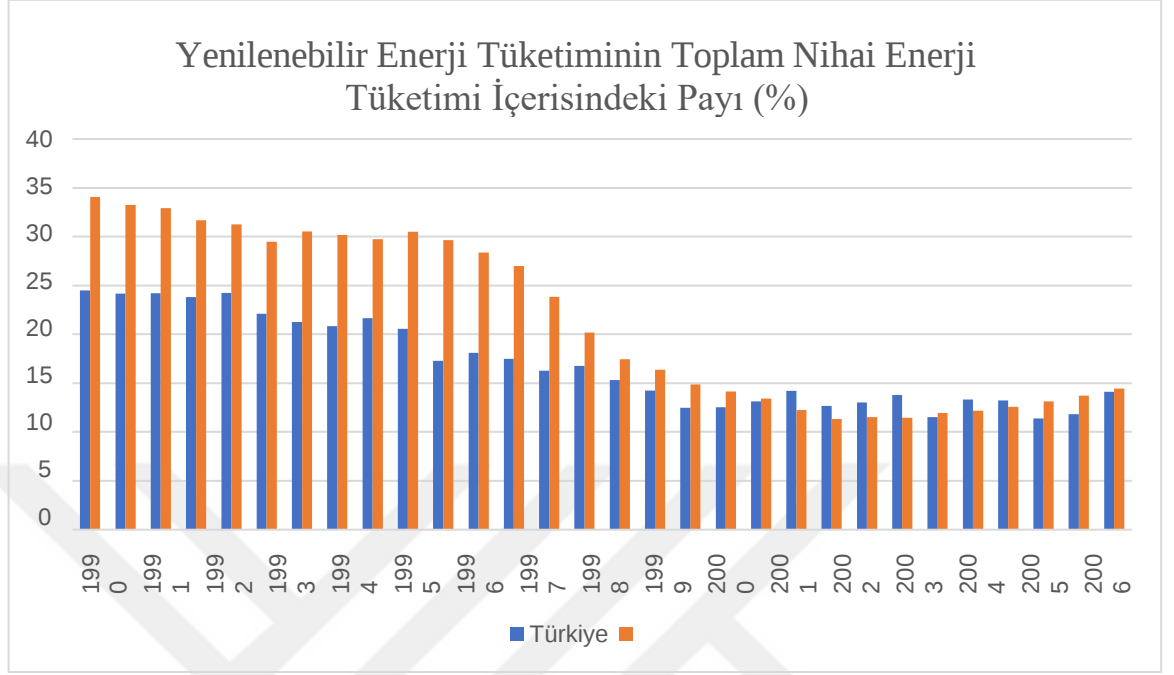
Şekle göz atıldığında, bazı noktalarda aynı seviyede birleşmeler dahi genel durumda Türkiye'nin Çin'den Yenilenebilir Elektrik Üretimi açısından daha iyi bir seviyede olduğu net bir şekilde görülmektedir. Bunun sebebi, Türkiye'nin uluslararası platformda iş yaptığı ya da iş yapmak istediği ülkelerin çevre politikaları ve uygulamaları konusunda son derece titiz davranıyor olmasıdır. Türkiye'nin ortak çalışma yürüttüğü Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği gibi uluslararası oluşumların bir ülkeyle iş yapması için sahip olacağı şartlar ve özellikler sadece ekonomik düzeyleri değil çevre kanunlarını ve uygulamalarını kapsamaktadır. Eğer ülkeler ekonomik şartlar ve düzeylerle birlikte bu çevre faktörlerini de taşıyorsa o zaman bir iş birliği sağlanabilir.

Türkiye'nin çevre politikalarına gereken, olmasını istediği, bütçeyi ayıramamasının temel nedeni de tarihi boyunca yaşadığı ekonomik istikrarsızlık problemidir. Öyle ki, Türkiye'nin cumhuriyet tarihi boyunca ekonomik açıdan sorunsuz bir dönemi olmamıştır. Başta dış borç ve döviz eksikliği sorunları olmakla birlikte işsizlik, enflasyon, faiz sorunları gibi birçok sorunla baş etmek zorunda

kalmıştır. Şekilde de görülebileceği üzere, Türkiye'nin yenilenebilir elektrik üretiminin en çok düştüğü ve Çin ile kesiştiği noktalar 2001 Krizi, 2008 Krizi ve 2014 sonrası yaşanan enflasyon ve darbe krizi dönemlerine denk gelmektedir.

Yenilenebilir elektrik üretimi sürdürülebilir kalkınma anlamında atılan adımlardan neredeyse ilkidir. Uygulamaya konulmasının nispeten kolay oluşu, ülkelerin sürdürülebilirlik çalışmalarına yenilenebilir elektrik üretimi ile başlamasına sebep olmuştur. Bilindiği üzere Türkiye, hem içinde bulunduğu uluslararası entegrasyonların hem de bireysel anlamda iş birliği içerisinde olduğu ülkelerin sürdürülebilir kalkınmaya büyük önem vermesi sebebiyle, sürdürülebilir kalkınma anlamında bazı adımlar atmak zorunda bırakılmıştır. Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma adına attığı adımlardan biri de, uygulamaya konulmasının kolay olması sebebiyle yenilenebilir elektrik üretimini artırmak olmuştur. Şekilde de görülebileceği üzere 2001 sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılar sebebiyle azalmış olsa da yenilenebilir elektrik üretimi konusunda Türkiye'nin başarılı olduğu barizdir. Türkiye'nin aksine Çin'in yenilenebilir elektrik üretiminin toplam elektrik üretimi içerisindeki payı daha düşük kalmıştır. Fakat dikkat çeken bir diğer nokta ise Çin'in yenilenebilir elektrik üretimi payının belli bir doğru üzerinde ilerleyerek herhangi bir artış ya da azalış göstermemiş olmasıdır. Çin'in yıllar boyu değişmeyen bu istikrarlı üretimi hem iyi hem de kötü anlamda yorumlanabilir. İyi anlamda yorumlandığında, yapılan işin herhangi bir sorun ya da aksama olmadan düzenli bir şekilde devam ediyor oluşu açısından güzel bir ilerleme kaydettiği söylenebilirken; kötü anlamda ise her ne kadar yıllardır istikrarlı bir şekilde devam etmese de bu istikrarlı olma hali herhangi bir gelişim göstermediğine de işaret etmektedir.

4.6. Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Toplam Nihai Enerji Tüketimi İçerisindeki Payı

Şekil 6: Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Toplam Nihai Enerji Tüketimi İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

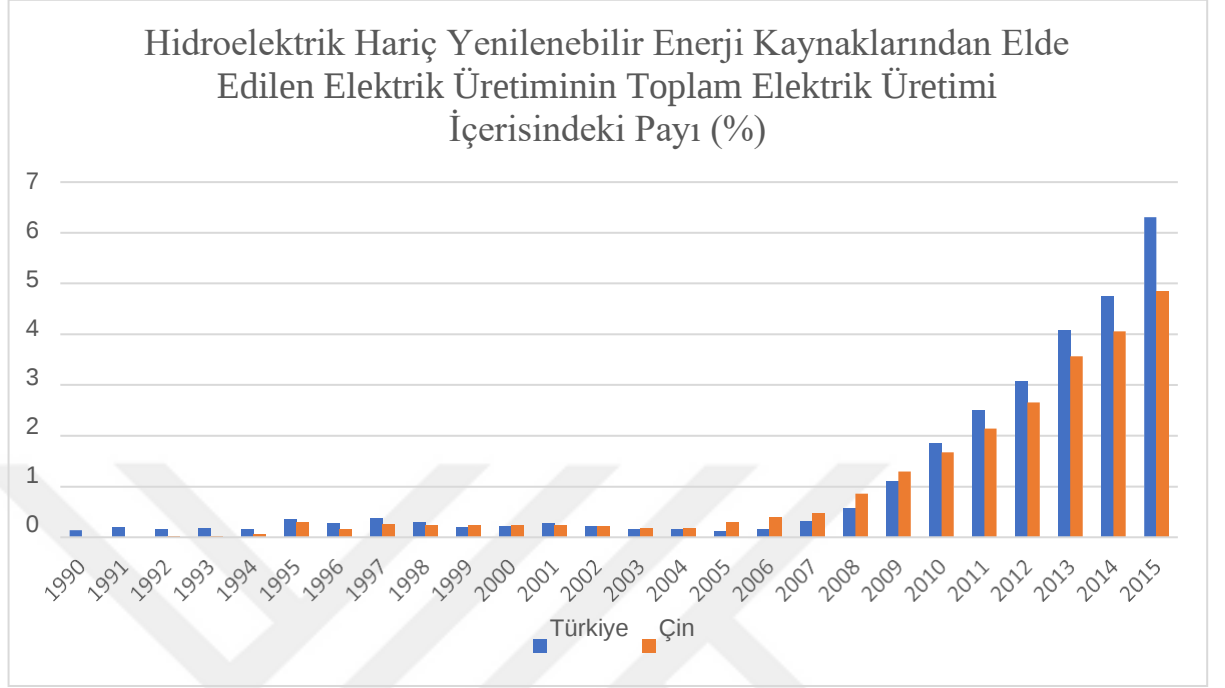
Şekilde ülkelerin yenilenebilir enerji tüketimi oranlarına bakıldığında, her iki ülkenin de bir düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Şekil 5'te Çin'in yenilenebilir elektrik üretiminin belli bir doğrultuda seyrettiği söylenebilirdi. Fakat bu şekilde anlıyoruz ki yenilenebilir elektrik üretimi belli bir düzeyde devam etse de yenilenebilir enerji tüketimi açısından yetersiz kalmıştır. Aslında bu grafiğin azalış trendinde olması, yenilenebilir enerjilerde artış olmasına rağmen, aynı zamanda fosil enerji kullanımının daha fazla olması sebebiyle azalmış gibi görünmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin yenilenebilir enerji tüketimine bakıldığında ise, 2001 yılına kadar belli bir doğrultuda kısmen stabil olsa da 2001 yılı sonrasında çok daha hızlı bir düşüş trendine girdiği görülmektedir. Şekil 5'ten bahsederken de söylendiği üzere, Türkiye'nin çevre konusunda daha fazla çalışma yapamamasının en büyük nedeni ekonomik sorunlardır. Şekil 6'da da görüldüğü üzere Türkiye, ekonomik açıdan yaşadığı en zor dönemlerden biri olan 2001 Krizi ile birlikte yenilenebilir enerji

tüketimi hızla düşmüş ve takip eden yıllarda yaşanan diğer ekonomik sıkıntılarla birlikte bu düşüşü tersine çevirememiştir.

Sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji kaynakları büyük önem arz etmektedir. Yenilenemeyen enerji kaynaklarının sebep olduğu sera gazı ve karbondioksit salınımları, çevre ve hava kirliliği, ozon tabakasının zarar görmesi ve yaşam yerlerinde oksijen seviyesinin yeterli düzeyde olması sürdürülebilirlik açısından öne çıkan başlıklardır. Bunların hepsinin sağlık ve kaliteli yaşama ulaşma açısından göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Türkiye her ne kadar yenilenebilir elektrik üretiminde başarılı olmuşsa da yenilenebilir enerji kaynakları üretiminde yeterli başarıyı gösterememiştir. Şekilde de görülebildiği üzere, hem Türkiye hem Çin özellikle 1999 yılı sonrasında azalış trendine girmiştir. Günümüzde halen devam eden bu azalış eğilimi hava kirliliği ve sürdürülebilirlik açısından olumsuz bir durumdur. Günümüzde Asya kıtasındaki ülkelerde hava kirliliği o kadar yoğundur ki, insanların günlük yaşamlarında maske kullandığı ve yaşam alanlarında hava temizleyiciler kullandıkları görülmektedir. Yenilenebilir enerjiler anlamında artış gösterecekleri dahi, genel duruma bakıldığında Çin için bu artışın yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

4.7. Hidroelektrik Hariç Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elde Edilen Elektrik Üretiminin Toplam Elektrik Üretimi İçerisindeki Payı

Şekil 7: Hidroelektrik Hariç Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elde Edilen Elektrik Üretiminin Toplam Elektrik Üretimi İçerisindeki Payı (%)

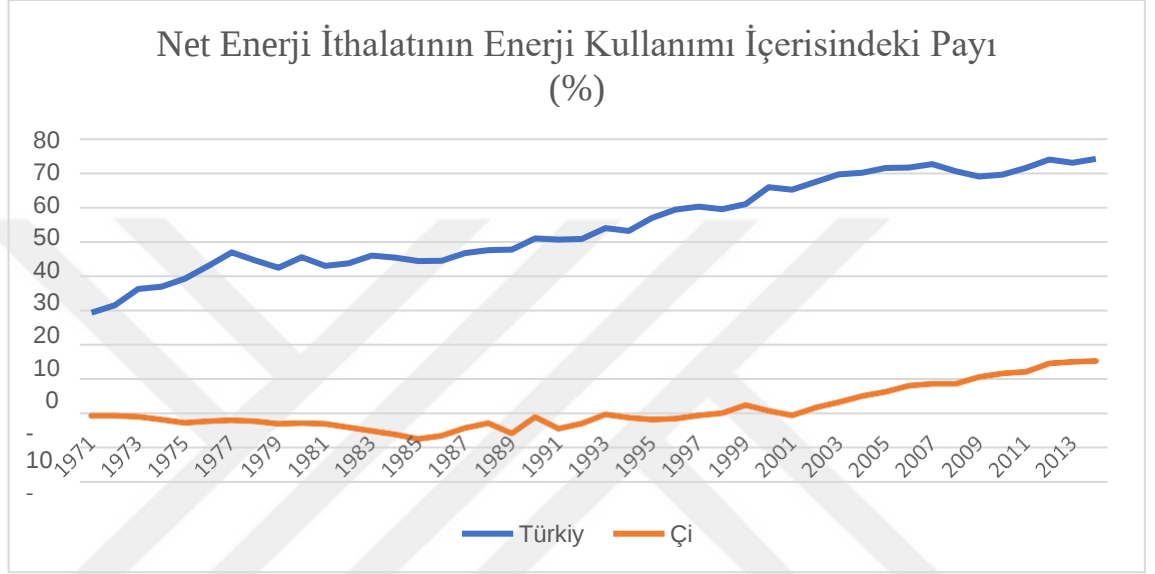
Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 7’de Hidroelektrik enerji kaynağı dışarıda tutulduğunda hem Çin’in hem de Türkiye’nin yenilenebilir elektrik üretiminin 2006 yılına kadar çok düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Oysa ki, Şekil 5’te 1990 yılında Türkiye’nin yenilenebilir elektrik üretimi oranının 40, Çin’in yenilenebilir elektrik üretimi oranının 20 olduğu görülmektedir. Bir diğer deyişle, 1990 yılında hem Çin’in hem de Türkiye’nin yenilenebilir elektrik üretiminin neredeyse tamamının hidroelektrik üretimiyle karşılandığı anlaşılmaktadır.

Hidroelektrik hariç yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen elektrik üretimi sürdürülebilir kalkınma anlamında yorumlanmak istenildiğinde 2006 yılına kadar sürdürülebilirliğin hidroelektrik üretimi çerçevesinde ilerletildiği görülmektedir. 1999 yılı sonrasında yenilenebilir elektrik üretiminde düşüş görülmektedir. Fakat 2006 yılından itibaren her iki ülkenin de diğer yenilenebilir elektrik üretimi yollarına gittiği ve sürdürülebilir kalkınma konusunda bir gelişme gösterdiği söylenebilir. Her iki ülke de sürdürülebilirliğin öneminin daha çok vurgulanması ile birlikte sürdürülebilirliği arttırıcı adımlar atmışlardır. Bu adımlara rağmen Şekil 6’da da görülebileceği üzere,

ne yazık ki her iki ülkenin de yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerji kullanımı azalmıştır. Bir diğer deyişle, ülkeler sürdürülebilir kaynakları kullanma konusunda başarısız bir noktaya ilerlemektedir.

4.8. Net Enerji İthalatının Enerji Kullanımı İçerisindeki Payı

Şekil 8: Net Enerji İthalatının Enerji Kullanımı İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

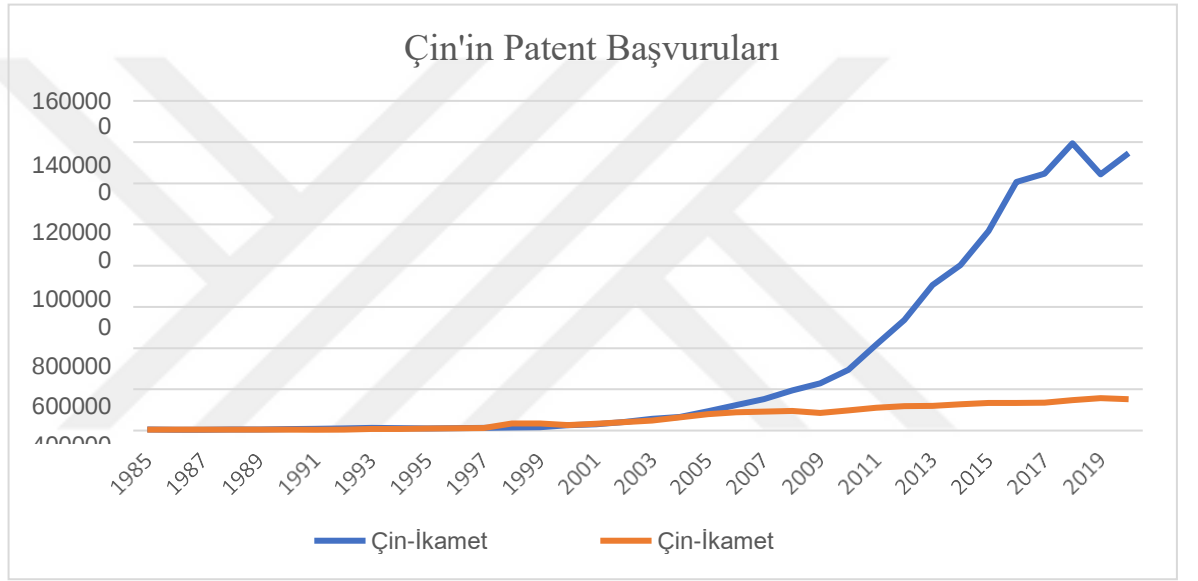
Türkiye'nin net enerji ithalatına bakıldığında, 44 yıl boyunca düzenli ve stabil bir düzeyde artış trendinde olduğu görülmektedir. Buradan anlaşılabileceği gibi Türkiye, 1970 kullandığı enerjinin %30'unu, 2014 yılında ise kullandığı enerjinin neredeyse %75'ini ithal etmektedir. Türkiye kullandığı enerjiyi kendi üretebildiği enerjiyle karşılama konusunda oldukça yetersiz kalmaktadır.

Çin'in net enerji ithalatına bakıldığında ise, 2001 yılına kadar neredeyse sürekli %0'ın altındadır. Bunun anlamı, Çin kendi ürettiği enerjiyi kullanmanın yanında ürettiği enerjinin bir kısmını da ihraç etmektedir. Fakat 2001 yılı sonrasında ürettiği enerji kendine bile yetemeyecek ve dışarıdan enerji ithal edecek konuma gelmiştir.

Bir diğer açıdan bakıldığında, Türkiye'nin yenilenebilir enerji üretimi Çin'den fazla olsa dahi genel anlamda ürettiği enerji kendi tüketimini sağlayabilecek durumdan çok uzaktadır. Çin ise, yenilenebilir enerji kaynakları açısından yetersiz kalsa da tükettiği enerjiyi üretmek açısından uzunca bir süre fazlasıyla yeterli seviyededir.

Şekil 7’de yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının azaldığından bahsedildiği üzere, ülkelerin yenilenebilir enerji kaynakları yerine enerji ithalinin arttığı görülmektedir. Bu artan enerji ithali, sürdürülebilir kalkınmanın artırılması ve gelişimi açısından olumsuz bir durumdur. Hatta Çin enerji ihraç etme durumundan kendine yetemeyen ve enerji ithal eden bir ülke durumuna gelmiştir ki, bu da sürdürülebilirlik konusunda yanlış bir yol izlediğini göstermektedir.

4.9. Ülkelerin Patent Başvuruları

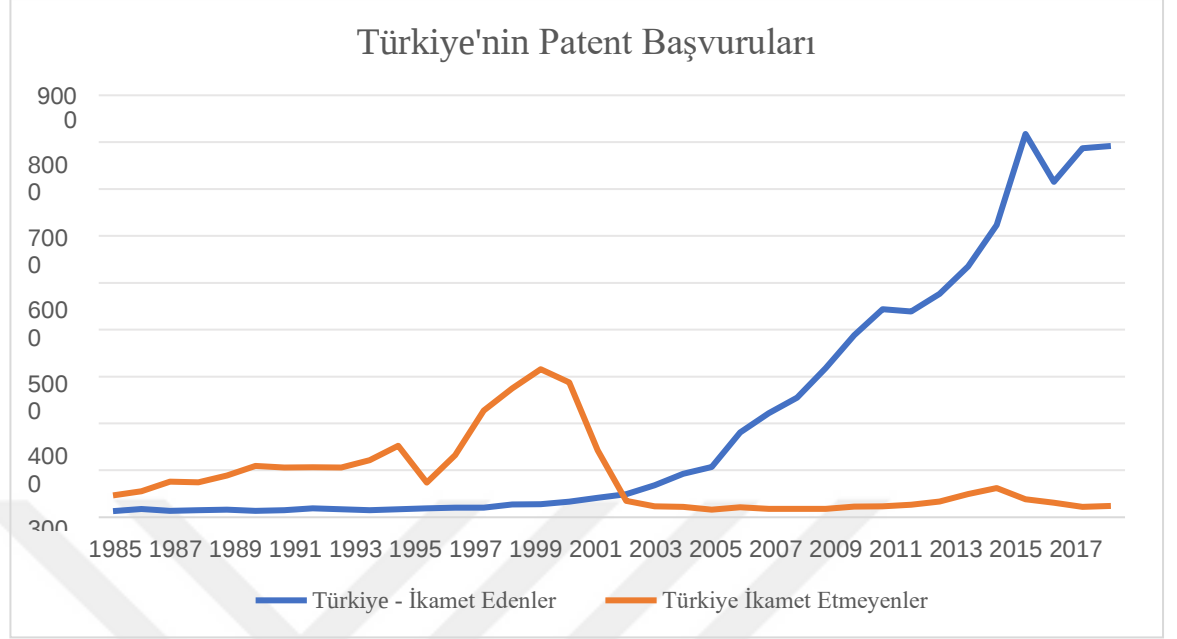

Şekil 9: Çin'in Patent Başvuruları

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Ülkelerin patent başvurularına bakıldığında, Şekil 10’da görülebildiği üzere, Türkiye’de ikamet edenler etmeyenlerin 1985 yılından 2000 yılına kadar olan süreçte Türkiye’de ikamet edenlere göre daha yüksek bir seviyede seyrettiği görülmektedir. Bunun nedeni Türkiye’nin bu dönemde uygulamaya koyduğu küreselleşme ve dışa açılma politikalarıdır. 2000 yılından sonraki süreçte özellikle 2003 yılından itibaren Türkiye’de ikamet edenlerin patent seviyeleri hızlı bir artış göstermiştir. Bunun aksine Türkiye’de ikamet etmeyenlerin patent seviyelerinde düşüş yaşandığı görülmektedir. 2003 yılı sonrasında yaşanan Türkiye’de ikamet edenlerin patent seviyelerindeki artışın sebebi, uygulanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”dır. Bu programla birlikte yerli üretici desteklenmiş ve ihracatı destekleyici uygulamalar ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda Türkiye’nin uluslararası platformdaki olumsuz konumu

sebebiyle yabancı yatırımlarda da düşüş yaşanmasıyla ülkede ikamet etmeyenlerin patent seviyelerinde düşüş görülmüştür.

Şekil 10: Türkiye'nin Patent Başvuruları

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

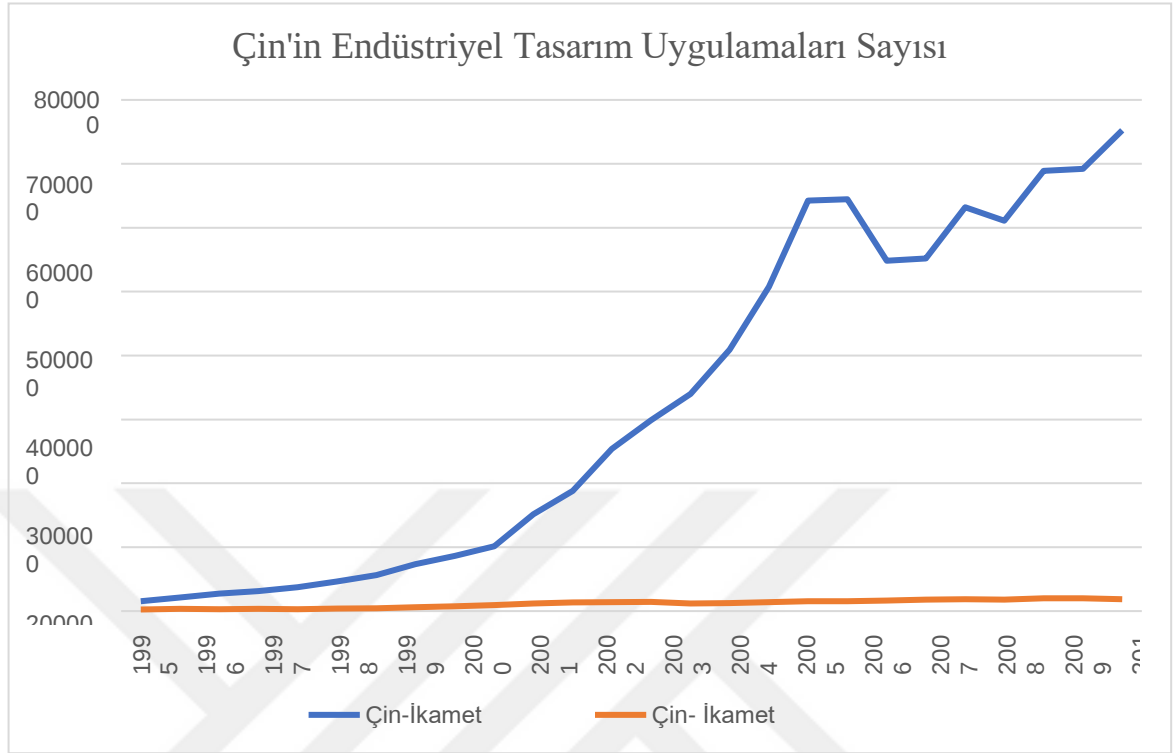
Çin'deki patent başvuruları doğrularına bakıldığında ise, ilk dikkat çeken nokta, 2005 yılına kadar ülkede ikamet eden ve etmeyenlerin patent başvurularının aynı seviyede olmasıdır. Çin'in ihracat üretimi yüksek olmasına rağmen 1980'li yıllarda başlatılan küreselleşme hareketleri ve yabancı yatırımların ülkeye çekilmesiyle ikamet eden ve etmeyenlerin patent başvuruları seviyesi aynı düzeydedir. Ülkede ikamet edenler ve etmeyenlerin patent seviyelerinin ayrıştığı nokta 2005 yılına denk gelmektedir. 2002 yılında Çin'de meydana gelen hızlı gelişimler sayesinde içsel üretim hızla artmış, öyle ki 2008 krizini bile nispeten çok daha rahat bir şekilde arttırarak ekonomik büyümedeki hızlı artış devam etmiştir. Özellikle 2010 yılında ön plana çıkmış olmasına rağmen Çin yönetiminin her zaman milliyetçi yaklaşım sergileyişi ve Bir Kuşak Bir Yol projesiyle de desteklediği yerel üretim ülkede ikamet edenlerin patent başvuruları sayılarına da yansımıştır.

Türkiye ve Çin'in patent başvuruları seviyeleri karşılaştırıldığında, şekilde dikkat edilmesi gereken nokta, değer eksenidir. Öyle ki Türkiye 2003 yılından sonra hızla artış göstermiş olsa dahi Çin'in 1985 yılındaki seviyesine ulaşması ancak 2014 yılında gerçekleşmiştir. Aslında Türkiye kendi nezdinde belli bir gelişim göstermiş

olsa da, Çin ile karşılaştırıldığında gelişimi düşük bir seviyede kalmaktadır. Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer konu ise, Çin’de patent başvurularının artmasının yanında patent ihlallerinin de halen oldukça yüksek olmasıdır. Her ne kadar patent konusunda bir başarı gösterse de, patent ihlallerinin önüne geçme konusunda atması gereken adımlar vardır. Son değer yılı olarak alınan 2019 yılı patent başvuru sayılarına bakıldığında, Çin’in 1.344.817 başvurusuna karşılık Türkiye’nin yalnızca 7.920 başvurusu olduğu görülmektedir. Bu da Çin’in başvuru sayısının Türkiye’nin başvuru sayısının neredeyse 170 katı karşılığına denk gelmektedir.

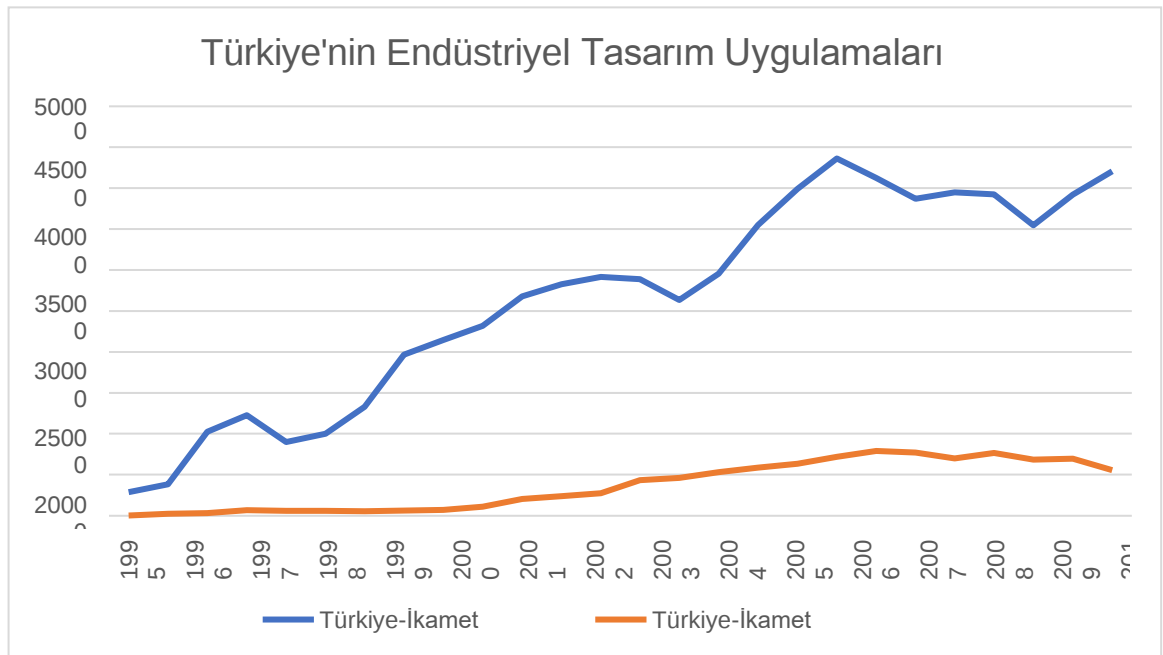
Ülkelerin patent başvuruları, sürdürülebilirlik açısından “Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı” ve “Sorumlu Üretim ve Tüketim” başlıklarını ön plana çıkarmaktadır. Ülkelerde artan patent başvuruları, bireylerin girişimcilik, yenilikçilik ve üretim yapma konularındaki başarılarını ifade eder. Her iki ülke için de özellikle ülkede ikamet eden kesiminin patent başvurularındaki artış ülkelerin yeni şeyler ürettiğini, üretimlerinin arttığını, ve ülke ekonomisine katkıda bulunduğunu anlatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında her iki ülkenin de son yıllarda sürdürülebilir kalkınmanın bu alanında başarılı bir yol izlediği söylenebilir.

4.10. Ülkelerin Endüstriyel Tasarım Uygulamaları Sayısı

Şekil 11: Çin'in Endüstriyel Tasarım Uygulamaları Sayısı

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 12: Türkiye'nin Endüstriyel Tasarım Uygulamaları

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

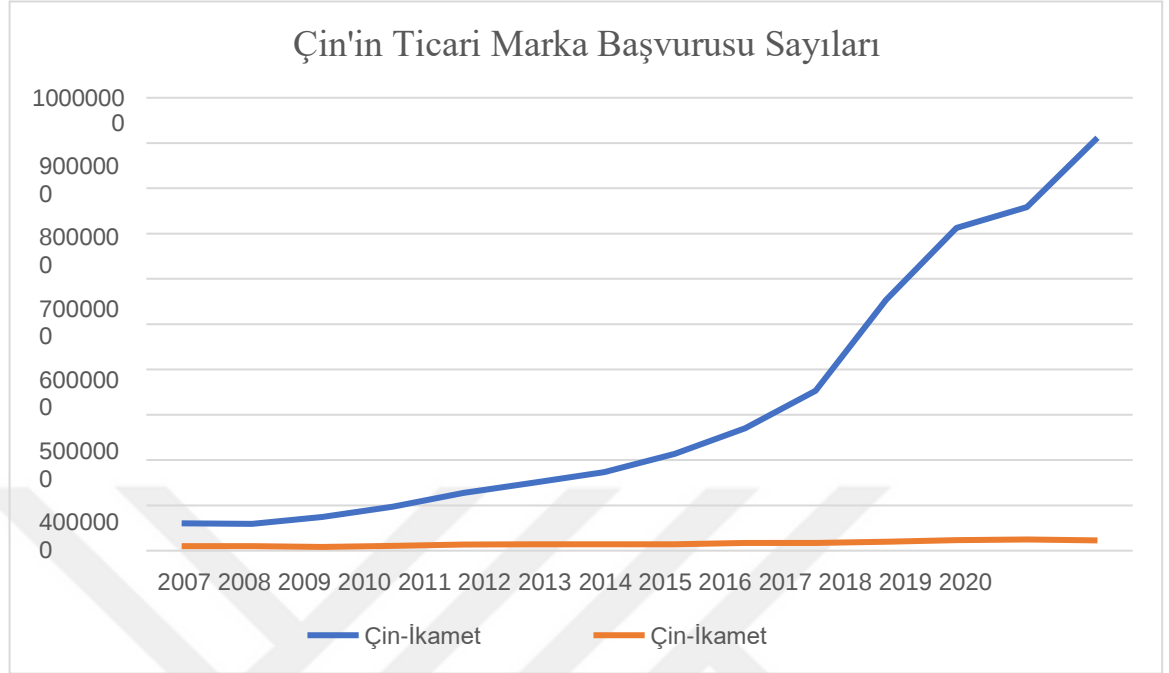
Ülkelerin endüstriyel tasarım uygulamalarına bakıldığında, Türkiye’de ikamet edenlerin endüstriyel tasarım uygulamalarının genel olarak bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye’de ikamet etmeyenlerin endüstriyel tasarım uygulamaları sayısına bakıldığında düşük de olsa da bir artış gösterdiği ama yine de ikamet edenlere oranla çok düşük bir seviyede kaldığı görülmektedir. Bunun sebebi ise patent başvurularında olduğu gibi uluslararası platformda Türkiye ekonomisinin sahip olduğu olumsuz etkidir.

Çin’deki endüstriyel tasarım uygulamaları doğrularına bakıldığında ise, Çin’de ikamet edenler açısından küreselleşme çalışmalarıyla bilinen 1990’lı yıllarda endüstriyel tasarım uygulamalarının artış trendinde ilerlediği ve zaman zaman düşüş trendine girmiş olsa da genel olarak yükselişte olduğu görülmektedir. Bunun yanında, Çin’de ikamet etmeyenlerin küreselleşme döneminde dahi Türkiye’de ikamet etmeyenlerde olduğu gibi çok düşük seviyede kaldığı gözlemlenmektedir. Aynı patent başvurularında olduğu gibi Çin’in izlediği milliyetçi politikaların burada da hakim olduğu düşünülmektedir.

Çin ve Türkiye’deki endüstriyel tasarım uygulamaları karşılaştırıldığında, yine burada da göz önünde bulundurulması gerek nokta değer eksenidir. Çin’in 1995 yılında sahip olduğu endüstriyel tasarım uygulamalarına Türkiye’nin anca 2001 yılında ulaşabildiği dikkat çekmektedir. Yine son değer yılı olan 2020 yılı sayılarına bakıldığında, Çin’in 752.339 değerine karşılık Türkiye’nin 42.073 adet endüstriyel tasarım uygulamasına sahip olduğu görülmektedir. bu da Çin’in Türkiye’den neredeyse 18 kat daha fazla endüstriyel tasarım uygulamalarına sahip olduğu anlamına gelmektedir.

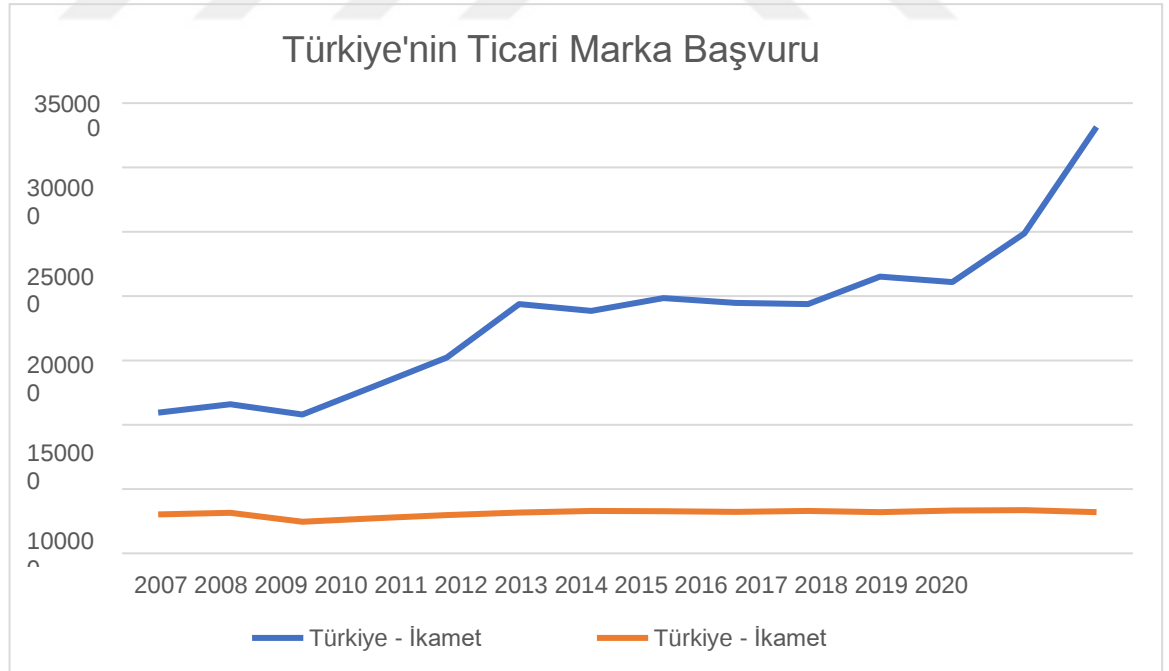
Ülkelerin endüstriyel tasarım uygulamaları sürdürülebilir kalkınma açısından ele alındığında aynı patent başvurularında olduğu gibi ülkenin yenilikçilik, girişimcilik ve üretim konusunda ne derece destekleyici olduğunu gösterir. Hem Çin hem de Türkiye’de ülkede ikamet eden bireylerin endüstriyel tasarım uygulamalarında görülen artış, sürdürülebilir kalkınma anlamında doğru bir yol izlediğini göstermektedir.

4.11. Ülkelerin Ticari Marka Başvurusu Sayıları

Şekil 13: Çin'in Ticari Marka Başvurusu Sayıları

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 14: Türkiye'nin Ticari Marka Başvuru Sayıları

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

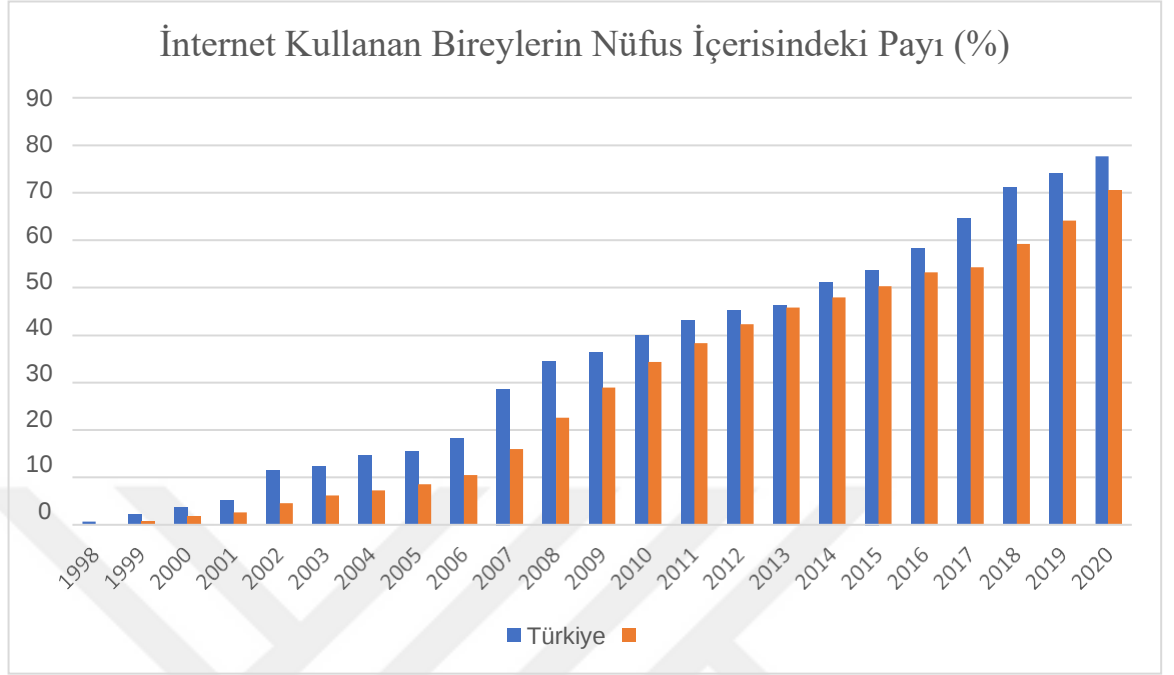
Ülkelerin Ticari Marka Başvurularına bakıldığında, Şekil 9,10,11,12'de de görüldüğü üzere, aynı patent başvuruları ve endüstriyel tasarım uygulamalarında

olduğu gibi, sadece Çin’de ikamet edenlerde düzenli bir artış trendi görülmektedir. Yine Çin’in izlediği içsel ekonomi politikaları sebebiyle Çin’de ikamet etmeyenlerin ticari marka başvurularının aynı düz bir doğru gibi artış göstermediği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Çin ekseninde dikkat çeken bir diğer nokta, Çin’in 2008 krizinden etkilenmeden ticari marka başvurularında artışın artarak devam ettiği görülmektedir. Türkiye’nin ticari marka başvurularına bakıldığında ise, Mortgage krizinin başladığı 2008 yılı ardından bir düşüş gözlenmektedir. Buradan da anlaşılabileceği üzere, ticari marka başvuruları anlamında, Çin’in aksine Türkiye’nin bu krizden olumsuz anlamda etkilenmiş olmasıdır. Bunun nedeni de kriz Türkiye’yi doğrudan etkilememiş olsa dahi, ekonomik anlamda iş birliği içerisinde olduğu ülkelerin bu krizden büyük ölçüde etkilenmiş olmasıdır. Kısaca, Türkiye’de ikamet etmeyenlerin ticari marka başvurularının belli bir doğruda seyrettiği görülmektedir. Bu da Türkiye’nin bu anlamda zayıf kaldığının bir göstergesidir. Buna karşılık Türkiye’de ikamet edenlerin ticari marka başvuruları 2010 yılı sonrasında hızlı bir artış trendine girmiş, 2012-2016 yılları arasında çok gelişim gösterememiş olmasına karşılık sonraki yıllarda artış da görülmüştür.

Türkiye ve Çin’in ticari marka başvuruları karşılaştırıldığında, 2007 yılında Türkiye’de ikamet edenlerin ticari marka başvuruları 109.486, Çin’de ise bu değer 605.013’tür. Son değer yılı olan 2020 yılı değerlerine bakıldığında ise, Türkiye’nin 331.480 ticari marka başvurusuna karşılık, Çin’in 9.116.509 ticari marka başvurusu bulunmaktadır. Dikkat çeken nokta ise bu 13 yılda Türkiye Çin’in 2007 yılı değerinin neredeyse yarısına anca ulaşabilmiş olmasıdır. 2020 yılında ise Çin’in ticari marka başvuruları, Türkiye’nin ticari marka başvurularının 27 katı kadardır.

Ticari marka başvuruları da aynı patent başvuruları ve endüstriyel tasarım uygulamalarında olduğu gibi sürdürülebilir kalkınmanın aynı yönüyle yorumlanabilir. Buna ek olarak ticari marka başvurularında “İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme” başlığına da dikkat çekilebilir. Ticari marka başvurularında artış olması, bireylerin kendi marka ve üretim alanlarını kurdukları, bireylerin kendi düşüncelerini ve becerilerini yansıtabilecekleri, “kendilerine yakışan bir işte” çalışacakları, dolayısıyla bu işten elde edecekleri gelirleri ile ülke ekonomisinin gelişimi ve büyümesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.12. İnternet Kullanan Bireylerin Nüfus İçerisindeki Payı

Şekil 15: İnternet Kullanan Bireylerin Nüfus İçerisindeki Payı (%)

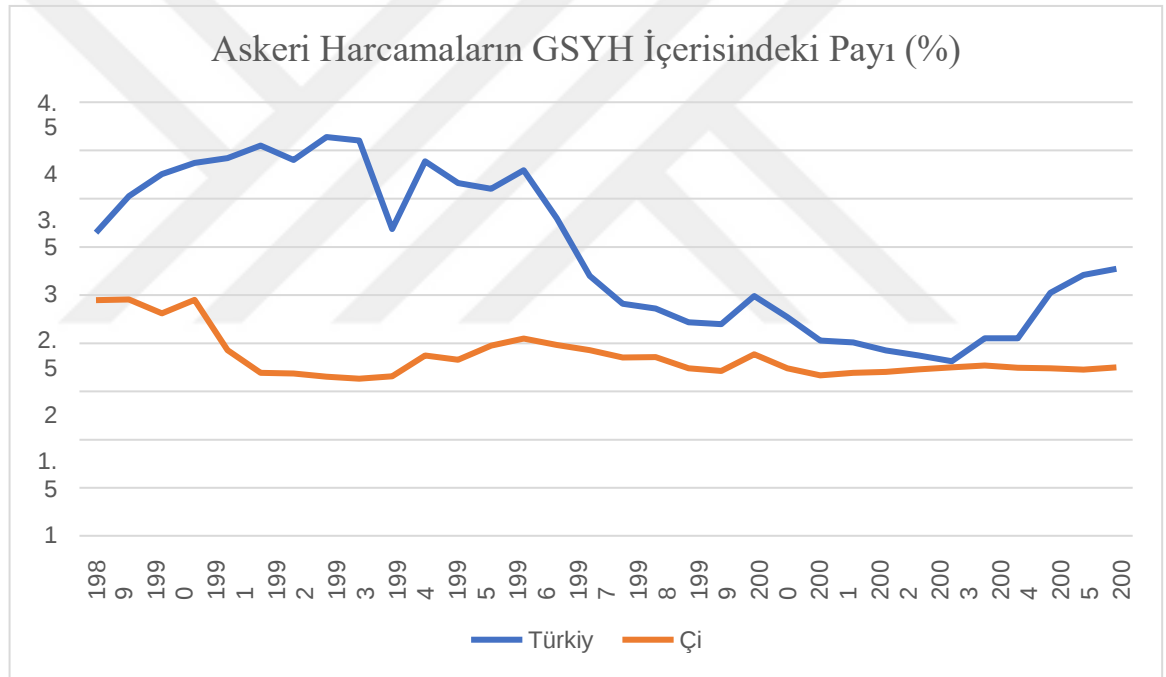
Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Ülkelerin internet kullanan bireylerinin oranına bakıldığında, her iki ülkenin de hemen hemen aynı doğrultularda seyrettiği görülmektedir. İnternet kullanıma her ne kadar 1960'ların sonunda açılrsa da ilk etapta sadece devlet daireleri ve önemli okullarda kullanılıyordu. Bireylerin kullanımına açılması ise ancak 1990'larda başlanılmıştı. Bu sebeptendir ki, her iki ülkede de kullanıma başlaması 1993 yılına tekabül etmektedir. Zaman içerisinde internet kullanımının da yaygınlaşmasıyla ve bireylerin internete erişiminin daha kolay hale gelmesiyle birlikte internet kullanan bireylerin oranı da git gide artmaktadır. Bu noktada göz önünde bulundurulacak bir diğer etken nüfustur. Çin'de nüfus Türkiye'den 16 kat fazla olmasına karşılık internet kullanan bireylerin oranı Türkiye'ye göre birkaç nokta hariç düşük kalmaktadır. Bu da Türkiye'de bireylerin internete erişiminin daha kolay olduğunu düşündürmektedir.

İnternet kullanan bireylerin nüfus içerisindeki payı ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki, "Nitelikli Eğitim" ve Eşitsizliklerin Azaltılması" konularıyla açıklanabilir. Günümüzde eğitimlerin internet ortamında da yürütülebilmesi, okuldan bağımsız olarak kişilerin internet ortamında kolaylıkla istedikleri eğitimi alabilmeleri ve istedikleri bilgiye internet ortamında çok daha kolay ve hızlı bir biçimde ulaşabiliyor olmaları nitelikli eğitim başlığı altında internet kullanımının sürdürülebilir

kalkınmaya katkısını vurgulamaktadır. Bunun yanında günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte insanlar, internet ortamında satış yapabilir ve kira, depolama gibi birçok giderin de yok olmasıyla birlikte fiziksel satıştan daha çok gelir elde edebilir hale gelmiştir. Bu da ekonomik büyümeye katkı sağlamak açısından önemli bir konudur. Aynı zamanda nüfus içerisinde internet kullanan bireylerin oranının artması, kişilerin hangi gelir grubunda oldukları önemsiz olmakla birlikte eşit ve kolay bir şekilde internete ulaşımının olması, en azından internet kullanımı açısından büyük oranda eşitsizliklerin giderildiğini de göstermektedir.

4.13. Askeri Harcamaların GSYH İçerisindeki Payı

Şekil 16: Askeri Harcamaların GSYH İçerisindeki Payı (%)

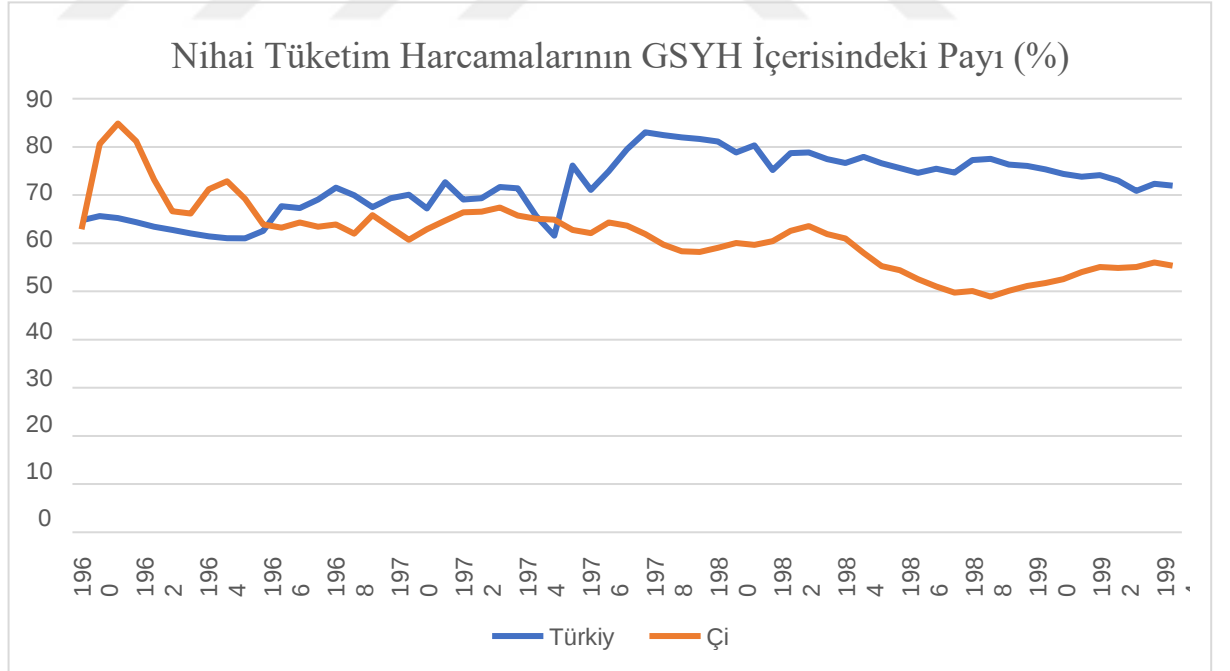
Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Ülkelerin askeri harcamalara ayırdıkları bütçeler göz önünde bulundurulduğunda, Şekil 16'da da açıkça görülebileceği üzere Çin, ekonomik olarak Türkiye'den daha yüksek bir konumda olmasına karşılık Türkiye'nin askeri harcamalara ayırdığı bütçenin oranı Çin'den daha büyüktür. Türkiye'nin ayırdığı bütçe oranının daha büyük olmasının en önemli sebeplerinden biri tabii ki coğrafi konumudur. Coğrafi konumu sebebiyle yıllar içerisinde pek çok ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmasının yanında yaşanan askeri darbelerin de bu duruma

etkisi büyük olmuştur. Çin ise, tarihi boyunca sadece bazı durumlarda kendini koruma ya da göz dağı verme amacıyla askeri gücünü kullanmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyanın Çin'den daha zorlu oluşu sebebiyle bu fark anlaşılabilir hale gelmektedir.

Askeri harcamaların GSYH İçerisindeki Payı sürdürülebilir kalkınma anlamında değerlendirilmek istenildiğinde, öne çıkan başlık “Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar” konusudur. Hem Çin hem Türkiye için gerek coğrafi konumları gerekse ülke olarak sahip oldukları yetkinlikler sebebiyle, askeri harcamalara diğer bazı ülkelerden daha fazla yatırım yapmıştır. Bulundukları bölgede adalet ve barışın sağlanması ve sürdürülebilmesi açısından önem arz etmekle birlikte, askeri harcamaların bağlı olduğu kurumlarında zaman içerisinde güçlü kurumlar haline gelmelerine yardımcı olmuştur. Bu açıdan askeri harcamalar da sürdürülebilir kalkınma anlamında önemli bir etken olarak görülmektedir.

4.14. Nihai Tüketim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı

Şekil 17: Nihai Tüketim Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Nihai tüketim harcamalarının payı ne kadar büyük olursa ülkedeki sermaye ya da yatırım için ayrılacak bütçenin de o kadar küçük olacağı anlamına gelmektedir.

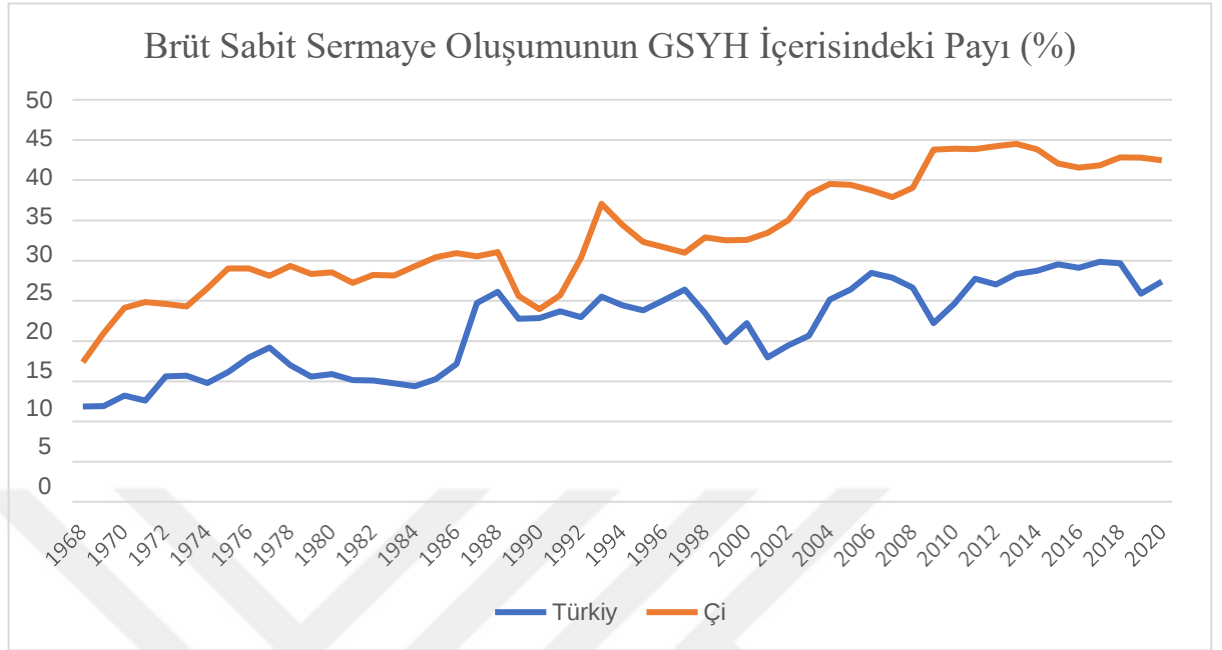
Ülkelerin ekonomik olarak büyüme ve gelişme gösterebilmeleri için ise sermaye ve yatırımlara ihtiyaç vardır. Bir diğer deyişle, bir ülkenin nihai tüketim harcaması ne kadar fazla olursa ekonomik büyüme ve gelişmesindeki artış da bir o kadar küçük olacaktır.

Şekilde Türkiye'nin nihai tüketim harcamaları oranına bakıldığında, 1990 yılında yaklaşık %65 düzeyinde, 2020 yılında ise yaklaşık %72 oranına yükseldiği görülmektedir. Bu da Türkiye'nin 60 yıl içerisinde tüketim harcamalarının %7 artış gösterdiği, dolayısıyla da sermaye ya da yatırım gibi büyüme ve gelişim için harcanabilecek bütçenin tüketime yöneltildiği anlaşılmaktadır.

Çin'in nihai tüketim harcamalarına bakıldığında, 1960 yılında %80 olan oranın 2020 yılında %56'ya düştüğü görülmektedir. Son yıllarda, Çin'de görülen ekonomik büyüme ve gelişmenin bir sebebi olarak da gösterilebilecek bu düşüş, ülke ekonomisi açısından güzel bir gelişmedir. Nitekim Şekil 9, 10,11,12,13,14'te de açıkça görülebildiği üzere patent başvurularındaki, endüstriyel tasarım uygulamalarındaki ve ticari marka başvurularındaki artış, bütçenin tüketim yerine sermaye ve yatırım olarak kullanıldığının da bir göstergesidir.

Ülkelerin nihai tüketim harcamalarının miktarı ya da oranı, o ülkede elde edilen hasıladan diğer yatırımlara ya da sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına ne kadar pay ayrılabilirliğini göstermesi açısından önemli bir veridir. Ülkelerin nihai tüketim harcamaları ne kadar yüksekse, diğer yatırım ve gelişmelere o kadar az bütçe ayırabileceği anlamına gelmektedir. Şekilde de görülebileceği üzere, her iki ülkenin de nihai tüketim harcamaları oranı oldukça yüksektir. Bu bir bakıma, sürdürülebilir kalkınmaya neden bu kadar az bütçe ayırdıklarını da göstermektedir.

4.15. Brüt Sabit Sermaye Oluşumunun GSYH İçerisindeki Payı

Şekil 18: Brüt Sabit Sermaye Oluşumunun GSYH İçerisindeki Payı (%)

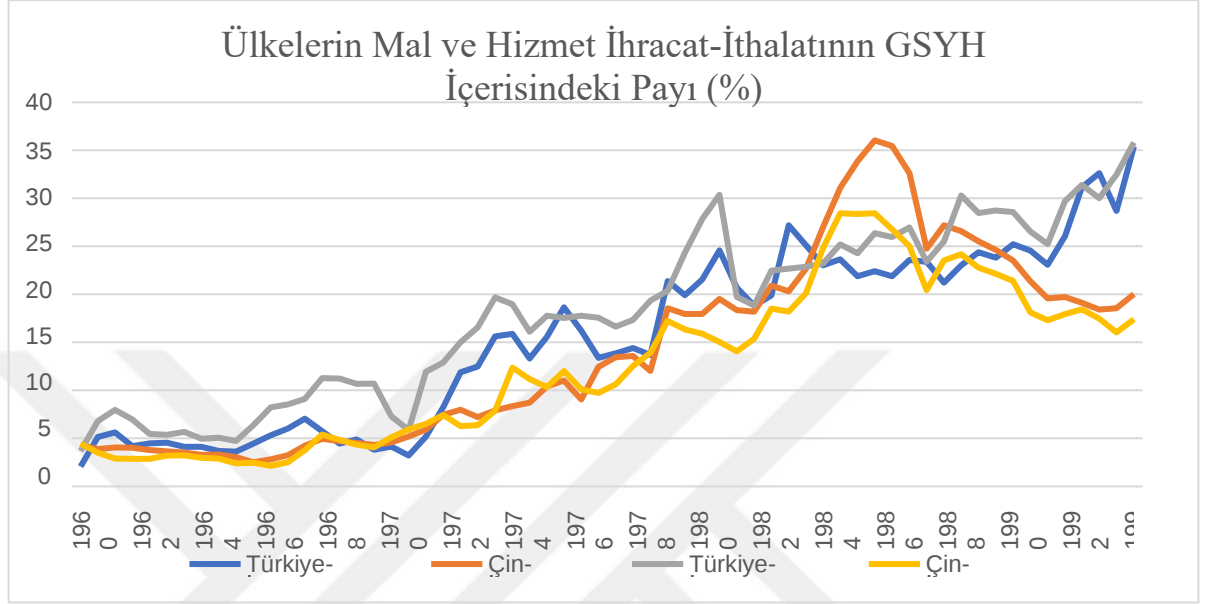
Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Brüt sabit sermaye oluşumunun GSYH içerisindeki payı GSYH'nin ne kadarının sermaye için kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu oran Şekil 17'te bahsettiğimiz nihai tüketim harcamalarıyla da ilişkilidir. Yine bahsettiğimiz gibi, sermayeye ayrılan bütçe tüketimden feragat edilerek bu alanda kullanılmaktadır. Bu şekilde, Şekil 17'te görülen görüntünün neredeyse ters bir yansıması görülmektedir. Şekil 17'te açıkladığımız üzere Türkiye'de tüketim harcamasının yüksek olması sebebiyle sermaye ayrılan bütçe düşüktür ki bu şekilde de Türkiye'nin sermaye oluşumu oranının Çin'e kıyasla daha düşük kaldığı görülmektedir. Buna karşılık nihai tüketim harcaması oranı Türkiye'ye göre düşük kalan Çin, sermaye oluşumu için daha büyük bir bütçe ayırabilmiş demektir.

Şekil 17'de bahsedildiği üzere her iki ülkenin de nihai tüketim harcamaları oldukça yüksektir. Yüksek olan bu nihai tüketim harcamaları sebebiyle sermaye oluşumuna, dolayısıyla da ekonomik gelişmenin sağlanabileceği yatırımların yapılmasına ayrılan bütçe düşük bir oranda kalmaktadır. Büyük orandaki nihai tüketim harcamalarından kalan kısıtlı bütçenin de yatırımlara ayrılıyor olması, her ne kadar yapılan yatırımlar ekonomik büyümeye katkı sağlıyor olsa da sürdürülebilir

kalkınma, ekonomik kalkınmanın sağlanmasından çok daha büyük bir oluşumu ele alır, diğer sürdürülebilir kalkınma adımlarının atılmasının önünde bir engel olmuştur.

4.16. Ülkelerin Mal ve Hizmet İhracat-İthalatının GSYH İçerisindeki Payı

Şekil 19: Ülkelerin Mal ve Hizmet İhracat-İthalatının GSYH İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

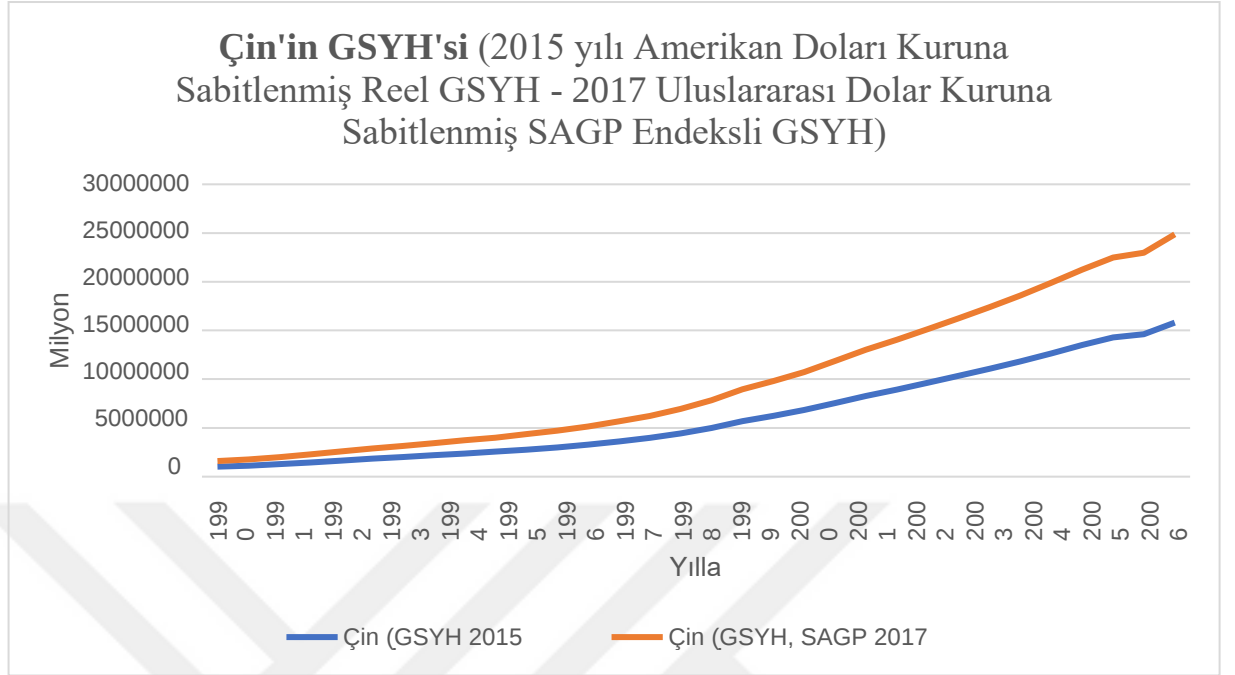
Ülkelerin mal ve hizmet ithalat-ihracatların ülkelerin ne kadar kendi içerisinde yetebildiğini ne kadar dışa bağımlı bir ülke konumunda olduğunu gösterir. Şekil geneline bakıldığında, genel olarak bir yükselme eğilimi olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ihracat oranlarına göre, özellikle 1980'li yıllardan sonra küreselleşme çalışmalarının da bir getirisi olarak ihracat oranlarının genel olarak yükseldiği söylenebilir. Bunun temelinde Türkiye ekonomisinde yıllar boyunca var olan dış borç ve döviz eksikliği sorunlarının çözümü için atılan adımlar olduğu düşünülmektedir. 1960 yılında 2020 yılına kadar yaklaşık 35 kat arttığı göz önünde bulundurulduğunda, ihracat alanında başarılı bir ilerleme yaşandığı söylenebilir. Bu başarının gerçek bir başarı olup olmadığını anlamak için ithalat oranlarındaki eğilime de göz atmak gerekir. Türkiye'nin ithalat oranı eğilimine göz atıldığında 1960 yılından 2020 yılına kadar grafiğin genelinde ihracat oranlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye, yaptığı mal ve hizmet ihracatından çok mal ve hizmet ithal etmektedir. Bu bir bakıma Türkiye'de yaşanan dış borç ve döviz eksikliği sorununun da temelini oluşturmaktadır

ve ödemeler dengesi sürekli açık vermektedir. İhracat oranlarında hakim olan artış eğiliminin pozitif bir etki yaratsa da tam anlamıyla bir başarı olarak ifade edilemeyeceği de açıktır.

Çin'in ihracat oranlarına bakıldığında ise, 1995 yılına yani küreselleşme ve dışa açılma hareketlerine kadar ithalat-ihracat eğimlerinin hemen hemen aynı düzeyde olduğu görülmektedir. 1995 yılından itibaren özellikle 2000-2010 yılları arasında mal ve hizmet ihracatında net bir başarı elde ettikleri görülmektedir. 2010 yılı sonrası ekonomide yaşanan olumsuz olaylar neticesinde ihracat oranları düşmüş olsa da ihracatın bu düşüşe rağmen ithalattan fazla oluşu bu anlamda net bir başarı elde edildiğini de kanıtlamaktadır.

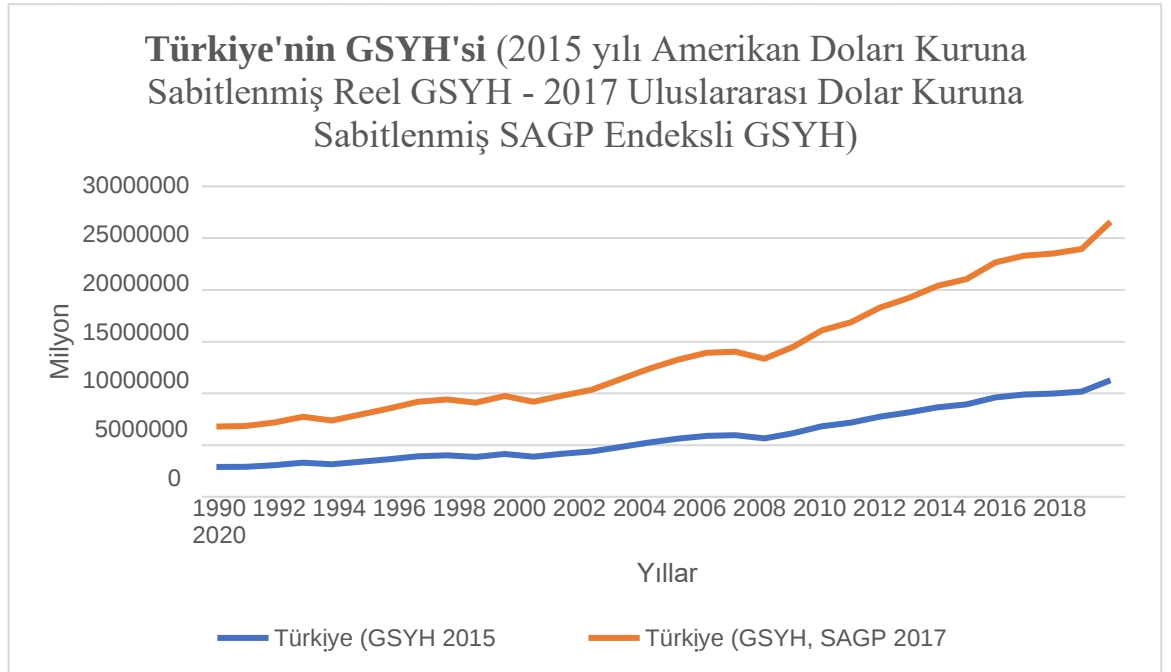
Ülkelerin ithalat-ihracat oranları ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki bağlantı önceki başlıklarda da bahsettiğimiz, sürdürülebilir kalkınmaya ekonomik öğeler dışında yatırım yapılabilme gücüyle ilgilidir. Hem Çin'in hem de Türkiye'nin ithalat-ihracat oranları birbirine oldukça yakın seyretmektedir. Bu yakınlık iki oranın birbirini nötrlemesi sebebiyle ekonomik gelişme oluşumuna çok katkı sağlanamadığını ifade etmektedir. Eğer ihracat oranları, ithalat oranlarından en azından belli bir seviyede fazla olsaydı, ülkelerin diğer yatırımlara da bütçe ayırabileceği söylenebilirdi. Ne yazık ki böyle bir nötrleme durumu, sürdürülebilir kalkınma anlamında atılabilecek adımların ya da yapılabilecek uygulamaların önüne geçmektedir.

4.17. Ülkelerin GSYH Değerleri

Şekil 20: Çin'in GSYH'si (2015 yılı Amerikan Doları Kuruna Sabitlenmiş Reel GSYH – 2017 Uluslararası Dolar Kuruna Sabitlenmiş SAGP Endeksli GSYH)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 21: Türkiye'nin GSYH'si (2015 yılı Amerikan Doları Kuruna Sabitlenmiş Reel GSYH – 2017 Uluslararası Dolar Kuruna Sabitlenmiş SAGP Endeksli GSYH)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Ülkelerin Reel GSYH'si ile Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Endeksli GSYH'si arasındaki fark, Reel GSYH ülkenin GSYH'sinin net olarak arttığı ifade ederken Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Endeksli GSYH ise artan bu GSYH ile bireylerin ekonomide bu parayı kullanımlarının ne kadar güçlü olduğunu ifade etmesidir. Yani ülkenin ekonomik anlamda ne kadar gelişim sağladığı incelenmek istenildiğinde Reel GSYH yeterli olabilir. Fakat bireylerin sahip oldukları paraları harcarken paralarının ne kadar değerli olduğu, ya da paralarıyla ne kadar mal ve hizmet satın alabilecekleri incelenmek istenildiğinde Reel GSYH'nin yanında Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Endeksli GSYH'nin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

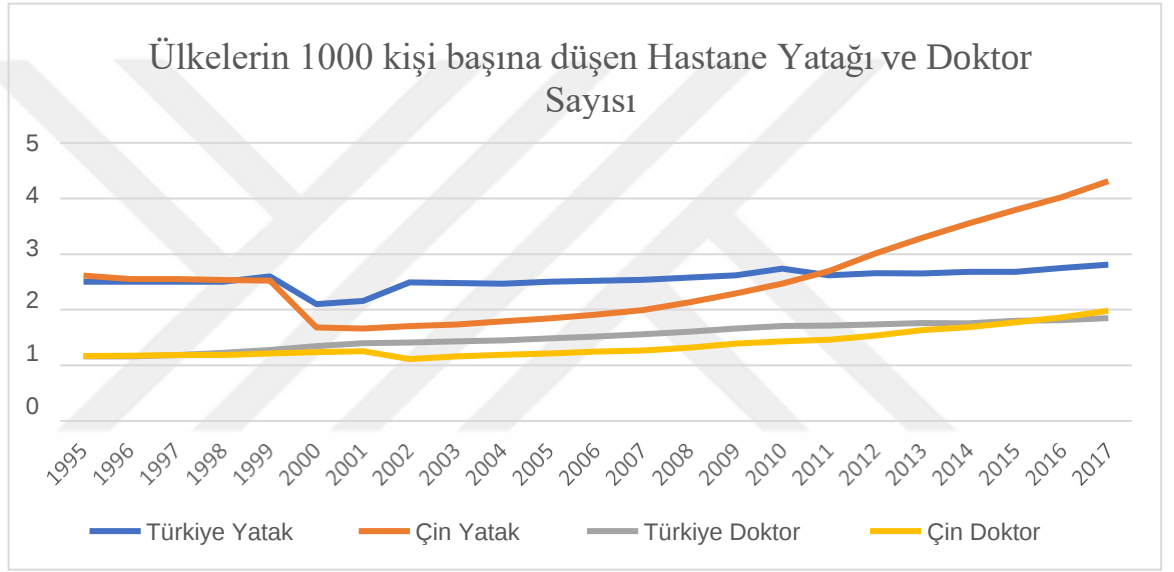
Şekiller incelendiğinde 1990 yılında Türkiye'nin Reel GSYH'sinin 2.887.405 milyon dolar ve Çin'in Reel GSYH'sinin 1.027.377 milyon dolar olduğu görülmektedir. Yani Reel GSYH bazında 1990 yılında Çin ekonomisi, Türkiye ekonomisinin 3,5 katı büyüklüğündedir. Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Endeksli GSYH'lerine bakıldığında, Türkiye'nin 6.810.031 milyon dolar ve Çin'in 1.616.385 milyon dolarlık GSYH'si olduğu görülmektedir. Çin ekonomisi Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Endeksli GSYH değerlerine göre Türkiye ekonomisinin yaklaşık 2,5 katı büyüklüğündedir.

2021 yılı değerlerine bakıldığında Türkiye'nin Reel GSYH'si 11.268.723 milyon dolar, Çin'in Reel GSYH'si ise 15.801.910 milyon dolar seviyesindedir. Çin Reel GSYH bazında 2021 yılında Türkiye'nin 14 katı büyüklüğünde bir ekonomiye sahiptir. 2018 yılı sonrasında dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna yükseldiği göz önünde bulundurulduğunda bu fark normal karşılanmaktadır. Bunun yanında Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Endeksli GSYH'si bazında 2021 yılına bakıldığında, Türkiye'nin 26.577.621 milyon dolarlık GSYH'sine karşılık Çin'in 24.861.344 milyon dolarlık GSYH'si ile neredeyse 9,5 katı büyüklüğünde olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkelerin GSYH miktarları göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Reel GSYH bazında 1990-2021 yılları arasındaki 31 yıl içerisinde GSYH'sini neredeyse 4 kat arttırdığı, SAGP Endeksli GSYH bazında da yine yaklaşık 4 kat arttırdığı görülmektedir. Çin'in Reel GSYH bazında ülke geliri bu 31 yılda 15 kat, SAGP Endeksli GSYH bazında ise yine 15 kat arttığı anlaşılmıştır. Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarının sağlanması, dolayısıyla da sürdürülebilir kalkınma

anlamında gelişme gösterebilmeleri açısından bu gelişimleri pozitif bir etki yaratmıştır. Fakat daha önce bahsettiğimiz gibi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için ülkelerin GSYH'lerinin artış göstermiş olması yeterli değildir. Dikkat edilmesi gereken nokta, elde edilen bu GSYH'lerin ne kadarının sürdürülebilir kalkınma çalışmalarında kullanıldığıdır. Ne yazık ki, çalışmada da bahsedildiği üzere, ülkeler bu konuda yetersiz kalmış ve bu anlamda beklenen gelişimi gösterememişlerdir.

4.18. Ülkelerin 1000 kişi başına düşen Hastane Yatağı ve Doktor Sayısı

Şekil 22: Ülkelerin 1000 kişi başına düşen Hastane Yatağı ve Doktor Sayısı

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

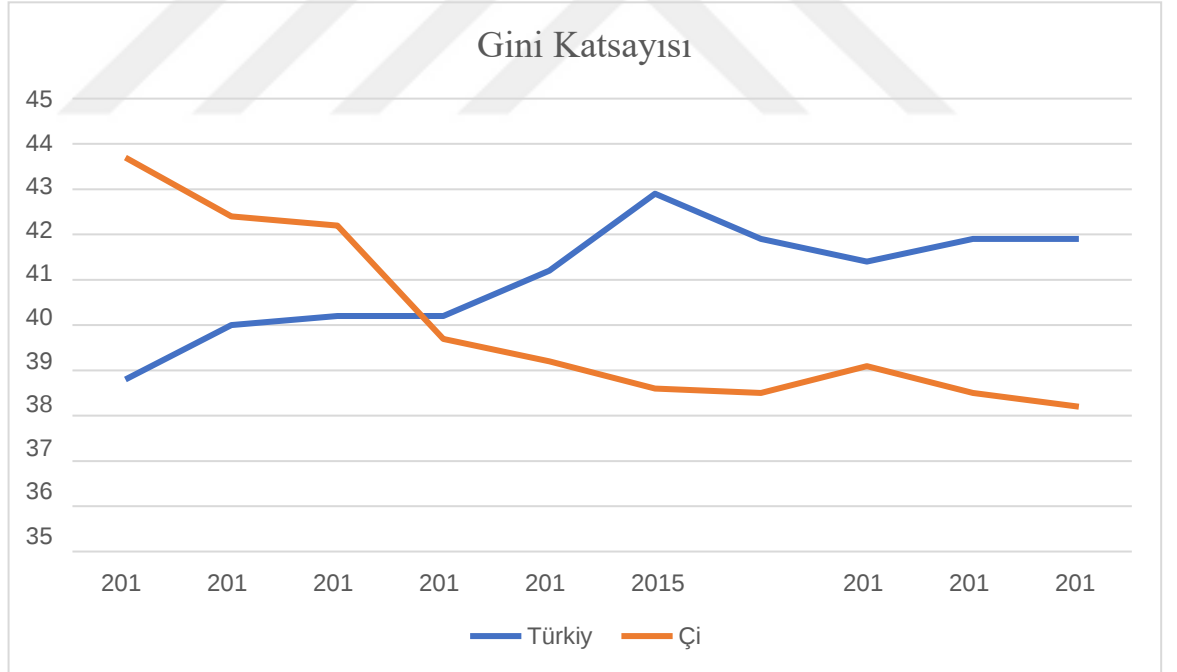
Ülkelerin 1000 kişi başına düşen hastane yatağı ve doktor sayısı o ülkenin gelişmişlik seviyesini ve sağlık alanına ne kadar bütçe ayırdığını ifade eder. Türkiye ve Çin'in 1000 kişi başına düşen doktor sayısı 1995-2017 yılları arasında küçük farklar olsa da genel olarak birbirine yakın seyretmektedir. Bu noktada ayırt edici nokta, ülkelerin 1000 kişi başına düşen hastane yatağı sayısıdır. Türkiye'nin 1999 yılı sonrasında yaşanan enflasyon sorunu kaynaklı olabileceği düşünülen ufak bir düşüş olsa da genel olarak belli bir doğrultuda sabit bir seviyede kalmıştır.

Çin'in 1000 kişi başına düşen hastane yatağı sayısına bakıldığında, 1999 yılına kadar Türkiye ile aynı seviyede seyrettiği, 1997 yılında yaşanan ve Çin'i ekonomik duraklama sürükleyen Asya Krizinin de etkisiyle 1999 yılından itibaren kısa süreli bir

düşüş eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2002 yılına gelindiğinde Çin’de SARS virüsünün de etkisiyle sağlık alanının ülke için ne kadar önemli olduğu anlaşılmış, yine bu alana ağırlık verilmiş ve hızla yükselmeye başlayan hastane yatağı sayısı 2017 yılında, 22 yıl içerisinde, 1.5 katını aşmıştır.

Ülkelerin 1000 kişi başına düşen hastane yatağı ve doktor sayısı sürdürülebilir kalkınma bağlamında ele alındığında, sürdürülebilir kalkınmanın “Sağlık ve Kaliteli Yaşam” amacına dikkat çekilmektedir. Bu veriler ülkelerin sağlık sektöründe gösterdikleri gelişimi ifade eder. Aynı zamanda bireylerin bir hastalık durumunda tedaviye ne kadar kolay ve çabuk ulaşabileceğini ortaya koymak adına da önemli bir veridir. Ülkelerde, özellikle Çin’de, yaşanan geniş çapta sağlık sorunları, ülkelerin bu alanda çalışmaları gerekliliğini ön plana koymak açısından dikkat çekici zamanlar olmuştur.

4.19. Gelir Eşitsizliği

Şekil 23: Gini Katsayısı

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

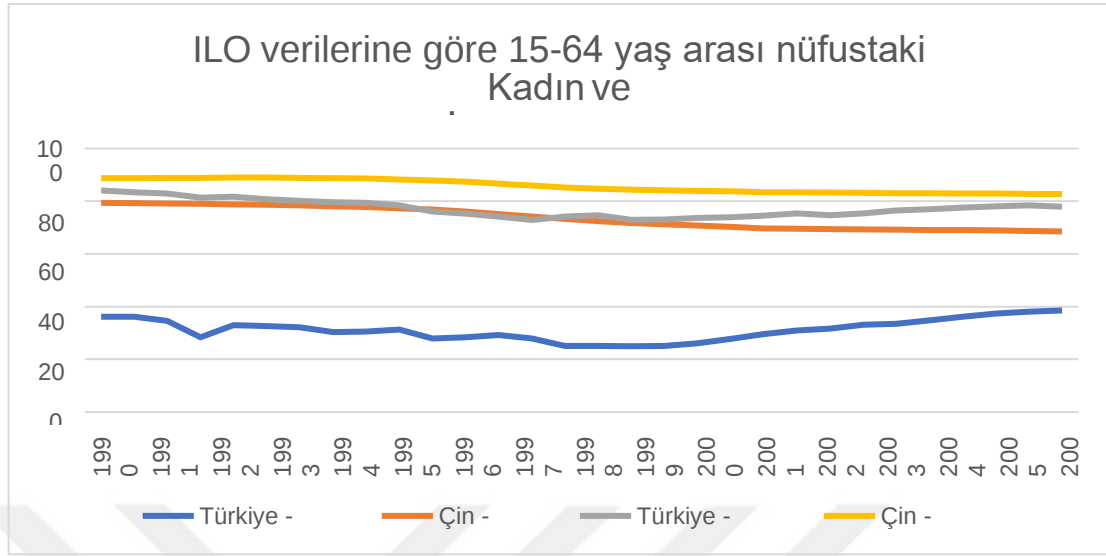
Gini Katsayısı, ülkelerin gelir dağılımının ne kadar adil olduğunu gösteren bir indekstir. Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değer alır. Bir ülkenin Gini katsayısı 0’a ne kadar yakınsa gelir dağılımının o kadar adil olduğunu, 1’e ne kadar yakınsa gelir

dağılımının o kadar adaletsiz olduğunu ifade eder. Ülkelerin sosyal ve ekonomik refahı açısından Gini Katsayısının 0'a olabildiğince yakın olması gerekmektedir. Gini Katsayısının 0 ya da 1 değer aldığı ülkeler ütöpik olarak değerlendirilse de, bu değerlere çok yaklaşmış ülkeler olduğu da bilinmektedir. Aynı zamanda Gini katsayısı yorum yapabilmenin kolaylaştırılması amacıyla 0-1 arasındaki değerleri yüzdelik değerlerle eşlemektedir. Kullanılacak şekilde de değerler yüzölölük dilime göre ifade edilmiştir.

Şekil 23'te yer alan Türkiye ve Çin'in 2010-2019 yılları arasındaki Gini Katsayısı değerlerine bakıldığında, çok kısa bir zaman serisi olsa da ülkelerin ekonomik gidişatları açısından değerli bir seri olduğu açıktır. Türkiye'nin 2010 yılı Gini katsayısı 40, 2019 yılında ise 41.9 olduğu görölmektedir. Türkiye'nin gelir dağılımının bu 9 yılda eşitsizliğin daha yoğun olduğu bir konuma ilerlediği açıkça görölmektedir. Türkiye'nin aksine Çin'in Gini Katsayısı 2010 yılında 43.7 seviyesinden, 2019 yılında 38.2 seviyesine düştüğü anlaşılmaktadır. Çin'de bu 9 yılda daha adil bir gelir dağılımı seviyesine geçildiği anlaşılmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma çalışmalarında gelir eşitsizlikleri sürdürülebilirlik kavramının ilk ortaya çıktığı zamanlardan beri dikkat çekilen bir konu olmuştur. Aynı ülke içerisinde farklı bölgelerin gelişim seviyelerindeki farklılık, ülke vatandaşları içerisinde gelir eşitsizliklerine sebep olmaktadır. Bunun önüne geçilebilmesi için her bölgenin kendi ait sahip olduğu ekonomik ve kültürel öğeler kullanılarak bir kalkındırma politikası uygulanmalıdır. Çin'de gelir eşitsizliğinin giderilmesi adına yapılan çalışmalar olumlu etki ediyor olsa da, ne yazık ki Türkiye için gelir eşitsizliklerinin giderek arttığı görölmektedir.

4.20. Cinsiyete Göre İş Gücüne Katılım Oranı

Şekil 24: ILO verilerine göre 15-64 yaş arası nüfustaki Kadın ve Erkeklerin İş Gücüne Katılım Oranı

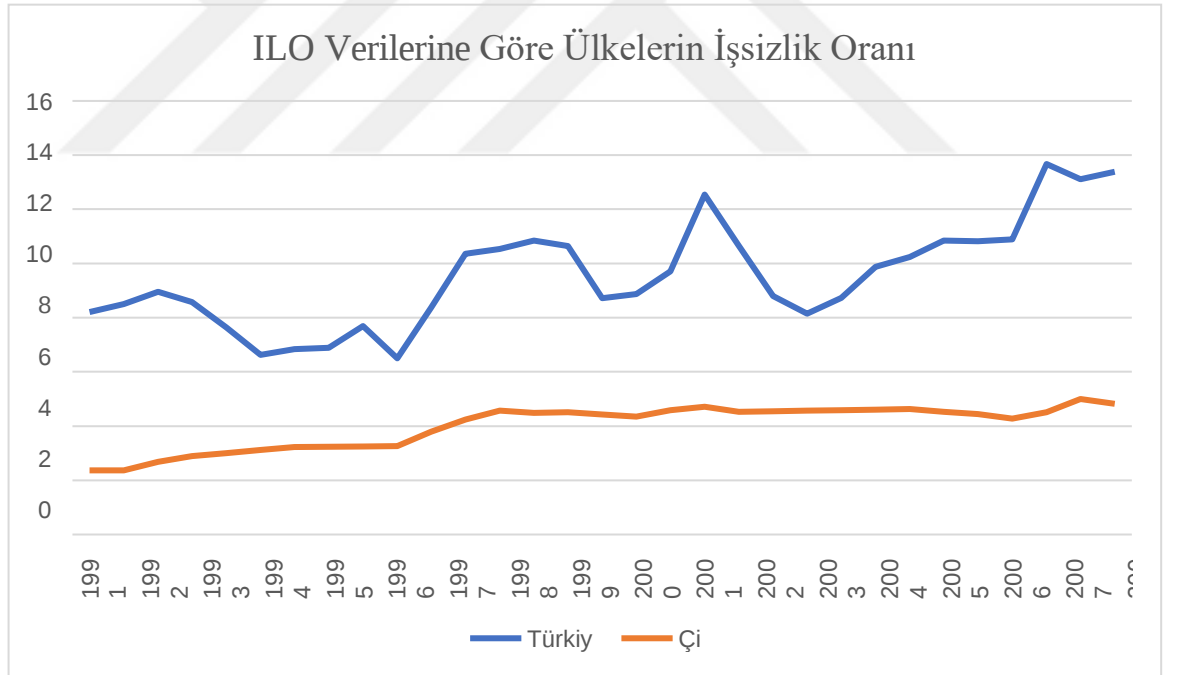
Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekilde yer alan Türkiye'nin kadın ve erkeklerin iş gücüne katılım oranlarının 1990 ve 2019 yıllarında hemen hemen aynı seviyelerde olduğu görülmektedir. Fakat burada dikkat çeken 1991-2007 yılları arasında hem kadın hem erkeklerin iş gücüne katılım oranlarını ifade eden eğrilerde düşüş eğilimi olmasıdır. Bunun anlamı bu 16 yılda ülke genelinde cinsiyet fark etmeksizin işsizlik oranında bir artış yaşanmış olmasıdır. Bunun sebebinin ise 1980'lerin sonunda küreselleşme adına yapılan hareketlerin 1990'ların başından itibaren ekonomiyi kötü anlamda etkileyerek nihayetinde 1994'te Türkiye'yi ekonomik bir krize sürüklemesi, takip eden yıllarda bu krizin etkilerinin devam etmesi, ekonomik birimlerin verdikleri yanlış kararlar ve 2001 Krizinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi olduğu düşünülmektedir. 2007 sonrasında bu doğru yükselme eğilimi gösterse de en fazla başladığı noktaya geri dönmelerini sağlamıştır.

Çin'de kadın ve erkeklerin iş gücüne katılım oranı eğrilerine bakıldığında genel olarak belli ve paralel bir doğruda ilerledikleri görülmektedir. Bu 29 yılda pek bir değişiklik olmadığı açık olmakla birlikte sadece küçük bir azalış eğiliminde olduğu da göze çarpmaktadır.

Kadın ve erkeklerin iş gücüne katılım oranları ülkede toplumsal cinsiyet eşitliğinin ne kadar geçerli olduğunu göstermek adına önemli bir veridir. Çin’de kadın ve erkeklerin iş gücüne katılım oranları arasında çok az bir fark oluşu, Çin’de cinsiyetler arası eşitliğin daha yüksek olduğunu gösterirken, Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranının erkeklerin iş gücüne katılım oranının yarısında, zaman zaman yarısının da altında oluşu, Türkiye için cinsiyetler arası eşitlik konusunun halen daha çözülemediği, erkek egemen toplum yapısının baskın olduğu söylenebilir. Tabi ki bu oranlarda kültürel olguların da etkisi vardır. Türkiye’de kültürel yapı olarak erkeklerin daha çok çalıştığı, kadınların çalışmasının çok tercih edilmediği bir yapı hakimdir. Günümüzde kadınların çalışma hayatına daha çok katılma isteği ve ekonomik özgürlük ve eşitlik düşünceleri bu yapının kırılmaya başladığını da göstermektedir.

4.21. Ülkelerin İşsizlik Oranı

Şekil 25: ILO Verilerine Göre Ülkelerin İşsizlik Oranı

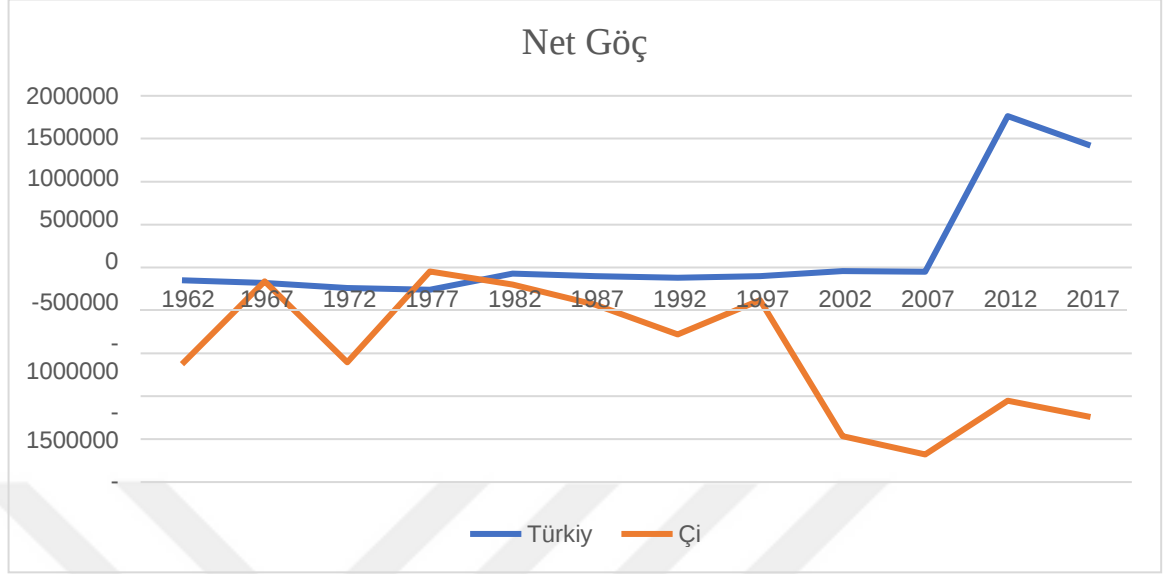
Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Ülkelerin işsizlik oranı eğilimlerine bakıldığında, Çin’in Şekil 24’te bahsedilen iş gücüne katılım oranını tamamlayıcı bir eğride olduğu ve çok düşük bir eğimle yükseliş trendinde olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise bu durum biraz daha karmaşıktır ve sadece iş gücüne katılım oranıyla açıklanamayacak kadar köklü bir

sorundur. Tarihi boyunca işsizlik sorununu zaman zaman yaşayan ve ekonomik olaylardan derinden etkilenen bir yapıya sahiptir. Türkiye'nin ekonomik yapısı gereği kriz zamanlarında işsizlik oranlarında artış kriz sonrası zamanlarda ise azalış trendi göstermektedir. Şekilde de görülebileceği üzere 1990'ların başında küreselleşme hareketlerinin sebep olduğu olumsuzluklar ve 1994 krizi dönemlerinde işsizlik oranında artış, 1994 sonrası dönemde işsizlik oranında azalış olduğu görülmektedir. Aynı şekilde 2001 krizi ve takip eden süreçte işsizlik oranı artmış 2004 sonrasında azalmıştır. 2008 Krizi, 2013 yılı ekonomik sorunlarda artış dönemi, 2016 Askeri Darbe Dönemi, Türkiye-ABD Ticaret Savaşı dönemlerinde de benzer hareketler olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkelerin işsizlik oranları, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının birçok başlığıyla ilişkilendirilebilir. İşsizlik oranının anlamı bakımından değerlendirilmek istenildiğinde, iş gücüne katılmak isteyen 15-64 yaş arası nüfusun iş bulamayan kısmıyla ifade edilir. Hükümetlerin bu gruptaki insanların temel ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilmeleri için gereken işi, dolayısıyla da geliri elde edebilecekleri iş imkanlarını sunma konusunda yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu konu hem ekonomik büyüme açısından hem de gelir eşitsizliği açısından sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Çin'deki işsizlik oranının düşük oluşu bu sorunların çok fazla ön plana çıkmadığını göstermektedir. Çin'in aksine Türkiye, işsizlik sorununa ne yazık ki yıllardır net bir çözüm üretebilmiş değildir. Öyle ki 1960'lı yıllarda iş gücü ihtiyacı olan Batı Avrupa ülkelerine işçi göndermiş, elde edilen gelirler ile de dış borç sorununu çözmeyi planlamıştır. Kısa vadede bu işçi göçü bir çözüm gibi görünse de uzun vadede yetersiz kalmıştır.

4.22. Net Göç

Şekil 26: Net Göç

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

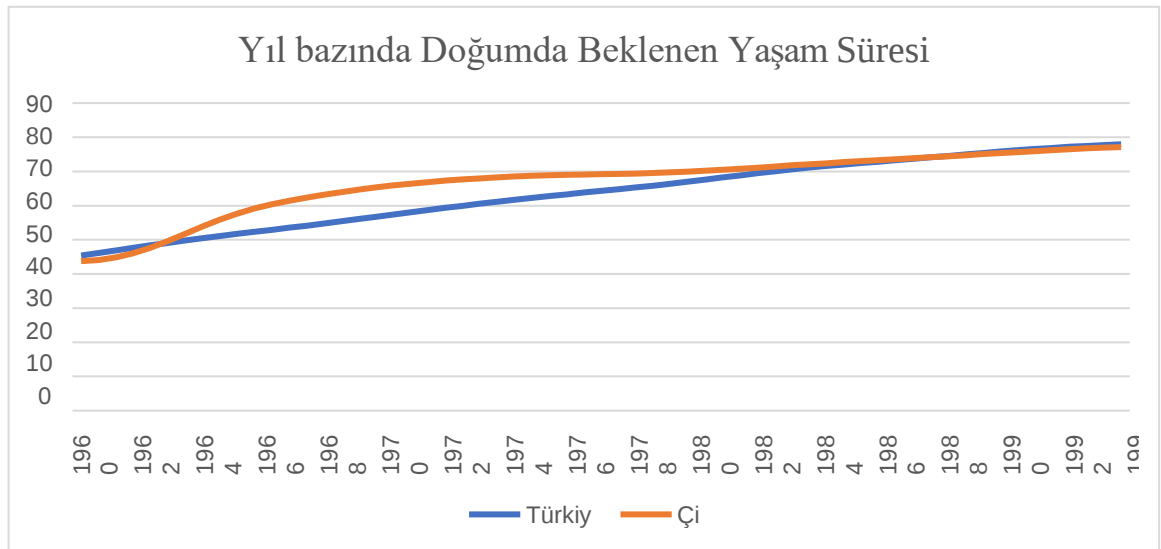
Ülkelerin net göç verileri, ülkeye göç eden yabancılar ve ülkeden başka ülkelere göç eden yerlilerin farkından elde edilir. Türkiye, 1960’larda Avrupa’ya çalışmak için göç eden Türkler sebebiyle 2000’li yıllara kadar genel olarak dışarıya göç veren bir ülke olması sebebiyle 0’ın altında seyretmektedir. 2007 sonrası dönemde İstanbul’un bir ticaret ve turizm merkezi haline gelmesiyle büyük oranda göç almaya başlamıştır. 2007 sonrası ülkeye alınan göçün bu kadar artmasındaki bir diğer etken de, Türkiye’nin 2008 Krizi’ni diğer ülkelere göre biraz daha kolay ve ekonomik açıdan rahat bir şekilde atlattığı olmasıdır.

Çin ise genel olarak dışarıya göç veren bir ülke olması sebebiyle inişli çıkışlı bir doğrultuda olsa dahi 0’ın üzerine hiç çıkmamış, hiçbir zaman aldığı göç oranı dışarıya verdiği göçü geçmemiştir. 1962 yılı noktasında ülkenin bu kadar göç vermesinin sebebi ülkede yaşanan ve 40 milyon insanın ölümüne sebep olan “1959 Çin Kıtılığı” olayıdır. Ülkede yaşanan bu kötü sosyolojik olay bireylerin yurtdışına çıkmasına sebep olmuştur. 1967 yılını ifade eden noktanın 0 çizgisine bu kadar yakın olmasının sebebi ise, Mao yönetiminin 1962 yılında başlattığı, etkisini takip eden yıllarda arttıran ve ülkenin tamamen dışa kapalı bir forma sokulduğu “Büyük Kültür Devrimi” olayıdır. Fakat halkı bastırmaya yönelik yapılan bu devrim yeni atlatılmaya çalışılan kıtlık sorununun daha da büyümesine ve etkinin artmasına sebep olduğu için

1972 yılını ifade eden noktada dışarıya olan göç miktarının ani bir artış gösterdiği görülmektedir. Çin'in dışarıya en çok göç verdiği dönem 1997 Asya Krizinin yaşandığı dönemdir. Asya Krizinin Çin üzerindeki etkisi komşu ülkelere nazaran daha düşük olsa da ticari anlaşmalar ve işler yaptığı ülkeler olmaları sebebiyle ekonomik durumunu da etkilemiş ve göç veren bir ülke konumunda olmasına sebep olmuştur.

Ülkelerin net göç seviyeleri, sürdürülebilir kalkınma bağlamında ülkelerin gelişmişlik seviyeleriyle ilişkilendirilir. Gelişmiş ülkelerin dışarıdan göç aldıkları, bu sebeple de net göç seviyelerinin 0'ın altında seyrettiği söylenebilir. Şekilde Çin'in net göç verilerinde açıkça görülebildiği üzere Çin, ekonomik anlamdaki gelişmişlik seviyesi nedeniyle çokça göç alan bir ülke konumundadır. Fakat ilk etapta alınan göç fazlalığının sebebi, ekonomik gelişmişlik seviyesi değil, ucuz iş gücüne sahip olması sebebiyle gerçekleşmiştir. Özellikle Amerika merkezli uluslararası alanda satış gücüne sahip markalar, ucuz iş gücü sayesinde maliyetlerini düşürme amacıyla Çin'e üretim merkezleri kurmuşlardır. Bir bakıma Çin ekonomisinin bu derece hızlı ve yüksek seviyede büyüme göstermesinin sebebi budur. Çin'in aksine Türkiye Şekil 25'te de bahsedildiği üzere, hakim olan işsizlik sorunu sebebiyle dışarıya göç veren bir ülke konumundadır. Var olan ekonomik sorunlar sebebiyle sürdürülebilirlik kavramı ile ilgili gelişmelerden geri kalması da bu dışarıya göçü destekleyen bir etken olmuştur.

4.23. Yıl bazında Doğumda Beklenen Yaşam Süresi

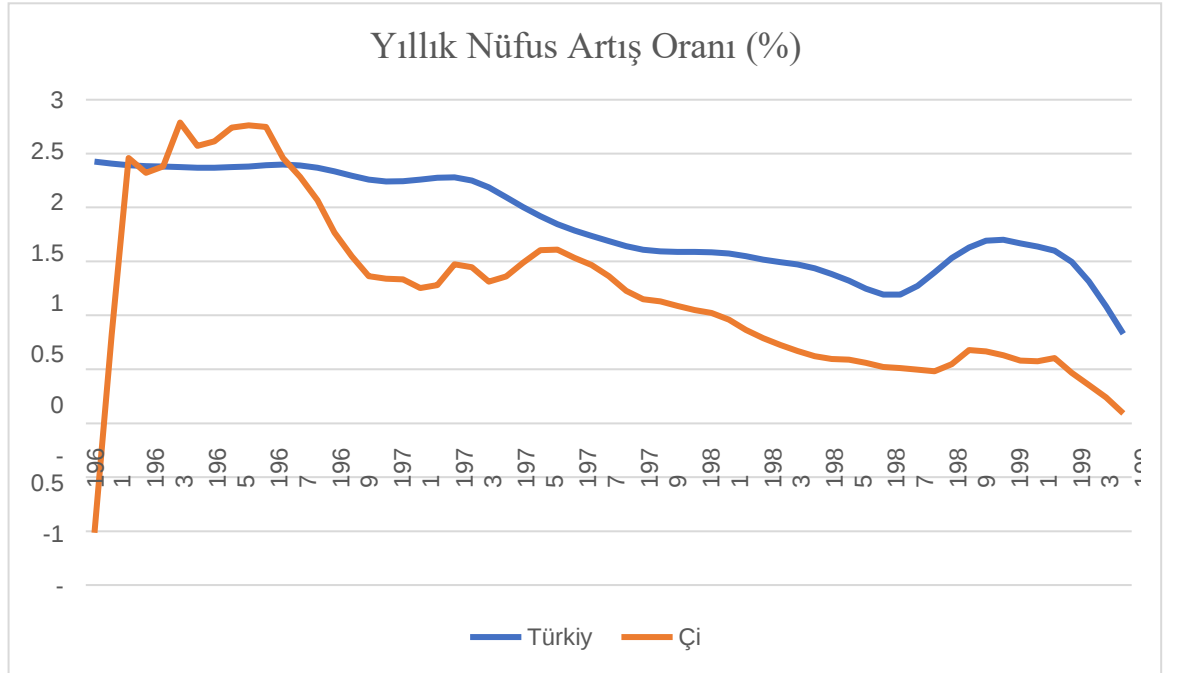
Şekil 27: Yıl bazında Doğumda Beklenen Yaşam Süresi

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

1960 yılında ülkelerin yaşam şartlarının günümüze nazaran daha zorlu olması sebebiyle her iki ülkenin de doğumda beklenen yaşam yılı süresi daha düşüktür. Günümüzde hayati ihtiyaçlara ulaşımındaki kolaylık da yaşam süresini uzatmaktadır. Bu 60 yılda her iki ülkenin de yaşam sürelerinin neredeyse 2 katına çıktığı görülmektedir. Doğumda beklenen yaşam süresinin belli bir orana yayılarak neredeyse düz bir doğrultuda ilerlemesindeki bir diğer etken de Şekil 22’de bahsettiğimiz 1000 kişi başına düşen doktor sayısı verisidir. Şekil 22’de yer alan verinin doğrusuna baktığımızda doğumda beklenen yaşam süresi doğrusuyla hemen hemen aynı doğrultuda ilerlediği görülmektedir. Bireylerin doktora ulaşma seviyelerindeki artış doğumda beklenen yaşam seviyesinin de pozitif yönde artmasına katkı sağlamaktadır.

Ülkelerin doğumda beklenen yaşam sürelerinde görülen artış, sürdürülebilir kalkınmanın sağlık ve kaliteli yaşam kısmıyla ilgilidir. Bireylerin hayati ihtiyaçlara kolaylıkla erişebiliyor olması, sağlık sektöründeki gelişmeler, 1000 kişi başına düşen hastane yatağı ve doktor sayısındaki artış yaşam seviyelerinde artışa neden olmakta ve sürdürülebilir kalkınmanın bu kısmında başarılı bir ilerleme kaydedildiğini göstermektedir.

4.24. Yıllık Nüfus Artış Oranı

Şekil 28: Yıllık Nüfus Artış Oranı (%)

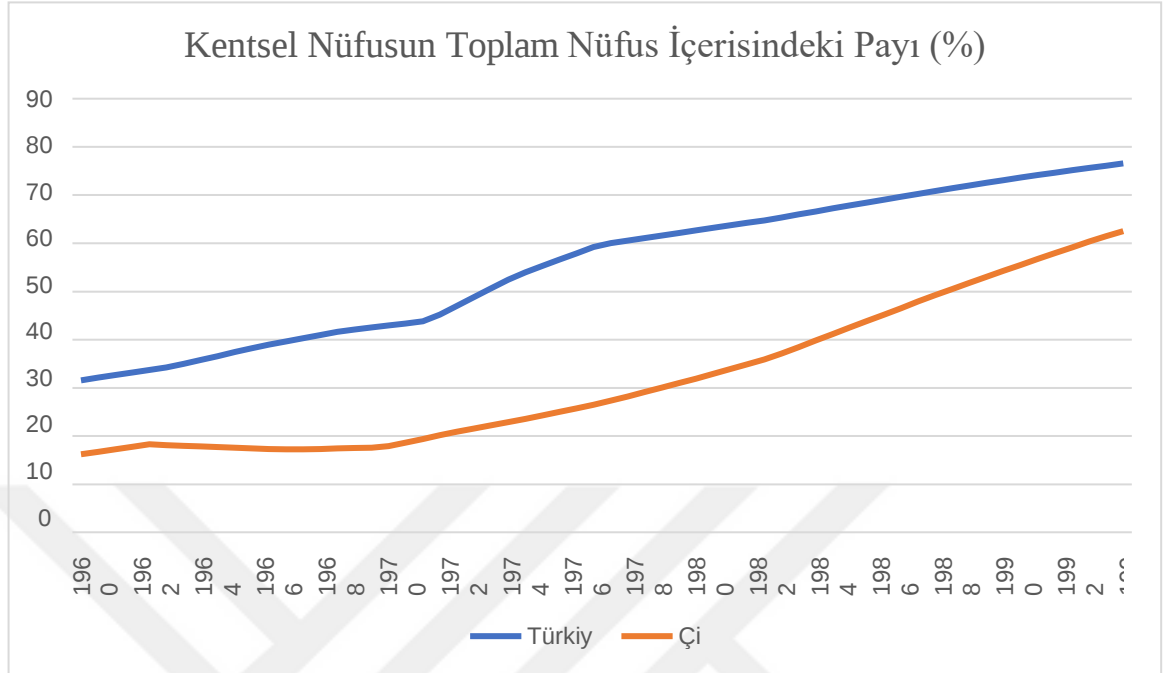
Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Türkiye'nin yıllık nüfus artış oranına bakıldığında, özellikle 1980 sonrası dönemde olmak üzere 1960'lardan itibaren bir azalış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin 1960'larda Avrupa ülkeleriyle yapılan anlaşmalar doğrultusunda Türkiye'den Avrupa ülkelerine çalışmaya giden bireyler olduğu düşünülmektedir. 2008 yılından itibaren artan nüfus oranı ise 2008 Krizinden nispeten daha az etkilenen Türkiye ekonomisi ve sonraki dönemde bir ticaret ve turizm merkezi haline gelen ve Şekil 26'da da bahsedildiği üzere çokça göç alınmasına sebep olan İstanbul'a dayandırılmaktadır.

Çin'in yıllık nüfus artış oranı doğrusuna bakıldığında ilk göze çarpan 1961 yılında nüfus artış oranının aniden çok hızlı yükselişidir. Bunun sebebi, diğer şekilleri açıklarken de çokça bahsedilen 1959 Çin Kıtılığıdır. 40 milyon kişinin hayatına mal olan bu büyük ve yıkıcı olay nüfusun aniden büyük oranda azalmasına sebep olduğu için sonraki yıllarda nüfus artış oranı normal seyretse dahi büyük bir nüfus artış oranı olmuş gibi görünmektedir. Nitekim şekilde 1971 yılına denk gelen noktaya bakıldığında nüfus artış oranının çok hızlı bir şekilde düşüşe geçtiği görülmektedir. Bu anlık düşüşün sebebi ise Şekil 26'da da bahsedildiği üzere kıtlığın sebep olduğu etkiden kurtulunmaya çalışılırken 1962 yılında Mao yönetimi tarafından başlatılan büyük kültür devrimi kıtlık etkisinin daha da büyümesine sebep olarak hem ölümlerin artması hem de dışarıya göçün artmasıyla nüfus artış oranında düşüş etkisi yaratmıştır.

Yıllık nüfus artış oranında meydana gelen artışların pek çok sebebi olabilir. Bunlar; Çin'deki gibi büyük bir kıtlık sonrasındaki hızlı artış, ticaret merkezleri ve turizm sektöründeki gelişmeler, ya da bireylerin doğumda beklenen yaşam sürelerindeki artıştan kaynaklı olabilir. Genel olarak yıllık nüfus artış oranında meydana gelen artışlar, sürdürülebilir kalkınma açısından pozitif bir anlamda yorumlanmaktadır. Bunun sebebi, bireylerin yaşam kalitelerinin artış gösterdiğinin düşünülmesidir. Kıtlık gibi sürdürülebilir kalkınma açısından olumsuz yorumlanabilecek istisnalar olsa da sürdürülebilir kalkınmanın sosyal yapıda olumlu gelişmeleriyle ilişkilendirilmektedir.

4.25. Kentsel Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Payı

Şekil 29: Kentsel Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

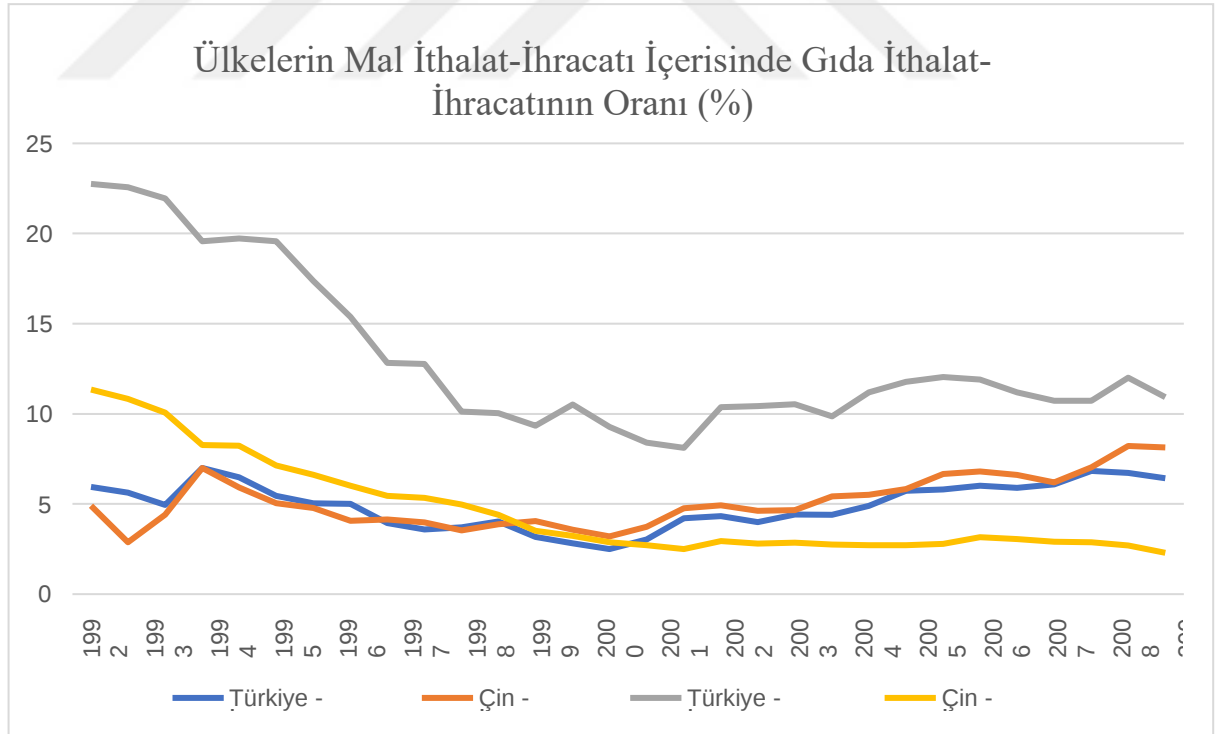
Şekilde yer alan ülkelerin kentsel nüfus oranlarına bakıldığında, her iki ülkenin de 60 yıllık sürede kentsel nüfuslarında artış trendinde olduğu görülmektedir. Çin için yorumlamak gerekirse, Mao yönetiminin 1958 yılında bir gecede gerçekleştirmeye çalıştığı ve temelinde tarımsal alanlardaki hurdaların eritilerek sanayileşme için kullanılması düşüncesi yer alan Büyük Atılım Hareketi ülkenin tarımsal üretimine büyük bir darbe vurmuş ve tarım üretimi yapamayacak hale gelen kırsal kesimin kentlere göç etmeye zorlanmasıyla sonuçlanmıştır. Takip eden yıllarda alınan ve uygulanmaya çalışılan fakat büyük bir başarısızlıkla sonuçlanan yanlış ekonomik kararlar da kırsal kesimin kente göç etmesinde büyük bir etki yaratmıştır.

Türkiye’de ise Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğindeki Cumhuriyet yönetimi, Türkiye’nin sanayi alanında diğer ülkelerden geride kaldığını ifade ederek sanayi üretimini arttırmaya yönelik adımlar atmışlardır. Günümüzde halen tarım üretimi yüksek seviyelerde olsa da sanayi üretimine de ağırlık verilmeye çalışılmaktadır. Halen devam eden sanayi alanının ön plana çıkarılma çalışmaları ve bu sanayi bölgelerinde çalışacak iş gücü azlığı sebebiyle yönetimler, kırsal kesimin kentsel bölgelere göç etmesi adına teşviklerde bulunmuşlardır. Türkiye’nin halen

devam eden sanayileşme çalışmaları sebebiyle kentsel nüfusun artış eğilimi de devam etmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın çevre, iklim, tarımsal üretim gibi başlıklarında kırsal kesimde hakim olan tarım ekonomisinin önemi vurgulanmaktadır. Sanayileşmenin bu kadar hızlandığı ve ön plana çıktığı, özellikle gelişmekte olan, ülkelerde tarım ekonomisi geri planda kalmamalıdır. Kırsal kesimde yaşayan ve tarımsal üretimle ilgilenen nüfusun kentsel bölgeye göçü, kent nüfusunun artışıyla betonlaşmaya giden hızlı yapılaşma, tarımsal üretimin azalmasına ve çevre ile ilgili konuların arka planda kalmasına sebep olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma konusunda en önemli konulardan biri olan ve ısrarla vurgulanan doğa ve çevre faktörlerinin bu derece göz ardı edilmesi sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında büyük engel oluşturmaktadır.

4.26. Ülkelerin Mal İthalat-İhracatı İçerisinde Gıda İthalat-İhracatının Oranı

Şekil 30: Ülkelerin Mal İthalat-İhracatı İçerisinde Gıda İthalat-İhracatının Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

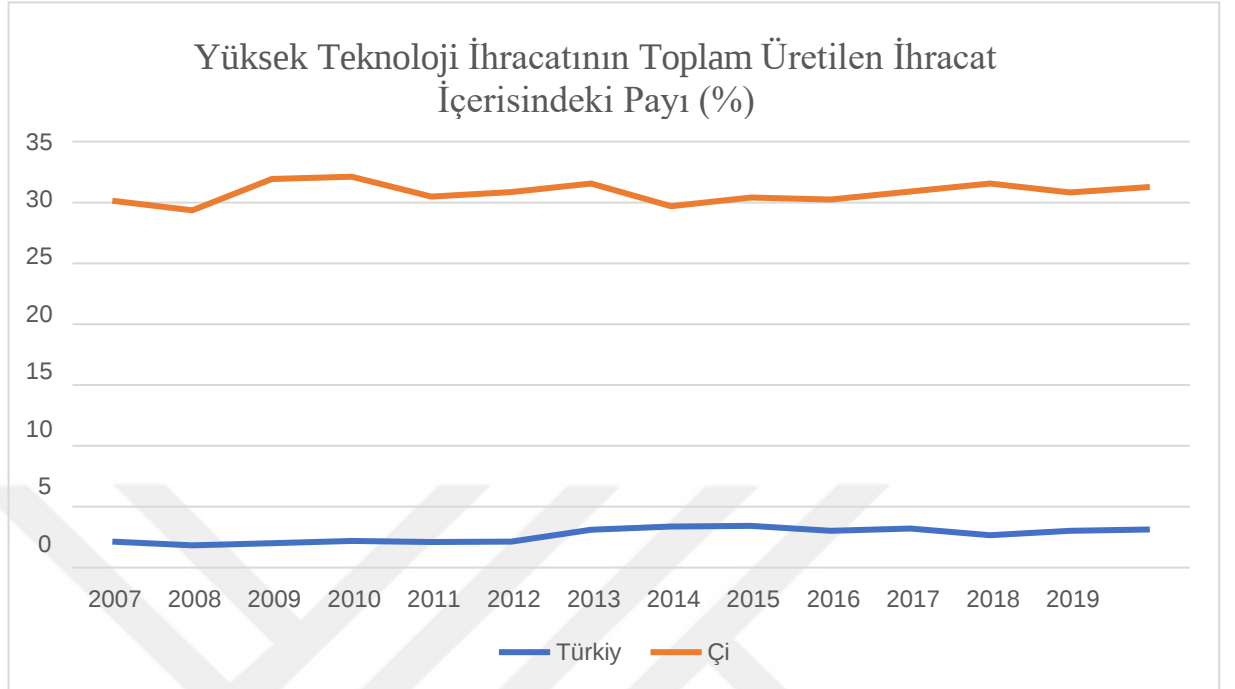
Ülkelerin gıda ithalat-ihracat oranı, sahip oldukları ekilen tarımsal arazi alanları ve hangi sektörel üretime ağırlık verdikleri ile doğrudan ilişkilidir. Şekil 29'da

Türkiye'nin zaman içerisinde sanayi ağırlıklı bir üretime geçme isteği ve buna yönelik adımlar attığından bahsedilmiştir. Bu sebeptir ki, Türkiye'nin gıda ihracatı 30 yıllık süreçte genel bir düşüş eğilimindedir. Tarımsal üretimin Türkiye için değerli ve önemli bir sektör olması sebebiyle azalan tarımsal üretimi arttırmaya yönelik özellikle 2000 yılı sonrasında teşvik programları yayınlanmış ve tarımsal üretim desteklenmiştir. Türkiye'nin azalan tarımsal üretimi gıda ithalatında arttırıcı bir etki yaratmış ve gıda ithalatı eğrisinin yükselişe geçmesine sebep olmuştur.

Çin'de ise tarımsal üretim alanında yaşanan olumsuz olaylar ülkeyi sanayi üretimine geçmeye zorlamış, tarımsal üretim her ne kadar devam ettirilmeye çalışılsa da sanayi sektörünün hızlı gelişimi engellenememiştir. Bu sebeptir ki, aynı Türkiye'de olduğu gibi ihracatın azalarak ülkeye yetmeyen gıda üretimi gıda ithalatının da artış trendine girmesine sebep olmuştur.

Ülkelerin gıda ithalat ve ihracatları ülkenin tarımsal üretiminin gelişmişliğine ve çevre konularına verilen öneme vurgu yapmaktadır. Şekil 29'da da bahsedildiği üzere, ülkeler için tarımsal alanlar sağlıklı ve kaliteli bir yaşam için oldukça önemlidir. Ülkelerin kendi ürettikleri gıdalarla kendilerine yetebilmelerinin yanında bu gıdaları ihraç da edebiliyor olmaları, sürdürülebilirliğin bu alanında ülkelerin başarılı bir yol izlediğine işaret etmektedir.

4.27. Yüksek Teknoloji İhracatının Toplam Üretilen İhracat İçerisindeki Payı

Şekil 31: Yüksek Teknoloji İhracatının Toplam Üretilen İhracat İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Yüksek teknoloji ihracatı ülkenin sanayi sektöründe ne kadar geliştiğinin yanında yeniliklere de ne kadar açık olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin ne yazık ki sanayi sektöründe belirli bir gelişim gösterdiği söylenebilse de bu gelişimin yeniliklere, yeni teknolojilere ve yeni makinelere açık olmadığını da göstermektedir. Öyle ki, şekilde gösterilen 13 yılda Türkiye'nin yüksek teknoloji ihracatı neredeyse düz bir çizgi görünümünde ve oldukça düşük bir seviyededir. Teknolojik gelişimlerin bu kadar çok olduğu ve hızlı yayılabildiği bu yıllarda, Türkiye'nin bu alanda başarısız olduğu apaçık bir gerçektir.

Çin'in yüksek teknoloji ihracatının bu denli yüksek oluşunun temelinde uluslararası platformda önde gelen markalar için Çin'in inanılmaz bir yatırım ve ucuz iş gücü merkezi oluşu yatmaktadır. Markalar yatırımları ve üretimleri için Çin'i seçerek ülkeye yüksek teknoloji girişinin sağlanmasına sebep olmuş ve burada üretilen ürünlerin dünya genelinde satışıyla birlikte büyük bir ihracat ağı oluşturulmuştur.

Yüksek teknoloji ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının sürdürülebilir kalkınma için önemi, ülkelerin yenilikçi oluşu ve güçlü bir altyapıya sahip oluşunu ortaya koymak açısından önemli bir veri olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda

teknolojinin bu kadar geliştiğı ve hızlandığı günümüz dünyasında, bireyler, firmalar, hükümetler ya da ortaklıklar hangi alanda çalışıldığı fark etmeksizin teknolojiyi takip etmekte ve alanındaki gelişmeleri en kısa süre içerisinde çalışmalarına entegre etmektedirler. Bazı ekonomiler bu gelişmeleri takip etmekte, çalışmalarına entegre etmekte ve bu alanda geleceğı ön görmekte o kadar başarılı olmuşlardır ki, bu teknolojileri ve gelişimleri yöneten ve yönlendiren gruba dahil olmuşlardır. Yaptıkları bu çalışmalarla geliştirdikleri teknoloji ve programları diğer ülkelerde çalışma gruplarına ihraç etmeye başlamışlardır. Bu gruplar ülkenin gelişimi, yeniliklere uyum sağlaması ve bu sayede ülke ekonomisine de katkı sağlamaları açısından sürdürülebilir kalkınma bağlamında ülkenin atacağı adımlarda alanlarında öncü hale gelmektedirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE ÇİN'İN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK BİR ANALİZ

Bu tezin daha önceki bölümlerinde Türkiye ve Çin'in toplumsal ve iktisadi tarihlerine, sürdürülebilir kalkınma kavramına ve ardından betimsel analiz yöntemiyle her iki ülkenin sürdürülebilir kalkınma serüvenlerinin ne şekilde gerçekleştiğine ilişkin detaylı bir çerçeve sunulmuştur. Bu bölümde ise incelenmekte olan araştırma sorusunu daha nesnel bir şekilde ele alabilmek ve nicel bulgular elde edebilmek amacıyla her iki ülke için ekonometrik bir analiz ortaya konacaktır. Her ne kadar çalışmanın önceki bölümlerinde detaylı bir literatür taraması yapılmış ve sunulmuş olsa da bu bölümde uygulanacak olan ekonometrik analiz öncesinde literatürde yer alan ampirik bulgular için ek bir literatür taraması daha yapılmıştır. Türkiye ve Çin'e ilişkin yapılan çalışmalar aşağıda yer alan Tablo 5.1'de derlenmiştir.

Tablo 5.1. Türkiye ve Çin İçin Yapılmış Ampirik Çalışmalar

Yazar ve Yıl	Ülke	Dönem	Yöntem	Bulgular
(Güllü, ve diğerleri 2013)	Türkiye	1980-2011	ARDL Yöntemi	Çalışmada Türkiye'nin AB'ye giriş sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımların etkisi incelenmiş ve Türkiye'nin tam üyelik sürecine girmesinin yabancı yatırımlar açısından daha cazip bir konuma gelmesini sağlamıştır.
(Doruk 2016)	Türkiye	1980-2015	Vector Autoregression Model (VAR)	Çalışmada Türkiye'de inovasyon ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, DYY'nin yeniliğe katkı sağlamadığı ama yeniliklerin ülkeye DYY girişlerini artırdığı anlaşılmıştır.
(Şirin 2017)	Türkiye	2002-2012	Panel Veri Analizi	Çalışmada 2002-2012 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'deki enerji sektörüyle olan ilişkisi incelenmiştir. Araştırmaya göre, Türk enerji sektöründeki özelleştirme ve reel efektif döviz kurundaki düşüşün DYY için bir tetikleyici rolünde olduğu ve pozitif anlamda etkilediği görülmüştür.
(Koç 2015)	Türkiye	2002-2014	Literatür İncelemesi ve Analizi – Birebir Görüşme	Çalışmada Türkiye'nin bilgi toplumu olmaya yönelik çalışmalarında İnsan Sermayesi İndeksi bağlamında mevcut yapıların çalışma şekilleri ve koşulları incelenmiştir. Yükseköğretim kurumları ve

				bilim ve teknoloji alanındaki çalışmaların pozitif anlamda ilerlediği ama henüz Türkiye için olması gereken düzeye ulaşmadığı anlaşılmıştır.
(Özcan, Danish ve Temiz 2022)	Türkiye	1980-2017	ARDL Yöntemi	Çalışmada küreselleşme ve insan sermayesinin yenilenebilir enerji kullanımına etkisi incelenmektedir. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin insan sermayesi stokunda ve ekonomik büyüme oranında yaşanan artışların yenilenebilir enerji kaynakları kullanımında artışa sebep olduğu anlaşılmaktadır.
(Tomul, 2009)	Türkiye	1975-2000	Betimsel veri analizi	Çalışmada gini indeksi kullanılarak Türkiye'de eğitimde eşitlik ve ortalama eğitim süresi arasındaki ilişki incelenmektedir. Türkiye'nin 1975-2000 yılları arasında tüm bölgelerde ortalama eğitim sürelerinin arttığı ve eğitimde eşitsizliğin azaldığı görülmektedir. Gini indeksi ve ortalama eğitim süresi arasında negatif bir ilişki, ortalama eğitim süresi artışı ve Gini indeksi düşüşü arasında pozitif bir ilişki olduğu anlaşılmıştır.
(Sakar 2015)	Türkiye ve AB ülkeleri	1973-2015	Karşılaştırmalı Analiz Yöntemi	Çalışmada Türkiye ve AB'de uygulanmaya başlayan vergi teşviki uygulamalarından biri olan ve Türkiye'de 2014 yılında uygulanmaya başlanan "patent kutusu rejimi" incelenmektedir. Çalışmaya göre, Türkiye dünya inovasyon endeksi sıralamasında iyi bir konumda olmasa dahi son dönemlerde yapılan çalışmalarla patent ve mülkiyet hakları anlamında ilerleme kaydetmeye başlamıştır. Bu noktada yapılan yenilikler büyük rol oynamaktadır. Türkiye'nin yenilik üretebilmesi için yetkin insan kaynağını, genel eğitim sistemini ve fikri mülkiyet haklarını geliştirmesi gerekmektedir.
(Dereli ve Durmuşoğlu 2009)	Türkiye	1995-2016	"Uluslararası Patent Sınıflandırması" (IPC) – Kategorik Analiz	Çalışma Türkiye'deki 1995-2016 yılları arasındaki patent faaliyetlerini incelemektedir. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'de patent faaliyetlerinde artış görülmekle birlikte yerli patentler bu artışın küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu düşük orandaki yerli patentler, yüksek teknoloji içeren patentleri değil, daha çok insani ihtiyaç olarak nitelendirilebilecek düşük teknolojili alanları kapsamaktadır.

(Önel ve Utkulu 2006)	Türkiye	1970-2002	Engle Granger Eşbütünleşme Testi	Çalışmada Türkiye'nin dış borcunun sürdürülebilirliği incelenmiştir. 1970-2002 yılları arasındaki veriler kullanılarak Engle Granger eşbütünleşme yöntemi ile Türkiye'nin dış borcunu ödeme gücü test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'nin uzun vadede borçlarını ödeme gücünün zayıf olduğu, incelenen yıllar arasında yaşanan ekonomik krizlerinde bu durumu olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.
(Eğrican, Caner ve Togan 2022)	Türkiye	2000-2020	Vector Autoregression Model (VAR)	Çalışmada 2000-2020 yılları arasında VAR yöntemi kullanılarak Türkiye'nin dış borcu ödeme gücü araştırılmıştır. Çalışmaya göre, Türkiye'nin borç sürdürülebilirliğinin sağlanmasının çok zorlu olduğu ve bunun sağlanması için sağlam kamu alımlarının, vergilendirme politikalarının ve teşviklerle iyileşme yöntemlerinin kullanılması gerektiği açıklanmıştır.
(Aslan ve Beşkirli 2022)	Türkiye	1979-2030	Aritmetik Optimizasyon Algoritma Yöntemi	Çalışmada, enerji kullanımında dışa bağımlı durumda Türkiye'nin aritmetik optimizasyon algoritma yöntemi kullanılarak 1979-2011 yılları gerçek verilere ve 2012-2030 yılları tahmini verileriyle uzun vadede enerji talebi durumu incelenmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye için üç farklı senaryo oluşturulmuş, her üç senaryoda da Türkiye'nin enerji talebinin yıllar geçtikçe artış göstereceği ve enerji bağımlılığının artacağı görülmüştür.
(Naimoğlu ve Akal 2023)	Türkiye	1990-2019	Zaman serisi analizi (eşbütünleşme ve uzun dönem katsayı tahmini)	Çalışmada, Türkiye'nin enerji teknolojisi, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji ve çevre kavramları arasındaki ilişki Çevresel Kuznets Eğrisi hipoteziyle incelenmiştir. 1990-2019 yılları arasındaki veriler kullanılarak Engle- ve SEG eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'nin belirlenen yıllar arasında enerji verimliliğinde iyileşme yaşandığı fakat aynı yıllarda fosil yakıt kullanımının yaygınlaştığı anlaşılmıştır. Türkiye hem doğal gaz kullanımında hem de fosil yakıtlarda dışa bağımlı olması enerji kayıplarının yaşandığına ve enerji ithalatında bağımlılığa işaret etmektedir.
(Dam ve Sarkodie 2023)	Türkiye	1965-2018	Toda-Yamamoto Granger Nedenselli	Çalışmada 1965-2018 yılları arasında Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Testi ve ARDL testi kullanılarak Türkiye'nin çevresel sürdürülebilirliği incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'nin

			k Testi ve ARDL testi	çevresel sürdürülebilirliği sağlayacak kişi başına düşen reel gelir düzeyine henüz ulaşmadığı, yenilenebilir enerji tüketiminin katkı sağlasa da bir çözüm olmadığı, gelecek dönemlerde yeşil büyüme politikalarına yönelmesi gerekliliği vurgulanmıştır.
(Bilgili, ve diğerleri 2022)	Türkiye	1970-2019	IF-TOPSIS yöntemi	Çalışmada Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınmasındaki en iyi yenilenebilir enerji kaynakları IF-TOPSIS yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlara göre, Türkiye için en uygun yenilenebilir enerji kaynağının güneş enerjisi olduğu ve Türkiye'nin yenilenebilir enerji kullanımında en önemli etkenin sermaye-yatırım maliyeti sorunu olduğu görülmüştür.
(Huang, Raza ve Usman 2023)	Çin	1986-2019	NARDL Yöntemi	Çalışmada endüstriyel katma değer, DYY, teknolojik yenilik ve doğal kaynakların Çin'in ekonomik büyümesine etkisi araştırılmıştır. 1986-2019 yılları arasındaki veriler NARDL modeliyle test edilmiştir. Endüstriyel katma değer, ekonomik büyümeyle doğrusal ilişkide olduğu, DYY ve doğal kaynakların kısa vadede ters uzun vadede doğrusal ilişkide olduğu görülmüştür.
(Wang, ve diğerleri 2023)	Çin	2005-2016	Panel Regresyon Modeli Ve Dinamik Panel Eşik Regresyon Modeli	Çalışmada, dışa doğru doğrudan yabancı yatırımların endüstriyel kapasite fazlasına etkisi incelenmiştir. 2005-2016 yılları arasındaki veriler kullanılarak panel regresyon modeli ve dinamik panel eşik regresyon modeli oluşturulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, dışa doğru DYY'ların endüstriyel kapasite fazlası sorununu daha da kötüleştirdiğini göstermektedir.
(Li, ve diğerleri 2013)	Çin	1985-2007	Jorgenson-Fraumeni ömür boyu gelir yaklaşımı metodu	Çalışmada 1985-2007 yılları arasında Jorgenson-Fraumeni ömür boyu gelir yaklaşımı metodu ile Çin'in insan sermayesi stoku incelenmiştir. Çalışmaya göre özellikle 1995 yılı sonrasında kişi başına düşen sermaye artışı insan sermayesi stoku açısından Çin'in itici gücü olmuştur.
(Fleisher, Li ve Zhao 2010)	Çin	1983-2008	Panel Veri Analizi	Çalışmada Çin'de beşeri sermaye, ekonomik büyüme ve bölgesel eşitsizlik arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmaya göre, Çin ekonomik olarak ciddi bir büyüme göstermiş olsa da ve az gelişmiş bölgelere insan sermaye yatırımı yapıldığı

				bilinse de bölgesel eşitsizlik anlamında da ciddi bir artış olduğu görülmektedir.
(Heckman ve Yi 2012)	Çin		Literatür İncelemesi Analizi Yöntemi	Çalışmada Çin'in beşeri sermayesi, ekonomik büyümesi ve bunların yarattığı eşitsizlikler üzerinde durmaktadır. Çin'in aniden büyük bir hızla ekonomik açıdan büyümeye başlaması, beşeri sermaye anlamında gerekli adımların atılmasında geç kalınmasına ve bundan kaynaklı ülkelerin farklı bölgelerin eşitsizlikler yaşanmasına sebep olmuştur.
(Molero-Simarro 2017)	Çin	1978-2015	Karşılaştırmalı Analiz Yöntemi	Çalışmada 1978-2015 yılları arasında Çin'deki gelir dağılımı eşitsizliği ve Gini katsayısı incelenmiştir. Çalışmaya göre, belirtilen yıl aralığında kentsel ve kırsal yaşam arasında gelir eşitsizliklerinin arttığı ve buna bağlı olarak gini katsayısında artış görüldüğü anlatılmıştır.
(Wan 2002)	Çin	1984-1996	Kuznets Hipotezi Yöntemi	Çalışmada 1984-1996 yılları arasında Çin'in kırsal bölgelerindeki gelir eşitsizlikleri ve gelir kaynakları araştırılmıştır. Bu araştırma için Kuznets hipotezi kullanılmış ve Çin'in kırsal ve az gelişmiş bölgelerinde özellikle reform yılları sonrasında gelir eşitsizliklerinin arttığı, kırsal sanayi gelişiminin bölgesel eşitsizlikleri düşürdüğü ve gini katsayısındaki artışların en önemli sebebinin yapısal değişim olduğu ortaya konulmuştur.
(Shu ve Xiong 2018)	Çin	2000-2015	Sürekli dağıtım fonksiyonu na sahip Gini katsayısı oluşturma yöntemi	Çalışmada gini katsayısının yapısı ve Çin'in 2000-2015 yılları arasındaki bölgesel denge gelişimi temiz üretim verimliliği açısından incelenmiştir. Çalışmaya göre belirtilen dönemin özellikle son yıllarında temiz üretim verimliliğinde eşitsizlikler artmış ve bölgesel kirlilik emisyon dengesi düşüş trendine girmiştir.
(Liegslaz ve Wagner 2013)	Çin	1990-2002	Süre analizi yöntemi	Çalışmada Çin'de hızla artış gösteren patent başvurularının Çin Devlet Mülkiyet Ofisi nezdinde işleyişi araştırılmıştır. Çalışmaya göre, 1990-2002 yılları arasında ortalama hibe gecikmesinin 4.71 yıl olduğu ve patent ve hibe başvurularının sonuçlanmasında Çinli başvuru sahiplerinin yabancı başvuru sahiplerine göre daha hızlı sonuç aldıkları görülmektedir.
(Çetin, 2013)	Çin	1982-2009	Granger nedensellik analizi	Çalışmada Çin'in Dış Borçları, Döviz Rezervleri ve Ekonomik Büyüme oranları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada

				1982-2009 yılları arasındaki veriler kullanılarak Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Çalışmaya göre Çin'in sahip olduğu döviz rezervleri ekonomik büyüme artışına, ekonomik büyüme artışı döviz rezervlerinin artışına sebep olmaktadır. Bu da Çin ekonomisinin git gide büyümesine olanak sağlamıştır. Aynı zamanda kısa vadeli dış borçları, döviz rezervleri ve ekonomik büyüme oranları arasında dengeli bir ilişki vardır.
(Çetin ve Kalaycı 2012)	Çin	1982-2010	Granger Nedensellik Testi	Çalışmada Çin'in ekonomik büyümesi ve dış borcunun doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi 1982-2010 yılları arasında bir SPSS analizi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Çin'in hem ekonomik büyümesinin hem de dış borcunun DYY üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu ve Granger Nedensellik analizine göre ekonomik büyümesi ve DYY arasında neden-sonuç ilişkisi olduğu anlaşılmıştır.
(Zhao ve Wu 2007)	Çin	1995-2006	Vektör Hata Düzeltme Modeli	Çalışmada Çin'in ithalat talebinin belirleyicilerini tespit etmek adına 1995-2006 yılları arasında üç aylık verilerle eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme Modeli uygulanmıştır. Çalışmaya göre, uzun vadede endüstriyel üretimin büyümesi ve ulaşım sektörlerinin genişlemesinin Çin'in enerji ithalatını arttırdığı söylenebilir.
(Chang, ve diğerleri 2003)	Çin		Literatür Analizi Yöntemi	Çalışmada Çin'in geleneksel ve yenilenebilir enerji üretim ve tüketimi incelenmektedir. Çalışma, Çin'de yenilenebilir enerji kullanımının yakın gelecekte umut verici bir beklenti gösterdiğini ve biyokütlenin Çin'de büyük gelişme potansiyeline sahip en umut verici yenilenebilir enerji kaynaklarından biri olduğu anlatılmaktadır.
(Wang, ve diğerleri 2011)	Çin		Literatür Analizi Yöntemi	Çalışmada yenilenebilir enerji kaynakları hakkında ve Çin'in yenilenebilir enerjiler anlamında yaptığı çalışmalar anlatılmaktadır. Çin'in üzerinde çalıştığı okyanus enerjisinin özellikle geleneksel enerji türlerinin uygulanamadığı bölgelerde kullanılması ve geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır.

5.1. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmanın bir önceki bölümünde ülkelerin sürdürülebilir kalkınma deneyimlerini sunabilmek adına çok sayıda veriden faydalanılmıştır. Bu bölümde ise bu verilerin kuramsal olarak temsil edebilecekleri değişkenler üzerinden tahmin edilebilir denklem yapıları kurulmaya çalışılacaktır. Her iki ülke için ayrı ayrı zaman serisi analizi yapılacağı için her bir modelin gözlem sayısı, o ülke için elde edilebilen verilerin zaman uzunluğuyla sınırlıdır. Bu durum, veri seti oluşturulurken en büyük kısıtı oluşturmuştur.

Analizde kullanılan verilere ilişkin betimleyici istatistikler, değişkenlere ilişkin kullanılan kısaltmalar ve verilerin temin edildiği kaynaklar Tablo 5.2’de yer almaktadır. Ortalama değerler üzerinden iki ülkeyi karşılaştıracak olursak dış borç stokunda ve net enerji ithalatında, Türkiye’nin Çin’e kıyasla oldukça yüksek bir dış borç stokuna sahip olduğu görülmektedir. Fikri mülkiyet haklarında ise hem yerleşik olmayanlar tarafından yapılan patent başvurularında hem de yerleşik olanlar için yapılan patent başvurularında Çin’in Türkiye’den oldukça yüksek sayılara sahip olduğu dikkat çekmektedir. Gayri safi sabit sermaye oluşumunun hasıla içindeki payına bakıldığında da yine Çin’in Türkiye’den daha yüksek bir yatırım oranına sahip olduğu göze çarpmaktadır. Kişi başına düşen Gayri safi yurtiçi hasılda ortalama değere bakıldığında Türkiye, Çin’in iki katından daha fazla bir düzeydedir. Ancak, bunda Çin’in oldukça yüksek bir nüfusa sahip olmasının payı büyüktür. Beşeri sermaye endeksinde de Çin, Türkiye’nin bir miktar üzerindedir. Gelir eşitsizliğini gösteren Gini katsayısının ortalama değerlerine bakıldığında Türkiye’nin Çin’e kıyasla daha eşitsiz bir durumda olduğu dikkat çekmektedir. Ancak, burada ifade etmek gerekir ki Çin nüfusunun çok büyük bir kısmı düşük gelir düzeylerinde bir yığılma oluşturmakta ve bu görece daha eşit durum yoklukta eşitlenmek anlamına gelmektedir. Yenilenebilir enerji kullanım oranlarına bakıldığında ise Türkiye’nin Çin’e kıyasla daha yüksek oranlara sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 5.2. Betimleyici İstatistikler

Değişken	Kısaltma	Kaynak	Ülke	Ortalama	En Yüksek Değer	En Küçük Değer	Standart Sapma	Gözlem
Dış Borç Stoku (GSMH %)	DBS	WDI	Türkiye	42.03	58.91	27.63	7.76	40
			Çin	12.44	19.40	2.96	3.96	39
Net Enerji İthalatı (Enerji Kullanımı %)	Eİ	WDI	Türkiye	59.54	75.21	43.04	11.27	36
			Çin	1.60	15.02	-7.54	6.70	35
Patent Başvuruları (Yerleşik Olmayanlar)	PYO	WDI	Türkiye	849.20	3156	160	811.46	35
			Çin	59632.29	157093	4051	52722.25	35
Patent Başvuruları (Yerleşik Olanlar)	PY	WDI	Türkiye	1966.43	8175	132	2527.86	35
			Çin	284232.5	1393815	3494	435097.2	35
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GSYİH %)	YO	WDI	Türkiye	23.43	29.86	14.40	4.70	40
			Çin	35.29	44.52	23.99	6.23	40
Kişi Başına GSYİH (2015 Sabit \$)	KBGSYİH	WDI	Türkiye	7078.91	12006	3941	2439.45	40
			Çin	3339.27	10155	430	2962	40
Beşeri Sermaye Endeksi	BS	PWT	Türkiye	1.99	2.51	1.47	0.28	40
			Çin	2.23	2.70	1.74	0.29	40
Gelir Eşitsizliği (Gini Katsayısı)	GE	WID	Türkiye	0.62	0.68	0.58	0.03	32
			Çin	0.49	0.57	0.38	0.06	37
Yenilenebilir Enerji Kullanım Oranı	YE	Energy Institute	Türkiye	12.34	19.25	8.21	2.42	40
			Çin	6.42	13.52	3.57	2.62	40

Notlar: Tabloda yer alan veriler Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) veri tabanından, Penn Dünya Tabloları'ndan (PWT), Dünya Eşitsizlik Veri Tabanından (WID) ve Enerji Enstitüsü'nden (Energy Institute) temin edilmiştir. Veri eksiklikleri nedeniyle dış borç stokuna ilişkin veriler Çin için 1981-2019 aralığında; enerji ithalatına ilişkin veriler Türkiye için 1980-2015 aralığında, Çin için 1980-2014 aralığında; tüm patent verileri her iki ülke için 1985-2019 aralığında; Gini katsayısına ilişkin veriler Çin için 1980-2016 aralığında, Türkiye için 1987-2018 aralığında temin edilebilmiştir. Bu tablodaki tüm değerler değişkenlerin gerçek değerleri olup bu aşamadan sonraki diğer tüm test ve tahminlerde değişkenlerin doğal logaritmik değerleri kullanılacaktır.

Ele alınan ülkeler için ayrı ayrı zaman serisi analizleri yapılarak elde edilen bulguların karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Kontrol değişkenlerinin birbirleri arasında ve her bir modelde bulunan sabit sermaye yatırım oranı ile beşeri sermaye değişkenleri ile oluşturabilecekleri çoklu doğrusallık sorunu olasılığını en aza indirebilmek amacıyla her bir kontrol değişkeninin ayrı ayrı modele entegre edilmesi amaçlandığı için ve aşağıda örtük fonksiyon biçiminde sunulan modeller tahmin edilecektir. Modellerde yer alan tüm değişkenler doğal logaritması alınarak kullanılmıştır. Buradaki beklentimiz yatırım oranı, beşeri sermaye, yerleşik patentler, yerleşik olmayan patentler ve yenilenebilir enerji kullanımının kişi başına hasılayı pozitif yönde, dış borç stoku, enerji ithalatı ve gelir eşitsizliğinin ise negatif yönde etkilemesidir. Ancak, ülkelerin ekonomik yapılarındaki karakteristik farklılıklar bu beklentiler dışında etkilerin oluşmasına sebebiyet verebilir.

$$KBGSY\dot{I}H = f(YO, BS) \quad (1)$$

$$KBGSY\dot{I}H = f(YO, BS, DBS) \quad (2)$$

$$KBGSY\dot{I}H = f(YO, BS, EI) \quad (3)$$

$$KBGSY\dot{I}H = f(YO, BS, GE) \quad (4)$$

$$KBGSY\dot{I}H = f(YO, BS, PYO) \quad (5)$$

$$KBGSY\dot{I}H = f(YO, BS, PY) \quad (6)$$

$$KBGSY\dot{I}H = f(YO, BS, YE) \quad (7)$$

Zaman serisi analizlerinde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını anlamak için eşbütünleşme testleri yapılmaktadır. Eşbütünleşme testlerinin yapılabilmesi için ilk adım veri setlerinin durağanlıklarının test edilmesi gerekmektedir. Engle ve Granger (Engle ve Granger 1987) ve Johansen (Johansen 1995) testlerinin yapılabilmesi için bütün değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması koşulu vardır. Fakat zaman içerisinde yapılan çalışmalarla bazı veri setinde değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmadıkları görülmüştür. Ortaya çıkan bu durumun ardından ilk olarak Pesaran ve Shin (Pesaran ve Shin 1999) tarafından ortaya konulan ve ardından Pesaran vd. (Pesaran, Shin ve Smith 2001) tarafından geliştirilen ARDL Sınır Testi (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model) daha çok kullanılmaya başlanmıştır. ARDL Sınır Testinin kullanımının yaygınlaşmasındaki en büyük etken diğer eşbütünleşme testlerinin aksine değişkenlerin sabit düzeyde veya birinci farklarında durağan olmasının öneminin olmamasıdır. Bu bağlamda ARDL Sınır Testinin ortaya koyduğu pozitif farklılıklar şu şekilde ifade edilebilir:

1. Serilerin sabit ya da birinci düzeyde durağan olmasının eşbütünleşme testini yapmakta herhangi bir engel oluşturmaması,
2. Daha küçük ya da sınırlı sayıda örneklem üzerinde çalışmaya da elverişli olması,
3. ARDL yöntemi EKK (en küçük kareler yöntemi)'ne dayanması sebebiyle temelde herhangi bir birim kök testi yapılmasına ihtiyaç duymamasıdır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta, ARDL modeli serilerin ikinci düzeyde durağan olması durumunda uygulanamamasıdır. Bu sebeple ARDL yöntemi kullanılmadan önce Birim Kök Testleri ile durağanlık sınaması yapılması önerilmektedir.

Bu tezde, değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin test edilmesi için yukarıda ifade edilen üstün yönleri sebebiyle ARDL Sınır Testi uygulanacaktır. Öncesinde serilerin durağanlıklarının da test edilebilmesi için ADF (Augmented Dickey-Fuller) testi ve PP (Phillips and Perron) testi kullanılacaktır (bkz. (Dickey ve Fuller 1979); (Phillips ve Perron 1988)). Her iki birim kök testi için de boş hipotez, serinin birim kök içerdiği yani durağan olmadığı yönündedir.

Birim kök testlerinin ardından ARDL Sınır Testi ile eşbütünleşme ilişkileri ortaya konulacaktır. ARDL Sınır Testi'nin Y bağımlı değişken, A ve B iki bağımsız değişken olmak üzere temel denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta A_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta B_{t-i} + \lambda_1 Y_{t-1} + \lambda_2 A_{t-1} + \lambda_3 B_{t-1} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Modelde sadece iki bağımsız değişken gösterilmiş olsa da çok sayıda bağımsız değişken eklenerek model oluşturulabilmektedir. Bu tezde kurgulanan ve yukarıda sunulan (1)-(7) numaralı örtük fonksiyonlar, ARDL formunda aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\begin{aligned} \Delta KBGSYIH_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta KBGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta YO_{t-i} \\ + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta BS_{t-i} + \lambda_1 KBGSYIH_{t-1} + \lambda_2 YO_{t-1} + \lambda_3 BS_{t-1} \\ + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (9)$$

$$\begin{aligned} \Delta KBGSYIH_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta KBGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta YO_{t-i} \\ + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta DBS_{t-i} + \lambda_1 KBGSYIH_{t-1} \\ + \lambda_2 YO_{t-1} + \lambda_3 BS_{t-1} + \lambda_4 DBS_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (10)$$

$$\begin{aligned}\Delta KBGSY\dot{I}H_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta KBGSY\dot{I}H_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta YO_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta E\dot{I}_{t-i} + \lambda_1 KBGSY\dot{I}H_{t-1} \\ & + \lambda_2 YO_{t-1} + \lambda_3 BS_{t-1} + \lambda_4 E\dot{I}_{t-1} + \varepsilon_t\end{aligned}\quad (11)$$

$$\begin{aligned}\Delta KBGSY\dot{I}H_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta KBGSY\dot{I}H_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta YO_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta GE_{t-i} + \lambda_1 KBGSY\dot{I}H_{t-1} \\ & + \lambda_2 YO_{t-1} + \lambda_3 BS_{t-1} + \lambda_4 GE_{t-1} + \varepsilon_t\end{aligned}\quad (12)$$

$$\begin{aligned}\Delta KBGSY\dot{I}H_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta KBGSY\dot{I}H_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta YO_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta PYO_{t-i} + \lambda_1 KBGSY\dot{I}H_{t-1} \\ & + \lambda_2 YO_{t-1} + \lambda_3 BS_{t-1} + \lambda_4 PYO_{t-1} + \varepsilon_t\end{aligned}\quad (13)$$

$$\begin{aligned}\Delta KBGSY\dot{I}H_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta KBGSY\dot{I}H_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta YO_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta PY_{t-i} + \lambda_1 KBGSY\dot{I}H_{t-1} \\ & + \lambda_2 YO_{t-1} + \lambda_3 BS_{t-1} + \lambda_4 PY_{t-1} + \varepsilon_t\end{aligned}\quad (14)$$

$$\begin{aligned}\Delta KBGSY\dot{I}H_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta KBGSY\dot{I}H_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta YO_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta YE_{t-i} + \lambda_1 KBGSY\dot{I}H_{t-1} \\ & + \lambda_2 YO_{t-1} + \lambda_3 BS_{t-1} + \lambda_4 YE_{t-1} + \varepsilon_t\end{aligned}\quad (15)$$

ARDL testinde uzun dönemde ilgili model kurgusunda anlamlı bir ilişki olup olmadığını anlayabilmek için sırasıyla sınır testi ve uzun dönem katsayı tahmini yapılmaktadır. Sınır testinde elde edilen F-istatistiğinin I(0) ve I(1) kritik değerlerinin üzerinde olması, eşbütünleşik bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

ARDL testinde bir diğer önemli aşama hata düzeltme modeli tahminidir. Bu modelde tahmin edilen hata düzeltme terimi (ECT_{t-1}) uzun dönemde yaşanan sorunların ya da bulunan hataların ne kadar kısa zamanda düzeldiğini gösteren testtir. Hata düzeltme teriminin sıfır ve bir arasında negatif bir sayı olması ve anlamlılığının %10, %5 veya %1 düzeylerinde anlamlı olması gerekir. Bazı durumlarda bu terim -1 ile -2 arasında da tahmin edilebilmektedir. Bu durum, Narayan ve Smyth (Narayan ve Smyth 2006)'ın ifadesiyle tahmin edilen katsayının tahmin edilen uzun dönem sistemin etrafında farklı fazlarda dalgalanmasını ifade etmektedir. Bu dalgalanmalar ardından sistem dengeye gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, 0 ile -1 arasında tahmin edilen katsayılar monoton seyrederken dengeye gelen bir sisteme işaret ederken aksi durum dalgalanarak dengeye gelmesini ifade etmektedir.

Hata düzeltme modelleri ise her iki ülke için de şu şekilde olacaktır:

$$\Delta KBGSYI_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^m \delta_i \Delta KBGSYI_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{1i} \Delta YO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{2i} \Delta BS_{t-i} + \mu ECT_{t-1} + u_t \quad (16)$$

$$\Delta KBGSYI_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^m \delta_i \Delta KBGSYI_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{1i} \Delta YO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{2i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{3i} \Delta DBS_{t-i} + \mu ECT_{t-1} + u_t \quad (17)$$

$$\Delta KBGSYI_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^m \delta_i \Delta KBGSYI_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{1i} \Delta YO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{2i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{3i} \Delta EI_{t-i} + \mu ECT_{t-1} + u_t \quad (18)$$

$$\Delta KBGSYI_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^m \delta_i \Delta KBGSYI_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{1i} \Delta YO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{2i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{3i} \Delta GE_{t-i} + \mu ECT_{t-1} + u_t \quad (19)$$

$$\Delta KBGSY\dot{H}_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^m \delta_i \Delta KBGSY\dot{H}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{1i} \Delta YO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{2i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{3i} \Delta PYO_{t-i} + \mu ECT_{t-1} + u_t \quad (20)$$

$$\Delta KBGSY\dot{H}_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^m \delta_i \Delta KBGSY\dot{H}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{1i} \Delta YO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{2i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{3i} \Delta PY_{t-i} + \mu ECT_{t-1} + u_t \quad (21)$$

$$\Delta KBGSY\dot{H}_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^m \delta_i \Delta KBGSY\dot{H}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{1i} \Delta YO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{2i} \Delta BS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \phi_{3i} \Delta YE_{t-i} + \mu ECT_{t-1} + u_t \quad (22)$$

Hata düzeltme testinden sonraki adım, tahmin edilen modele uygulanacak olan normallik sınavasıdır. Bu testin amacı açık serideki veri dizisinin normal dağılıma uygunluğunu sınamaktır. Bu testte beklenen amaç grafiğin sağında yer alan bilgi kümesindeki anlamlılık düzeyinin 0,05'in üzerinde bir değere sahip olmasıdır. Eğer değer 0,05'in altında kalıyorsa, veri setinin normal dağılım göstermediği anlaşılmaktadır.

Normallik testi de istediğimiz gibi sonuçlanırsa, bir diğer test edilmesi gereken husus, tahmin edilen modelde seri korelasyon sorunu olup olmadığıdır. Modelde seri korelasyon olmadığı yönündeki boş hipotezin kabul edilmesi için test istatistik değerine ilişkin olasılık değerinin 0,05'in üzerinde bir değerde olması beklenir. Eğer bu değer, 0,05'in altında kalıyorsa seri korelasyon sorununun olduğuna işaret etmektedir.

Bu noktada bir sonraki adım, tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu olup olmadığının sınanmasıdır. Bu testler veri seçimde değişen varyans bulunup bulunmadığı test edilir. Bir diğer deyişle, hata teriminin normal dağılıp dağılmadığı test edilir. Burada da boş hipotez, değişen varyans sorununun olmaması yönünde olduğu için test istatistik değerinin olasılık değerinin yine 0,05'ten büyük olması beklenir. Eğer değerler beklenenin altında olursa veri seçimde değişen varyans olduğu,

hata teriminin normal dağılmadığı yani uzun dönemde hataların çözülmesinde sorunlar yaşanabileceği anlaşılmaktadır.

Yapılan testlerde sonuçlar beklenene uygun şekilde elde edildiğinde, bir diğer deyişle birim setinden elde edilen sonuçlar modelin uzun dönemler eş bütünleşmesinin olduğuna ve hata terimlerinin dağılımlarının normal olduğu sonucuna ulaşıldığında modeli test etmek için uygulanması gereken son bir test kalır. Bu test Ramsey Reset testidir. Ramsey Reset testi modelin doğru kurulup kurulmadığı hipotezine dayanan bir testtir. Daha önce yapılan diğer testler istenilen sonucu verse dahi bu testte beklenen değere ulaşamazsa model yanlış kurulmuş demektir ve modelin istenilen sonuca ulaşması için model üzerinde değişiklik yapılması gerekmektedir. Burada F istatistiğinin olasılık değerinin 0,05'ten büyük olması durumunda boş hipotezin kabulü, yani model tanımlanmasının doğru olduğu ifade edilebilir.

Bu noktada zorunlu olmamakla birlikte çalışmayı ve elde edilen sonucu daha da güçlendirebilecek 2 adet test bulunmaktadır. Bu testler birikimli toplam (CUSUM) ve birikimli kareler toplamı (CUSUMSQ) testleridir. Bu testlerle modelde oluşabilecek hatalar grafiğe dönüştürülerek Güven sınırları test edilir. Bu güven sınırları hata düzeltme testinde uzun dönemde hataların ne kadar kısa sürede düzeltildiğinin bir diğer ifadesidir. Eğer grafikte belirlenen güven sınırları dışına çıkan yapısal bir kırılma varsa, sınırların dışına çıkılan noktaları işaret eden yıllarda modeli etkileyecek büyük yapısal değişiklikler var demektir. Bu büyük yapısal değişiklikler doğrultusunda grafiği güven sınırları içerisinde tutmak adına kukla değişkenler eklenebilir. Bu kukla değişkenler sayesinde, daha net ve daha doğru sonuçlar elde edilecek bir model elde edilmiş olur.

5.2. Birim Kök Test Sonuçları

Tablo 5.3'te analizde kullanılacak olan değişkenler için uygulanan birim kök testleri hem Çin hem de Türkiye için ayrı ayrı sunulmuştur. ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen sonuçlara göre, Çin'de dış borç stoku, enerji ithalatı ve yatırım oranı değişkenlerinin düzeyde durağan olduğuna (birim kök bulunmadığına) ilişkin bulgular göze çarpmaktadır. Yine Çin için uygulanan PP birim kök testi, beşeri sermaye değişkeninin ne sabitli ne de sabitli ve trendli modelde durağan olmadığını (birim kök içerdiğini) göstermektedir. Türkiye için elde edilen ADF ve PP test

sonuçlarına bakıldığında ise yenilenebilir enerji değişkeninin sabitli modelde düzeyde durağan olduğu (birim kök içermediği), beşeri sermaye değişkeninin ise sabitli ve trendli modelde düzeyde durağan olduğu (birim kök içermediği) gözlenmektedir. Her iki ülke için de analize konu serilerden bir kısmının düzeyde bir kısmının ise birinci farkta durağan olması ve hatta bu farklılığın yatırım oranı ve beşeri sermaye gibi tüm modellerde yer alan temel değişkenler için de söz konusu olması, eşbütünleşik ilişkinin varlığının ARDL Sınır testi gibi farklı düzeylerde durağanlıklara imkan tanıyan bir testin kullanılması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 5.3. Birim Kök Test Sonuçları

Test: ADF Birim Kök Testi									
	ÇİN					TÜRKİYE			
	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model			Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	Düzyey	Birinci Fark	Düzyey	Birinci Fark		Düzyey	Birinci Fark	Düzyey	Birinci Fark
GE	-1.96	-4.17***	-0.24	-4.52***		-1.91	-3.23**	-1.87	-3.44*
DBS	-3.71***	-4.60***	-2.93	-4.71***		-2.25	-5.41***	-2.55	-5.30***
Eİ	-1.04	-4.57***	-2.70	-4.23**		-0.44	-6.89***	-2.02	-6.84***
KBGSYİH	-1.07	-4.02***	-2.46	-4.12**		-0.03	-6.56***	-2.50	-6.49***
YO	-0.30	-3.65***	-4.29***	-3.59**		-1.95	-5.48***	-2.26	-5.48***
BS	-1.24	-1.81	-2.04	-8.41***		0.09	-2.60	-4.32***	-8.67***
PYO	-0.87	-5.61***	-1.32	-3.39*		-1.55	-3.86***	-2.31	-3.82**
PY	-0.34	-3.56**	-1.75	-1.54		1.05	-5.14***	-2.73	-5.18***
YE	0.46	-6.80***	-1.16	-7.10***		-2.90*	-7.48***	-2.95	-7.47***
Test: PP Birim Kök Testi									
	ÇİN					TÜRKİYE			
	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model			Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	Düzyey	Birinci Fark	Düzyey	Birinci Fark		Düzyey	Birinci Fark	Düzyey	Birinci Fark
GE	-1.76	-4.21***	-0.72	-4.50***		-1.94	-3.24**	-1.03	-3.44*
DBS	-3.56**	-4.60***	-2.90	-4.75***		-2.39	-5.30***	-2.74	-5.21***
Eİ	-3.62**	-21.78***	-5.15***	-22.41***		-0.44	-6.93***	-2.11	-6.84***
KBGSYİH	-0.71	-3.41**	-1.86	-3.49*		0.14	-6.73***	-2.54	-6.66***
YO	-0.80	-6.55***	-2.19	-6.56***		-1.97	-5.42***	-2.44	-5.54***
BS	-1.67	-1.81	-1.06	-2.03		-1.80	-2.60	-4.06**	-2.10
PYO	-0.87	-5.62***	-1.38	-5.77***		-1.33	-3.86***	-2.10	-3.83**
PY	0.003	-3.56**	-1.80	-3.41**		0.65	-5.19***	-2.62	-5.26***
YE	1.03	-6.83***	-1.06	-9.42***		-2.89*	-8.36***	-2.94	-8.46***

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. ADF, Geliştirilmiş Dickey-Fuller Testi'ni (Dickey ve Fuller, 1979), PP ise Phillips-Perron testini (Phillips ve Perron, 1988) ifade etmektedir. Her iki test için de boş hipotez serinin birim kök içerdiği şeklindedir.

5.3. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Tablo 5.4'te hem Çin hem de Türkiye için kurgulanan 7 farklı modele ilişkin ARDL sınır testi sonuçları yer almaktadır. Toplam 14 adet modelin F-istatistik değerlerine bakıldığında eşbütünleşik ilişki yoktur şeklindeki boş hipotezin hem I(0) hem de I(1) kritik değerlerine göre en az %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği gözlenmiş olup eşbütünleşik bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Tablo 5.4. ARDL Sınır Testi Sonuçları

ÇİN								
Model	Optimal Gecikme Değerleri	F-ist.	I(0) Kritik Değerler			I(1) Kritik Değerler		
			%10	%5	%1	%10	%5	%1
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS)$	ARDL(3, 0, 2)	8.015***	2.83	3.43	4.77	3.58	4.26	5.85
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, DBS)$	ARDL(2, 1, 0, 0)	4.161**	2.59	3.1	4.31	3.45	4.08	5.54
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, E\dot{I})$	ARDL(2, 0, 0, 4)	15.973***	2.61	3.16	4.42	3.53	4.19	5.81
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, GE)$	ARDL(3, 0, 0, 2)	7.931***	2.61	3.16	4.42	3.53	4.19	5.81
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, PYO)$	ARDL(1, 5, 6, 0)	34.129***	2.61	3.16	4.42	3.53	4.19	5.81
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, PY)$	ARDL(1, 0, 0, 0)	17.409***	3.8	4.56	6.38	4.88	5.79	7.73
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, YE)$	ARDL(2, 2, 0, 3)	9.779***	3.76	4.51	6.23	4.79	5.64	7.74
TÜRKİYE								
Model	Optimal Gecikme Değerleri	F-ist.	I(0) Kritik Değerler			I(1) Kritik Değerler		
			%10	%5	%1	%10	%5	%1
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS)$	ARDL(3, 6, 5)	4.587**	2.84	3.47	4.94	3.62	4.33	6.02
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, DBS)$	ARDL(2, 1, 1, 0)	7.650***	2.59	3.1	4.31	3.45	4.08	5.54
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, E\dot{I})$	ARDL(1, 0, 2, 2)	13.056***	2.61	3.16	4.42	3.53	4.19	5.81
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, GE)$	ARDL(1, 0, 1, 0)	32.578***	2.61	3.16	4.42	3.53	4.19	5.81
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, PYO)$	ARDL(1, 2, 2, 1)	6.192***	2.61	3.16	4.42	3.53	4.19	5.81
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, PY)$	ARDL(3, 5, 5, 3)	9.752***	2.61	3.16	4.42	3.53	4.19	5.81
$F(KBGSY\dot{I}H YO, BS, YE)$	ARDL(1, 2, 2, 2)	5.362**	2.59	3.1	4.31	3.45	4.08	5.54

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. ARDL Sınır Testinin boş hipotezi, değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin olmadığı yönündedir. Optimal gecikme değerleri Akaike Bilgi Kriteri'ne göre belirlenmiştir.

5.4. Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Bu bölümde daha önce detaylı şekilde ifade edilmiş olan denklemler hem Türkiye hem de Çin için ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Kurgulanan yedi farklı model öncelikle Çin için tahmin edilerek yorumlanacak, ardından aynı modeller Türkiye için tahmin edilerek yorumlanacak ve bölüm sonunda her iki ülkeden elde edilmiş olan bulgular karşılaştırmalı olarak tartışılacaktır.

Çin için tahmin edilen 7 adet modele ilişkin katsayı tahmin sonuçları, Tablo 5.5'te yer almaktadır. Elde edilen tahmin sonuçlarını değerlendirmeden önce tahmin edilen tüm modellerde yer alan hata düzeltme terimlerinin (ECT(-1)) beklendiği gibi istatistiki olarak anlamlı ve negatif olduğu gözlenmektedir. Bunun yanı sıra, modellere ilişkin uygulanan tanısal testlere göre de hiçbir modelde seri korelasyon sorunu, değişen varyans sorunu ve normal dağılım dışı bir durumun bulunmadığı, tüm modellerin doğru tanımlandığı, kümülatif toplam ve kümülatif kareler toplam testlerinin güven aralıkları içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Tablonun üst kısmında yer alan uzun dönem katsayılara bakıldığında ana modelin yer aldığı (1) numaralı sütunda sabit sermaye yatırım oranı ve beşeri sermayenin kişi başına hasılayı artırdığı gözlenmektedir. Kontrol değişkenlerinin yer aldığı (2)-(7) sütun aralığındaki modellere bakıldığında ise sabit sermaye yatırım oranının tüm modellerde yine istatistiki olarak anlamlı ve pozitif olduğu, beşeri sermayenin ise gelir eşitsizliği, yerleşik olmayan patentler ve yerleşik patentlerin kontrol edildiği durumlarda istatistiki olarak anlamsız olduğu gözlenmektedir. Dış borç stokunun kontrol edildiği (2) numaralı modelde ise Çin ekonomisinde dış borç stokunun kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etki göstermediği gözlenmektedir. Bu bulgu, betimleyici istatistiklerin yer aldığı tablodaki veriler ile bir arada ele alındığında sürpriz değildir. Çin'in ortalama dış borç stoku Türkiye ve diğer birçok gelişmekte olan ülkeye kıyasla oldukça düşüktür. Çin'e özel bu durumda ülkenin aldığı yüksek miktarlardaki doğrudan yabancı yatırımların etkisi büyüktür. Çin ekonomisi aldığı bu dış yatırımlar sayesinde dış borca dayalı bir büyüme stratejisini birçok gelişmekte olan ülkeden farklı olarak izlememektedir. (3) numaralı modelde, enerji ithalatının Çin'de kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Her ne kadar birçok ülkede ithalat ve daha özelden enerji ithalatı cari açığı artırmak suretiyle hasıla üzerinde negatif bir etkiye sahip olsa da Çin'in sanayi

sektörünün oldukça yüksek verimlilik düzeylerinde işlediği bir ülke olarak ithal edilen enerjiden yüksek oranda fayda sağlıyor görünmektedir. Diğer bir ifadeyle katlanılan bir maliyet unsurunun kendisinden çok daha yüksek bir getiriye yol açtığının bir örneği söz konusudur. Gelir eşitsizliğinin kontrol edildiği (4) numaralı modelde de Çin özelinde dikkat çekici bir bulgu söz konusudur. Buna göre, Çin’de gelir eşitsizliği arttıkça kişi başına hasıla da artış göstermektedir. Her ne kadar gelir eşitsizliğinin hasıla ve kişi başına hasıla üzerinde negatif etki etmesi gerektiği düşünülse de Çin gibi düşük işgücü maliyetlerine dayalı doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekmeye çalışan bir ülkede bu etkiyi farklı değerlendirmek gerekmektedir. Çin’in gelir eşitsizliğini temsil eden Gini katsayısı verilerine bakıldığında, analiz dönemi boyunca hafif dalgalanmalar olsa da pozitif bir trendin olduğu dikkat çekmektedir. İlgili dönem için kişi başına hasılanın da kayda değer bir hızla arttığı göz önünde bulundurulduğunda bu pozitif etki sürpriz olmaktan çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Çin’in gelir dağılımının bozulması pahasına bir büyüme yaşadığı söylenebilir. Patent başvuru sayılarının kontrol edildiği (5) ve (6) numaralı modellerde hem yerleşik olmayanlar tarafından yapılan patent başvurularının hem de yerleşikler tarafından yapılan patent başvurularının Çin’de kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Hatta, yerleşik olmayanlar tarafından yapılan patent başvurularının yerleşikler tarafından yapılan patent başvurularına kıyasla daha yüksek bir katsayıya sahip olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin fikri mülkiyet haklarının Çin’de korunması için yüksek sayıda başvuru yapmasına ve bu yenilikçi fikirler sayesinde Çin ekonomisinin fayda görmesine önemli bir işarettir. Özellikle doğrudan yabancı yatırım yapma aşamasında olan ve yapmış olan firmaların yaptığı patent başvuruları, bu mekanizma üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çin için tahmin edilen (7) numaralı modelde ise yenilenebilir enerji kullanım oranının kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Yenilenebilir enerji gibi temiz ve sürdürülebilir bir faktörün kişi başına hasıla üzerinde negatif etki göstermesi de yine Çin ekonomisinin farklı bir karakteristik yapıya sahip olmasına işarettir. Dünya üretiminin kirlilik sığınaklarından biri olarak kabul edilebilecek Çin’de sanayi üretiminin çok büyük oranlarda konvensiyonel enerji türlerine dayalı gerçekleşmesi bunun en önemli sebebidir. Bu gibi ekonomilerde yenilenebilir enerji kullanım oranı azaltılıp geleneksel ve daha kirli enerji kaynaklarına yönelim gösterildiğinde üretim artışı gerçekleşebilmektedir. Öyle ki, günümüzde birçok Avrupa ve Amerika merkezli

firma çevresel standartların katılaşması nedeniyle üretimlerini bu standartların daha esnek olduğu Çin'e kaydırmaktadır.

Elde edilen bulgular, Çin ekonomisinin sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle örtüşmez biçimde bir büyüme gösterdiğine işaret etmektedir. Özellikle yukarıda ifade edilen gelir eşitsizliği ve yenilenebilir enerji kullanım oranına ilişkin bulgular oldukça dikkat çekicidir. Her ne kadar Çin gelir dağılımının ve çevresel kalitenin bozulması pahasına büyümeyi tercih etmiş ve bunu başarmış gibi görünse de ilerleyen yıllarda bu büyümenin ne denli sürdürülebilir olacağı önemli bir soru işareti oluşturmaktadır. Çin'e ilişkin bu ampirik bulgular Türkiye için de aynı modellerin tahmin edilmesinin ardından her iki ülkenin karşılaştırılması şeklinde de bölüm sonunda değerlendirilecektir.

Tablo 5.5. Çin İçin Tahmin Edilen Kısa-Uzun Dönem Katsayılar ve Hata Düzeltme Modeli

Uzun Dönem Katsayılar							
Değişken	Modeller						
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Yatırım oranı	2.051*** (0.501)	2.180** (1.042)	1.235*** (0.311)	1.995*** (0.543)	1.413*** (0.298)	0.417*** (0.116)	0.580*** (0.118)
Beşeri Sermaye	5.213*** (0.869)	4.063** (1.628)	5.380*** (0.825)	0.329 (1.865)	1.782 (1.204)	0.371 (0.282)	1.618* (0.861)
Dış Borç Stoku		-0.095 (0.198)					
Enerji İthalatı			0.227*** (0.062)				
Gelir Eşitsizliği				3.821** (1.539)			
Patent (Yerleşik Olmayan)					0.271** (0.092)		
Patent (Yerleşik Olan)						0.100*** (0.028)	
Yenilenebilir Enerji							-0.180*** (0.049)
Hata Düzeltme Modeli ve Kısa Dönem Katsayılar							
YO	0.171*** (0.045)		0.131*** (0.024)	0.154*** (0.045)		0.194*** (0.032)	
YO(-1)		0.093* (0.053)			0.321** (0.113)		0.277*** (0.062)
BS		0.174 (0.136)	0.571*** (0.193)	0.025 (0.149)		0.172 (0.169)	0.772* (0.412)
BS(-1)	0.435** (0.162)				0.404 (0.346)		
DBS		-0.004 (0.008)					
El(-1)			0.024*** (0.004)				
GE(-1)				0.295** (0.106)			
PYO					0.062*** (0.015)		
PY						0.046*** (0.013)	
YE(-1)							-0.086*** (0.022)
ΔKBGSYİH(-1)	0.379** (0.174)	0.382** (0.142)	0.809*** (0.038)	0.339* (0.176)			0.304** (0.145)
ΔKBGSYİH(-2)	-0.319** (0.129)			-0.391*** (0.137)			
ΔYO		0.192***			0.212***		0.207***

		(0.047)			(0.043)		(0.047)
$\Delta YO(-1)$					-0.049 (0.083)		-0.102** (0.046)
$\Delta YO(-2)$					-0.111 (0.072)		
$\Delta YO(-3)$					0.027 (0.052)		
$\Delta YO(-4)$					0.095* (0.047)		
ΔBS	0.364 (1.098)				1.691* (0.923)		
$\Delta BS(-1)$	-1.759 (1.094)				-2.703** (1.049)		
$\Delta BS(-2)$					-0.717 (1.017)		
$\Delta BS(-3)$					1.697 (1.269)		
$\Delta BS(-4)$					-2.985** (1.367)		
$\Delta BS(-5)$					-3.933** (1.404)		
ΔEI			0.005*** (0.001)				
$\Delta EI(-1)$			-0.011*** (0.002)				
$\Delta EI(-2)$			-0.011*** (0.002)				
$\Delta EI(-3)$			-0.007*** (0.001)				
ΔGE				0.032 (0.189)			
$\Delta GE(-1)$				-0.339 (0.201)			
ΔYE							-0.064** (0.029)
$\Delta YE(-1)$							0.032 (0.034)
$\Delta YE(-2)$							0.058* (0.028)
Sabit	0.583*** (0.124)	0.347** (0.143)	0.517*** (0.121)	1.033*** (0.228)	1.250*** (0.344)	2.640*** (0.522)	2.958*** (0.573)
ECT(-1)	-0.083*** (0.022)	-0.043*** (0.008)	-0.106*** (0.011)	-0.077*** (0.023)	-0.227*** (0.057)	-0.464*** (0.085)	-0.477*** (0.087)
R-kare	0.71	0.63	0.88	0.71	0.91	0.78	0.86
Seri Korelasyon	0.34	0.30	0.17	0.93	0.22	0.92	0.71
Model Tanımlama	0.54	0.89	0.33	0.31	0.46	0.33	0.57
Değişen Varyans	0.17	0.27	0.06	0.48	0.40	0.52	0.12
Normallik	0.27	0.32	0.07	0.66	0.70	0.63	0.72
CUSUM ve CUSUM-kare	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Seri korelasyon sınaması için Breusch-Godfrey testi, model tanımlama sınaması için Ramsey Reset testi, değişen varyans sınaması için Breusch-Pagan-Godfrey testi ve Normallik sınaması için Jarque-Bera testi kullanılmıştır.

Türkiye için tahmin edilen 7 adet modele ilişkin katsayı tahmin sonuçları, Tablo 5.6'da yer almaktadır. Elde edilen tahmin sonuçlarını değerlendirmeden önce tahmin edilen tüm modellerde yer alan hata düzeltme terimlerinin (ECT(-1)) beklendiği gibi istatistiki olarak anlamlı ve negatif olduğu gözlenmektedir. Bunun yanı sıra, modellere ilişkin uygulanan tanısal testlere göre de hiçbir modelde seri korelasyon sorunu, değişen varyans sorunu ve normal dağılım dışı bir durumun bulunmadığı, tüm modellerin doğru tanımlandığı, kümülatif toplam ve kümülatif kareler toplam

testlerinin güven aralıkları içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Tablonun üst kısmında yer alan uzun dönem katsayılara bakıldığında ana modelin yer aldığı (1) numaralı sütunda sabit sermaye yatırım oranı ve beşeri sermayenin beklendiğı gibi kişi başına hasılayı artırdığı gözlenmektedir. Kontrol değişkenlerinin yer aldığı (2)-(7) sütun aralığındaki modellere bakıldığında ise sabit sermaye yatırım oranının ve beşeri sermayenin tüm modellerde yine istatistiki olarak anlamlı ve pozitif olduğu gözlenmektedir. Dış borç stokunun kontrol edildiğı (2) numaralı modelde ise Türkiye ekonomisinde dış borç stokunun kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Çin için elde edilen bulgulardan farklı olarak, Türkiye ekonomisinde uzun dönemde dış borç stoku arttıkça kişi başına hasılda düşüş meydana gelmektedir. Bu bulgu, Türkiye'nin dış borca dayalı ve bağımlı büyüme stratejilerinden -en azından uzun dönem büyüme hedefleri bakımından uzak durması gerektiğine işaret etmektedir. (3) numaralı modelde, enerji ithalatının Türkiye'de kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin enerji ithalatına ilişkin bu bulgu, Çin için tahmin edilen modeldeki bulgu ile benzer olup aynı iktisadi sebebe bağlıdır. Enerji ithalatı aslında Türkiye'nin cari işlemler açığının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak diğer ithal edilen mal ve hizmetlerden farklı olarak gelişen bir sanayi sektörünün temel girdilerinden biri olması sebebiyle üretimi ve büyümeyi sağlayan bir ithalat bileşenidir. Kısaca, tahmin edilen bu pozitif katsayı, Türkiye'nin katlandığı enerji ithalatı maliyetinden daha fazlasını en azından şu ana kadar artan bir kişi başına hasıla getirisi şeklinde elde ettiğini göstermektedir. Gelir eşitsizliğinin kontrol edildiğı (4) numaralı modelde Türkiye'de gelir eşitsizliğinin kişi başına hasıla üzerindeki etkisinin Çin'deki etkiden farklı olduğunu gözlenmektedir. Buna göre, Türkiye'de gelir eşitsizliğindeki artışlar kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif bir etkiye sahiptir. Çin'in aksine Türkiye'nin gelir dağılımının bozulması pahasına büyüme gibi bir seçeneğı, en azından bu bulgulara göre söz konusu değildir. Türkiye, kişi başına hasılanın artmasına yönelik politika tasarımları yaparken gelirin adil dağıldığı bir çerçeve oluşturmak durumundadır. Patent başvurusayılarının kontrol edildiğı (5) ve (6) numaralı modellerde hem yerleşik olmayanlar tarafından yapılan patent başvurularının hem de yerleşikler tarafından yapılan patent başvurularının Türkiye'de kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Çin'e kıyasla Türkiye'de katsayı büyüklükleri daha düşüktür. Bunun sebebi, Çin ekonomisinin çektiğı doğrudan

yabancı yatırımlar ve teknoloji üretimi sayesinde fikri mülkiyet haklarından daha yüksek bir verimlilik düzeyinden faydalanmasıdır. Yine Çin'den farklı olarak, Türkiye'de yerleşik olmayanlar tarafından yapılan patent başvurularının yerleşikler tarafından yapılan patent başvurularına kıyasla daha düşük bir katsayıya sahip olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, Türkiye'de kişi başına hasıla üzerindeki nispeten daha yüksek etkiye sahip olan patent başvurularının yerleşikler tarafından yapılan patent başvuruları olduğuna işaret etmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu farklılığın sebebi, Çin'in yüksek miktarlarda yabancı yatırımcı ve yabancı patent girişimcisine sahip olmasıdır. Türkiye için tahmin edilen (7) numaralı modelde ise yenilenebilir enerji kullanım oranının kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Bu bulgu da yine Çin için tahmin edilen modelin tam tersine işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye ekonomisi yenilenebilir enerji kullanım oranını artırdıkça bu durum kişi başına hasıla üzerinde de olumlu bir etki göstermektedir. Enerji sürdürülebilirliği açısından Türkiye'de mekanizmanın pozitif bir şekilde işliyor olması iyiye işarettir. Son yıllarda Türkiye'de artış gösteren rüzgar ve güneş enerjisi yatırımları, gelecek yıllarda Türkiye'nin enerji sürdürülebilirliği hedefine daha da yaklaşacağına işaret etmektedir.

Tablo 5.6. Türkiye İçin Tahmin Edilen Kısa-Uzun Dönem Katsayılar ve Hata Düzeltme Modeli

Uzun Dönem Katsayılar							
Değişken	Modeller						
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Yatırım oranı	0.584*** (0.115)	0.490*** (0.132)	0.488*** (0.068)	0.349*** (0.045)	0.429*** (0.069)	0.681*** (0.101)	0.467*** (0.117)
Beşeri Sermaye	2.115*** (0.133)	2.284*** (0.161)	1.319*** (0.362)	2.281*** (0.147)	2.302*** (0.117)	0.977* (0.470)	1.587*** (0.242)
Dış Borç Stoku		-0.206* (0.110)					
Enerji İthalatı			0.440** (0.205)				
Gelir Eşitsizliği				-0.365* (0.186)			
Patent (Yerleşik Olmayan)					0.019* (0.009)		
Patent (Yerleşik Olan)						0.063** (0.024)	
Yenilenebilir Enerji							0.214** (0.315)
Hata Düzeltme Modeli ve Kısa Dönem Katsayılar							
YO			0.333*** (0.049)	0.346*** (0.038)			
YO(-1)	0.336* (0.178)	0.160*** (0.049)			0.334*** (0.086)	0.778*** (0.206)	0.263*** (0.081)
BS(-1)	1.219** (0.504)	0.746*** (0.243)	0.900*** (0.296)	2.264*** (0.263)	1.794*** (0.413)	1.116* (0.523)	0.893*** (0.308)
DBS		-0.067** (0.024)					
El(-1)			0.301** (0.137)				
GE				-0.363* (0.191)			

PYO(-1)					0.014* (0.007)		
PY(-1)						0.072* (0.034)	
YE(-1)							0.121** (0.047)
C	-0.371* (0.201)	-0.223** (0.096)				-0.055 (0.236)	
ΔKBGSYİH(-2)	-0.347* (0.174)					-0.403 (0.239)	
ΔYO	0.470*** (0.043)	0.339*** (0.039)			0.376*** (0.052)	0.475*** (0.043)	0.388*** (0.048)
ΔYO(-1)	0.077 (0.112)				-0.067 (0.042)	-0.254 (0.146)	-0.080 (0.052)
ΔYO(-2)	0.131 (0.088)					-0.066 (0.095)	
ΔYO(-3)	0.016 (0.045)					-0.161** (0.059)	
ΔYO(-4)	-0.046 (0.041)					-0.172*** (0.051)	
ΔYO(-5)	0.058 (0.038)						
ΔBS	0.106 (1.644)	4.409*** (1.189)	3.538** (1.543)	4.301*** (1.310)	2.986* (1.649)	0.405 (1.356)	2.858* (1.501)
ΔBS(-1)	6.790*** (1.642)		3.521** (1.460)		4.053** (1.603)	7.995*** (1.890)	2.754 (1.738)
ΔBS(-2)	0.736 (1.732)					3.391** (1.315)	
ΔBS(-3)	-0.320 (1.414)					0.577 (1.252)	
ΔBS(-4)	-3.410** (1.283)					-3.909** (1.419)	
ΔEİ			0.494** (0.184)				
ΔEİ(-1)			-0.268* (0.141)				
ΔPYO					-0.002 (0.013)		
ΔPY						-0.076 (0.046)	
ΔPY(-1)						-0.135*** (0.033)	
ΔPY(-2)						-0.054 (0.037)	
ΔYE							0.031 (0.026)
ΔYE(-1)							-0.064* (0.032)
Sabit	4.719** (2.155)	2.828*** (0.864)	4.580*** (0.904)	7.506*** (0.677)	5.964*** (1.412)	9.909*** (2.409)	4.349*** (1.191)
ECT(-1)	-0.576** (0.259)	-0.326*** (0.113)	-0.682*** (0.109)	-0.992*** (0.094)	-0.779*** (0.183)	-1.142*** (0.272)	-0.563*** (0.149)
R-kare	0.92	0.80	0.81	0.88	0.85	0.97	0.83
Seri Korelasyon	0.21	0.41	0.24	0.12	0.28	0.27	0.11
Model Tanımlama	0.07	0.08	0.06	0.25	0.81	0.29	0.37
Değişen Varyans	0.60	0.06	0.62	0.14	0.08	0.63	0.26
Normallik	0.56	0.61	0.97	0.32	0.83	0.27	0.74
CUSUM ve CUSUM-kare	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan	Durağan

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Seri korelasyon sınaması için Breusch-Godfrey testi, model tanımlama sınaması için Ramsey Reset testi, değişen varyans sınaması için Breusch-Pagan-Godfrey testi ve Normallik sınaması için Jarque-Bera testi kullanılmıştır.

5.5. Türkiye ve Çin İçin Elde Edilen Bulgular Üzerine Karşılaştırmalı Bir Tartışma

Türkiye ve Çin ekonomilerinin büyüme performanslarını sürdürülebilirlik çerçevesinde ele alarak yapılan ekonometrik tahmin sonuçlarına göre iki ülkenin bazı faktörler bakımından farklı kalkınma süreçlerine sahip olduğu gözlenmiştir. Benzer ve farklılaşan etkiler Tablo 5.7’de özetlenmiştir. Ekonomik büyümenin temel kaynağı olarak kabul edilen sabit sermaye yatırımlarının kişi başına hasıla üzerindeki etkisi her iki ülkede de pozitif ve anlamlı olarak tahmin edilmiştir. Sabit sermaye yatırımlarına ilişkin bu bulgu, çok uç durumlar dışında beklenen bir sonuçtur. Farklı bakış açılarına sahip büyüme modellerinin tümünün ortak noktası, sabit sermaye yatırımlarında meydana gelen artışların kişi başına hasılayı artırdığı yönündedir. Ancak, beşeri sermayenin etkisine bakıldığında Türkiye için tahmin edilen yedi modelin tamamında beşeri sermaye kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak pozitif ve anlamlı bir etki gösterirken Çin için tahmin edilen modellerin üç tanesinde istatistiki olarak anlamlı bir etki gözlenememiştir. Bu durum, Çin’in büyümesinin işgücünün daha nitelikli hale gelmesinden ziyade çektiği doğrudan yabancı yatırım, sanayi üretimi gibi faktörlere bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Çin için tahmin edilen modellerde yatırım oranı değişkenine ilişkin katsayının Türkiye’ye kıyasla nispeten daha yüksek olması da bunu doğrular niteliktedir. Çin’de gözlenen bu durum, Heckman ve Yi (2012) tarafından elde edilen bulgular ile de örtüşmektedir. Dış borç stokunun etkilerine bakıldığında Türkiye’de dış borç stokunun uzun dönemde kişi başına hasıla üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu, Çin’de ise istatistiki olarak anlamlı bir etki göstermediği gözlenmiştir. Türkiye ekonomisi uzun yıllardır dış borca dayalı bir büyüme stratejisi izlese ve kısa dönem büyümeyi bununla finanse edebilse de uzun dönemde bu borç stokunun artması kişi başına hasıla üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bu durum, Eğrican vd. (2022) tarafından elde edilen bulgular ile de örtüşmektedir. Çin ekonomisi ise betimsel analiz kısmında da ifade edildiği üzere nispeten daha düşük oranlarda dış borç stokuna sahip olduğu ve büyümeyi daha farklı kaynaklardan finanse edebildiği için istatistiki olarak anlamlı bir etki gözlenememesi sürpriz değildir. Çetin (2013) de Çin’in döviz rezervlerinin ekonomi büyüdükçe arttığını vurgulamıştır. Dış borç stoku artmaksızın sağlanan döviz artışı, dış borca bağlı olmayan bir büyüme anlamına gelmektedir.

Tablo 5.7. Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Faktörler ve Etkileri – Özet Tablo

Değişken	ETKİ	
	Türkiye	Çin
Yatırım oranı	Pozitif	Pozitif
Beşeri Sermaye	Pozitif	Kısmi Pozitif
Dış Borç Stoku	Negatif	Anlamsız
Enerji İthalatı	Pozitif	Pozitif
Gelir Eşitsizliği	Negatif	Pozitif
Patent (Yerleşik Olmayan)	Pozitif	Pozitif
Patent (Yerleşik Olan)	Pozitif	Pozitif
Yenilenebilir Enerji	Pozitif	Negatif

Enerji ithalatı, cari açığı artıran bir unsur olması nedeniyle Aslan ve Beşirli (2022) tarafından da ifade edildiği gibi kişi başına hasıla üzerinde negatif bir etkiye sahip olması muhtemel bir değişkendir. Ancak, bulguların tartışıldığı kısımda da ifade edildiği gibi Türkiye ve Çin gibi gelişmekte olan ve sanayi sektörünün kullandığı enerjiyi işleyerek nispeten yüksek katma değere dönüştüren ekonomilerde kullanılan enerji ithal dahi olsa hasılaya olumlu etki edebilmektedir. Bu bulgu, Zhao ve Wu (2007) tarafından ortaya konan tartışma ile uyumludur. Gelir eşitsizliğine bakıldığında Türkiye ve Çin’de farklı etkiler gözlenmektedir. Buna göre, gelir dağılımı bozuldukça Türkiye’de kişi başına hasıla azalmakta iken Çin’de artmaktadır. Türkiye, Çin’e kıyasla orta gelir grubunda bulunan insan nüfusunun nispeten fazla olduğu bir ülkedir. Çin ise nüfusunun çok büyük bir kısmı düşük ücret düzeylerinde çalıştığı için düşük gelir grubunda bulunan ve bu sayede uluslararası firmaların doğrudan yabancı yatırım yaptığı bir ülkedir. Bu bağlamda, Çin’de oluşan gelir dağılımı adaletsizliği tam da Çin’in ucuz işgücüne dayalı büyüme stratejisini besler niteliktedir. Patent sayılarına bakıldığında Türkiye ve Çin’de hem yerleşik olmayanlar tarafından hem de yerleşikler tarafından yapılan patent başvurularının kişi başına hasılayı artırdığı gözlenmektedir. Kısaca, her iki ülke de yenilikçi fikirlerden fayda sağlamaktadır. Ancak, katsayılardaki farklılıklara bakıldığında Çin’de yerleşik olmayanlar tarafından yapılan patent başvurularının nispeten daha yüksek, Türkiye’de ise yerleşikler tarafından yapılan patent başvurularının nispeten daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, yenilikçi fikirlerin hasıla üzerindeki bu olumlu etkisi Çin’de daha ziyade yerleşik olmayanlara bağlı iken Türkiye’de ise yerleşik olanlara bağlıdır. Son olarak, yenilenebilir enerji kullanım oranında da farklılaşan etkiler söz konusudur. Yenilenebilir enerji kullanım oranındaki artışlar Türkiye’de kişi başına hasıla üzerinde

pozitif bir etki gösterirken Çin’de negatif bir etki göstermektedir. Türkiye için elde edilen bulgu, Bilgili vd. (2022) ile örtüşmektedir. Yine daha önce ifade edildiği gibi, buradaki Çin’e ilişkin negatif etkinin nedeni de Çin’in kendine özgü üretim yapısı ve kalkınma stratejisidir. Çin, gerçekleştirmek istediği yüksek üretim düzeylerini ancak konvansiyonel enerji kaynakları ile gerçekleştirebilmektedir. Dünyanın diğer ülkelerinden birçok firma da kendi ülkelerinde kısıtlanan emisyon salınım düzeylerinden kaçmak için üretimlerini Çin’e kaydırarak ve hem daha düşük çevre standartlarına tabi olmakta hem de daha düşük işgücü maliyetleriyle üretim yapabilmektedirler. Chang vd. (2003) yayın yılı itibariyle Çin’in gelecekte yenilenebilir enerji kullanımında umut verici noktalara geleceğini vurgulamış olsa da 2003 yılı sonrası dönemde Çin, konvansiyonel enerji kullanımını artırmıştır. Bu bağlamda, Çin’in sahip olduğu gibi bir sanayi işleyiş yapısı, konvansiyonel enerji kaynaklarının oranı arttıkça yüksek üretim ve hasılaya, yenilenebilir enerji kaynaklarının oranı arttıkça ise daha düşük üretim hasılaya yol açmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, yapısal açıdan birbirinden oldukça farklı iki ülke olan Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti’nin hem yıllar içerisindeki gelişimlerini ve kalkınma süreçlerini ifade etmek, hem de Türkiye ve Çin’in bu gelişim ve kalkınma süreçleri boyunca sürdürülebilir kalkınmayı devlet politikaları bazında ne kadar önemsedikleri ve çalışmalarına katkı sağlamada ne derece yararlandıklarını ifade etmektir. Bir diğer amaç ise sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının ve gelişiminin açık ve net bir biçimde ortaya konulmasıdır. Aynı zamanda toplum yararına olacak bu çalışmaların uygulamaya konulması da son derece önem arz etmektedir. Sadece yazıda kalan ve uygulamaya geçirilemeyen çalışmaların sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında yararı kısıtlı kalacaktır.

Çalışmanın betimsel analiz bölümünde elde edilenlere bakıldığında, iki ülke arasındaki bu karşılaştırmayı bir bağlama oturtabilmek için verileri bazı başlıklar altında ele almak daha doğru olacaktır. Öncelikle tarım ve gıda başlığı altında yorumlandığında Türkiye’nin öncesinde bir tarım ülkesi olması sebebiyle sürdürülebilir kalkınmanın tarım ve gıda alanında daha başarılı olması beklenen bir sonuçtur ve veriler de bu düşüncüyü desteklemektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış borçlara, genel adıyla dış ticaret verilerine bakıldığında, Çin'in özellikle son yıllarda küreselleşme hareketleri ve dünyanın en güçlü ekonomilerinden birine sahip olması sebebiyle bu başlık altında daha başarılı olduğu açıktır. Aynı zamanda Türkiye'nin yıllardan beri net ve kalıcı bir çözüm üretilmediği dış açık sorunu da bu alandaki eksikliğini ön plana çıkarmaktadır. Dış ticaret başlığı altında ithalat-ihracat oranları da incelendiğinde Türkiye'nin ithalata dayalı, Çin'in ise ihracata dayalı bir ekonomiye sahip olması Çin ekonomisinin bu anlamda da güçlü bir konumda olduğunu göstermektedir.

Yenilenebilir enerjiler açısından ülkeler değerlendirildiğinde, Türkiye yenilenebilir elektrik üretiminde Çin'den daha iyi bir konumdadır. Aynı zamanda Türkiye'nin yenilenebilir elektrik üretimini hidroelektrik dışındaki enerji kaynaklarından sağladığı fakat son yıllarda hidroelektrik alanında da üretimini arttırdığı görülmektedir. Çin'in sanayi ve yüksek teknoloji üretim alanlarında izlediği politikalar sebebiyle ve ülkesine çektiği yabancı yatırımlar için yapılan üretim sadece geleneksel (konveksiyonel) enerji kaynaklarıyla sağlanabilmektedir. Bu durum da Çin'in yenilenebilir enerji kaynakları kullanımını kısıtlamakta ve düşük seviyede kalmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında Türkiye'de son yıllarda yaygınlaşan rüzgar ve güneş enerjisi kullanımı Türkiye'nin yenilenebilir enerjiler anlamında Çin'den daha iyi bir konuma gelmesine katkı sağlamıştır.

Ülkelerin marka, patent, ve endüstriyel tasarım uygulamaları başvuruları, ülkedeki bireylerin girişimciliğe ve gelişime ne seviyede açık olduğu anlaşılır. Çin bu her üç alanda da Türkiye'den daha iyi bir seviyede olmakla birlikte, gelişmişlik seviyesi de göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin ekonomiye katkı sağlaması anlamında da başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu başvurular yerleşik olanlar ve olmayanlar olarak incelendiğinde Çin'in yabancı yatırımları sebebiyle yerleşik olmayanların sayısının Türkiye'nin ise Çin'in aksine yerleşik olanların sayısının daha yüksek olduğu görülmektedir.

GSYH değerli şekillere bakıldığında, Çin'in nüfus bakımından Türkiye'den kat kat fazla nüfusa sahip olmasına rağmen hasıla anlamında Türkiye'den çok daha iyi bir konumdadır. Çin'in dünyanın en güçlü ekonomileri arasında olması sebebiyle bu zaten beklenen bir sonuçtur. Burada ayırt edici nokta Gini katsayısı, yani gelir dağılımının adil olma değeridir. Gini katsayılarına bakıldığında, başlangıçta Türkiye Çin'den daha adil bir gelir dağılımına sahip olmasına rağmen, özellikle verilerin kesiştiği 2013 yılı

sonrasında Çin'in gelir dağılımında daha adil bir seviyeye geldiği düşünülmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, Türkiye ve Çin'in gelir grupları bakımından birbirinden farklı iki ülke olmasıdır. Türkiye gelir gruplarının nispeten daha belirgin olduğu bir ülke iken, Çin ucuz işgücüne dayalı bir büyüme stratejisi izleyen bir ülkedir. Çin nüfusunun büyük bir kısmının düşük gelir grubunda oluşu bu verideki yanıltıcı noktadır. Uluslararası firmalardan aldığı yüksek bütçelerdeki doğrudan yabancı yatırımlar sebebiyle daha adil bir gelir dağılımına sahip olduğu izlenimini yaratmaktadır.

İş gücüne katılım oranları ve işsizlik oranları aynı başlıkta incelendiğinde, Türkiye'de Çin'e göre kadınların iş gücüne katılım oranı düşük olmasına rağmen işsizlik oranlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Bunun anlamı da Türkiye'de iş gücü anlamında cinsiyetlere dayalı bir eşitsizlik olmasının yanında, bireylerin iş bulma konusunda da zorluk yaşadığı anlaşılmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde ise iki ülkenin ekonometrik bulgular ışığında karşılaştırıldığı kapsamlı bir analiz icra edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, her iki ülkenin ekonomik ve sosyal yapı olarak birbirinden farklı oluşunun test sonuçlarına da yansıdığı görülmektedir. Ülkelerin ekonomik gelişimlerinin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi, oluşturulan modellerde bağımlı değişken olarak belirlen kişi başına hasıla üzerinden yorumlanmalıdır. Sabit sermaye yatırımlarının kişi başına hasılaya olan etkisi pozitif ve anlamlıdır. Sabit sermaye yatırımları arttıkça kişi başı hasılanın da arttığı anlaşılmaktadır. Beşeri sermayenin kişi başına hasılaya etkisine bakıldığında, Türkiye'nin pozitif ve anlamlı olmasına karşın Çin'in yabancı yatırımlarındaki artış ve üretimdeki ucuz işgücü politikası sebebiyle tamamında pozitif ve anlamlı bir sonuç elde edilmemekle birlikte kısmi pozitif olarak değerlendirilebilir.

Ülkelerin dış borç stoklarının kişi başı hasılaya etkisi incelendiğinde ise Türkiye'nin anlamlı ve negatif sonucu, Türkiye'nin dış borca dayalı bir büyüme stratejisi izlemesinden kaynaklanmaktadır. Kısa dönemde bu strateji büyümeye katkı sağlasa da, uzun dönemde kişi başı hasıla üzerinde negatif bir etkiye sebep olmaktadır. Çin ekonomisinde ise büyümenin yabancı yatırımlara bağlı gerçekleştiriliyor olması, dış borç stoku açısından daha iyi durumda olmasını sağlamıştır. Enerji ithalatının kişi başı hasılaya etkisinin her iki ülke için de anlamlı ve pozitif çıkmasının sebebi, her iki ülkenin de ithal edilen enerjiyi büyük oranlarda sanayi üretiminde kullanması ve

üretime dönüştürmesidir. Bu durum, olumsuz etki etmesi gereken bir cari işlemler hesabı kaleminin pozitif etki göstermesine yol açmaktadır.

Gelir eşitsizliğinde Türkiye ve Çin'in etkilerinin farklı olduğu görülmektedir. bunun sebebi bulgular kısmında da bahsedildiği üzere, Türkiye'de gelir dağılımının bozulmasının kişi başına hasıla üzerinde negatif bir etkisi olmasına karşın, Çin'deki ucuz işgücüne dayalı büyüme stratejisinin gelir dağılımında bozulma yaşandıkça kişi başı hasılda olumlu etki yaratmasından kaynaklanmaktadır. Molero-Simarro (2017) tarafından yapılan tartışmada da benzer vurgular ortaya konmuştur.

Patent başvuru sayılarının her iki ülke için de anlamlı ve pozitif bir etki oluşturduğu görülmektedir. Hem Çin hem de Türkiye'de patent başvurusu sayıları kişi başına hasılda artışa sebep olmaktadır. Fakat daha önce de bahsedildiği gibi Türkiye bu faydayı yerleşik olanların patent başvurularından sağlarken Çin, aldığı yabancı yatırımlar sebebiyle yerleşik olmayanların patent başvurularından sağlamaktadır. Aynı zamanda Çin'in aldığı yüksek miktarda yabancı yatırımlar ve bu yatırımları yapan gerçek ve tüzel kişilerin patent ve mülkiyet haklarını koruma isteği, patent başvurularında Çin'in daha fazla sayıda başvuruya sahip olmasını sağlamıştır.

Yenilenebilir enerjilerin kullanımına bakıldığında, Türkiye ve Çin'in kişi başı hasılları üzerinde farklı bir etki yarattığı görülmektedir. Çin'in yabancı yatırıma bağlı büyüme stratejisi ve ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların bir kısmının da kendi ülkelerindeki yüksek çevre standartlarından kaçma amacı güdüyor olması, Çin'in yenilenebilir enerji kullanımı önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu sebeple Çin'in yenilenebilir enerji kullanımının kişi başı hasılaya negatif etki oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'nin ise yenilenebilir enerji kullanımını arttırmaya yönelik attığı adımlar kişi başı hasıla üzerindeki etkisinin pozitif çıkmasını sağlamıştır.

Yapılan ekonometrik analize göre genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, sürdürülebilir bir kalkınma patikasında ilerleyebilmek için Türkiye'nin dış borç stokunu artırıcı politikalardan uzak durması, daha adil bir gelir dağılımını tahsis etmesi ve yenilenebilir enerji kullanım oranının artışına devam etmesi öncelikli amaçlar arasında yer almalıdır. Bunun yanı sıra yatırım oranı, beşeri sermaye, patent sayılarında da ilerlemeyi sürdürmesi kişi başına hasıladaki büyümenin devamlılığı için önem taşımaktadır. Her ne kadar enerji ithalatının kişi başına hasılayı pozitif yönde etkilediği gözlemlense de çok daha uzun vadede ülkenin kendi iç imkanlarıyla ürettiği

enerjiyi kullanması, cari işlemler hesabının açık vermemesi anlamında sürdürülebilirliğe katkı sunacaktır. Çin'in sürdürülebilir kalkınma ajandasına bakıldığında yenilenebilir enerji kullanım oranı dışındaki tüm faktörlerin pozitif etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Ancak, konvansiyonel enerji kaynaklarına dayalı üretim her ne kadar Çin'in büyümesini şu an için sağlıyor olsa da ilerleyen dönemlerde gerek çevre kalitesi, gerekse kaynak kıtlığıyla karşı karşıya kalınma ihtimali nedeniyle sürdürülebilir kalkınma sürecinde Çin'i zorda bırakacaktır. Dış borç kullanımı konusunda Çin Türkiye'nin yanı sıra diğer pek çok ülkeden daha iyi bir durumdadır. Dış borca dayalı olmayan büyüme stratejilerini takip etmeye devam etmesi ülkenin yararına olacaktır. Çin'de bir diğer beklenmedik etki ise gelir eşitsizliği noktasında gözlenmiştir. Gelir dağılımı bozuldukça kişi başına hasılanın artması sonsuza dek sürdürülebilecek bir strateji değildir. Ele alınan analiz dönemi boyunca Çin, bozulan gelir dağılımından büyüme anlamında fayda sağlamış gibi görünse de ilerleyen dönemlerde bu etkinin terse dönmesi muhtemeldir. Bu nedenle, Çin'in politika sepetine gelir dağılımı adaletini sağlayıcı politikalar eklemesi de gerekmektedir. Bunların yanı sıra Çin'in de yatırım oranı, beşeri sermaye ve patent sayılarında ilerlemeyi sürdürmesi kişi başına hasıladaki büyümenin devamlılığı için önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Academia China. *Çin'in 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı Neleri Hedefliyor?* 31 Aralık 2015.
- Acar, Yalçın. *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. 5.Baskı. Bursa: Dora Yayın, 2008.
- Akat, Asaf Savaş. «The Political Economy of Turkish Inflation.» *Journal of International Affairs* 54, no. 1 (2000): 268.
- Akçıl, Kaan. «Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Çin'in Ekonomik İlişkilerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri.» Konya: Selçuk Üniversitesi, 2008. 28.
- Allen, Herbert J. «Ssüma Ch'ien's Historical Records. Introductory Chapter. Part I.» *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* (Cambridge University Press), 1894: 278-280.
- Alpay, Yalın. *Türkiye Ekonomi Tarihi*. İstanbul: Akademia, 2008.
- Alpay, Yalın, ve Emre Alkin. *Olaylarla Türkiye Ekonomisi*. 1. Baskı. İstanbul: Hümanist Kitap Yayıncılık, 2017.
- Altınok, Serdar, ve Murat Çetinkaya. «Devalüasyon ve Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları.» *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 9 (2003): 61.
- Altunbaş, Derya. «Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış.» *Yönetim Bilimleri Dergisi* 1, no. 1-2 (2003-2004): 104-105.
- Arıboğan, Deniz Ülke. *Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.
- Aslan, Murat, ve Mehmet Beşkirli. «Realization of Turkey's energy demand forecast with the improved arithmetic optimization algorithm.» *Energy Reports*, Kasım 2022: 18-32.
- Atatürk Ansiklopedisi. *Sevres (Sevr) Antlaşması (10 Ağustos 1920)*. 15 Mart 2021.
- Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1968.

- Azgün, Sabri. «Determinants of Foreign Trade Deficits in the Turkish Economy.» *The International Journal of Applied Economics and Finance* 5, no. 2 (2011): 149.
- Bakırtaş, Doç. Dr. Tahsin. *Kalkınma ve Ekonomi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- Başol, Prof. Dr. Koray. *Türkiye Ekonomisi*. 11. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2012.
- Benson, Wilfred. «The Economic Advancement of Underdeveloped Areas.» *Economic Basis of Peace*. London: National Peace Council, 1942. 1.
- Bilgili, Faik, Fulya Zaralı, Miraç Fatih Ilgün, Cüneyt Dumrul, ve Yasemin Dumrul. «The evaluation of renewable energy alternatives for sustainable development in Turkey using intuitionistic fuzzy-TOPSIS method.» *Renewable Energy*, Nisan 2022: 1443-1458.
- Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi*. 15. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2011.
- Bozkurt, Yavuz, ve Derya Kaman. *Yerel Yönetimler Perspektifinden Türkiye’de Çevre Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2018.
- Bozdoğan, Recep. «Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı.» *Sosyal Siyaset Konferansları*. İstanbul Üniversitesi, 2005. 1013-1014.
- Çakan, Prof. Dr. Varis. «ÜLKE TANITIMI: Geçmişten günümüze Çin.» *Asya Araştırmaları Dergisi*, 2017: 126-127.
- Campbell, Scott. «Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planing and the Contradictions of Sustainable Development.» *Journal of the American Planing Association* 3, no. 62 (1996): 302.
- Çelik, Latif. *Tarihin Peşinde* 4, no. 7 (2012): 149.
- Çepik, Barış. «Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Politikaları.» İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015. 30.

- Çetin, Hüseyin. «Time Series Analysis Of China's External Debt Components, Foreign Exchange Reserves And Economic Growth Rates.» *The International Journal of Social Sciences*, 30 Temmuz 2013.
- Çetin, Hüseyin, ve Salih Kalaycı. «The Impact of China's Economic Growth and External Debt on China's Foreign Direct Investment (1982-2010).» *International Proceedings of Economics*, 2012: 48-52.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. 11 12 2021.
<https://iklim.csb.gov.tr/kyoto-protokolu-i-4363>.
- Chang, J., Dennis Y.C. Leung, C.Z. Wu, ve Z.H. Yuan. «A review on the energy production, consumption, and prospect of renewable energy in China.» *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Ekim 2003: 453-468.
- China Daily. *chinadaily.com*. 5 Ekim 2017.
https://www.chinadaily.com.cn/china/19thcpcnationalcongress/2017-10/05/content_32869258.htm (erişildi: Mayıs 2022).
- Connecticut: Princeton University Pres. «Document on American Foreign Relations.» *Harry S truman, başkanlık görevine başlarken yaptığı konuşma, 20 Ocak 1949*. 1967.
- Dam, Mehmet Metin, ve Samuel Asumadu Sarkodie. «Renewable energy consumption, real income, trade openness, and inverted load capacity factor nexus in Türkiye: Revisiting the EKC hypothesis with environmental sustainability.» *Sustainable Horizons*, 2023.
- Demir, Gülşah. «Çin'in Küreselleşmesinde Kuşak ve Yol Girişimi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Muhtemel Etkileri.» Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Mayıs 2021. 65.
- Dereli, Türkay, ve Alptekin Durmuşoğlu. «Patenting activities in Turkey: The case of the textile industry.» *World Patent Information*, Haziran 2009: 123-130.
- Dickey, A. David, ve Wayne A. Fuller. «Distribution of the estimators for autoregressive time series with unit root.» *Journal of American Statistical Association*, no. 74 (1979): 427-431.

- Dış İşleri Bakanlığı. *Sürdürülebilir Kalkınma*. 11 12 2021. www.mfa.gov.tr (erişildi: 12 11, 2021).
- Doruk, Ömer Tuğsal. «An Applied Analysis for Whether the Relation between Innovation and Foreign Direct Investment is Vicious for Turkey After the Early 1980s.» *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 19 Ağustos 2016: 70-77.
- Durdular, Arzu. «1970’den Günümüze Karşılaştırmalı Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri.» Ankara: Gazi Üniversitesi, 2006. 10.
- Eğrican, Aslı Togan, Selçuk Caner, ve Sübidey Togan. «Reforming public debt governance in Turkey to reach debt sustainability.» *Journal of Policy Modeling*, Eylül-Ekim 2022: 1057-1076.
- Ekin, Nusret. «Türkiye’de Endüstri İlişkilerinin Gelişimi ve 1936 İş Kanunu.» *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, no. 35-36. Sayı (1986): 33.
- Engin, Cem, ve Esra Göllüce. *2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları*. 6(1). Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, 2016.
- Engle, Robert F., ve Clive WJ Granger. «Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing.» *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1987: 251-276.
- Esteva, Gustavo. «Kalkınma.» *Kalkınma Sözlüğü* içinde, yazar Gustavo Esteva, düzenleyen: Wolfgang Sachs, çeviren Oktay Etiman, 19-23. İstanbul: Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı Özgür Üniversite, 2007.
- Fleisher, Belton, Haizheng Li, ve Min Qiang Zhao. «Human capital, economic growth, and regional inequality in China.» *Journal of Development Economics*, Temmuz 2010: 215-231.
- Gare, Arran. *Capitalism Nature Socialism* 23, no. 4 (2012): 10-26.
- Göktepe, Sevinç. «Sürdürülebilir Turizm Kapsamında İstanbul'daki 4 ve 5 Yıldızlı Otellerde Enerji Verimliliği Uygulamaları.» İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011. 12.

- Goron, Coraline. «Ecological Civilization and the Political Limits of a Chinese Concept of Sustainability.» 2018.
- Gorvett, Jonathan. «Turkish Fiscal Crisis A Necessary Evil?» *Middle East*, no. 311 (2001): 23.
- Güler, E. Zeynep. *Çin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim*. Ankara: Bağlam Yayınları, 2001.
- Güllü, İlhan, Nazife Özge Kılıç, Ünzile Kurt, Fettah Turan, ve Hamdi Bayram. «A Research to Determine the Role of Process of Turkey's Entry to European Union on the Foreign Direct Investment.» *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 6 Kasım 2013: 1007- 1015.
- Gündal, Burçak. «Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü.» *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no. 2 (2015): 60.
- Heckman, James J., ve Junjian Yi. «Human Capital, Economic Growth and Inequality In China.» *National Bureau of Economic Research*, Mayıs 2012.
- Hiç, Mükerrrem, ve Ahsen Hiç Gencer. «Turkish Economy and Politics, 1923-2002.» *Beykent University Press*, 2009: 19.
- Holokost Ansiklopedi. *I. Dünya Savaşı*. tarih yok.
- Hopewell, Kristen. «What is ‘Made in China 2025’ — and why is it a threat to Trump’s trade goals?» *Washington Post*. 3 Mayıs 2018.
https://www.washingtonpost.com/news/monkeycage/wp/2018/05/03/what-is-made-in-china-2025-and-why-is-it-a-threat-to-trumps-trade-goals/?noredirect=on&utm_term=.ad7b358f4fc4 a (erişildi: Ağustos 2023).
- Huang, Yongming, Syed Muhammad Faraz Raza, ve Muhammad Usman. «Asymmetric role of natural resources dependence, industrialization, and foreign direct investment in China’s economic growth.» *Resources Policy*, Ağustos 2023.
- İGDAŞ, İstanbul Gaz Dağıtım A.Ş. *Dünya Dinleri ve Ekoloji Dizisi 1, 2, 3, 4, 5*. İstanbul: İGDAŞ Yayınları, 1997.

- İnançlı, Selim, ve Ahmet Kamacı. «Küreselleşme Sürecinde Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Dış Ticaretinin Yapısal ve Sektörel Analizi.» *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, no. 1(2) (2010): 138.
- Izgı, Ali Rıza. «Kıbrıs Barış Harekatı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları.» Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Temmuz 2007. 37-38.
- Javed, Zahoor Hussain, ve Ahmet Sahinoz. «External Debt: Some Experience From Turkish Economy.» *Journal of Applied Science* 5, no. 2 (2005): 363.
- Johansen, Søren. «Likelihood-Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models.» *Oxford: Oxford University Press*, 1995.
- Kabakcı, Fuat. «Çin-ABD ticari müzakerelerinin odağı 'Made in China 2025'.» *Anadolu Ajansı*. 19 Şubat 2015. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-abd-ticari-muzakerelerinin-odagi-made-inchina-2025/1393541> a (erişildi: Ağustos 2023).
- Karabulut, Umut. «Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Başlangıcı: Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) Üyelik Başvurusu.» *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 8, no. 16 (2012): 23.
- Karaca, Coşkun. *Türkiye'nin Güncel Ekonomik - Mali Sorunları ve Politikaları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2016.
- Karaca, Recai Kutay. *Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba*. İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık, 2003.
- Karakayalı, Hüseyin, ve İlkay Dilber. *Kuramlarda Büyüme ve Kalkınma*. Manisa: Emek Matbaacılık, 2010.
- Karluk, A. Celil. «Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Yumuşak Gücü.» I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi, 2017.
- Kazgan, Gülten. *Türkiye Ekonomisindeki Krizler (1929-2001)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2005.
- Kılıçoğlu, Pınar. *Türkiye'nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.

- Kissinger, Henry. *Çin - Düünden Bugüne Yeni Çin*. 1.basım. Çeviren Nalan Işık Çeper. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015.
- Koç, Muammer. «A Comparative Assessment of Turkey for Its Status and Readiness for Knowledge Society from Human Capital Perspective.» *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 3 Temmuz 2015: 1-9.
- Komisyon. «Kalkınma Planı(Birinci Beş Yıl) 1963-1967.» Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1963. 3.
- Komisyon. «Türkiye AET Üyeliği İçin Resmen Başvurdu.» *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005. 363.
- Komisyon. «Türkiye-AB İlişkileri.» Ankara: T.C Avrupa Birliği Bakanlığı, 2011. 1.
- Komisyon. «Zamlar Katmerli, Kuyruklar Uzun.» *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980*. Cilt Cilt III. İstanbul: Yapı Kredi, 2005. 448.
- Köse, Salih. «24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması.» *Planlama Dergisi*, no. DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayı (2002): 120.
- Kroeber, Arthur R. *Çin Ekonomisi: Herkesin Bilmesi Gerekenler*. 1. Baskı. Çeviren Mehmet Mazı. Ankara: Buzdağı Yayınevi, 2017.
- Kula, Erhun. *History of Environmental Economic Thought*. 1. Baskı. London: Routledge, 1998.
- Li, Haizheng, Barbara M. Fraumeni, Zhiqiang Liu, ve Xiaojun Wng. «Human Capital in China, 1985-2008.» *Review of Income and Wealth*, Haziran 2013: 212-234.
- Li, Linyue, Thomas D. Willett, ve Nan Zhang. «The Effects of the Global Financial Crisis on China's Financial Market and Macroeconomy.» Düzenleyen: Richard C.K. Burdekin. *Economics Research International*, 2012: 2.
- Liegsalz, Johannes, ve Stefan Wagner. «Patent examination at the State Intellectual Property Office in China.» *Research Policy*, Mart 2013: 552-563.

- Marinelli, Maurizio. «How to Build a ‘Beautiful China in The Anthropocene? The Political Discourse and The Intellectual Debate on Ecological Civilization.» *Journal of Chinese Political Science* 23, no. 3 (2018): 365-386.
- Mawhinney, Mark. *Sustainable Development: Understanding the Green Debates*. Oxford: Blackwell Publishing, 2002.
- Meadows, Donella H., Dennis L. Meadows, William W. BehrensIII, ve Jorgen Randers. *The Limits to Growth; A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books, 1972.
- Molero-Simarro, Ricardo. «Inequality in China revisited. The effect of functional distribution of income on urban top incomes, the urban-rural gap and the Gini index, 1978–2015.» *China Economic Review*, Şubat 2017: 101-117.
- Naimoğlu, Mustafa, ve Mustafa Akal. «The relationship between energy technology, energy efficiency, renewable energy, and the environment in Türkiye.» *Journal of Cleaner Production*, 15 Eylül 2023: 138-144.
- Narayan, P. K., ve R. Smyth. «What Determines Migration Flows from Low-Income to High-Income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-US Migration 1972-2001.» *Contemporary Economic Policy*, no. 24 (2006): 332-342.
- Oktaý, Fatih. *Çin, Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*. 2. Baskı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Okyar, Osman. «Development Background of the Turkish Economy, 1923-1973.» *International Journal of Middle East Studies* 10, no. 3 (1979): 332.
- Olcaý, Tuğçe. «Sürdürülebilir Kalkınma ve Ölçümü Üzerine Bir İnceleme.» İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015. 19-27.
- O'Neill, Brian C, F Landis MacKellar, ve Wolfgang Lutz. *Population And Climate Change*. USA: Cambridge University Press, 2001.
- Önel, Gülcan, ve Utku Utkulu. «Modeling the long-run sustainability of Turkish external debt with structural changes.» *Economic Modelling*, Temmuz 2006: 669-682.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. «Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi.» 2013.

Özcan, Burcu, Danish, ve Mehmet Temiz. «An empirical investigation between renewable energy consumption, globalization and human capital: A dynamic auto-regressive distributive lag simulation.» *Renewable Energy*, Haziran 2022: 195-203.

Özdemir, Gloria Shkurti. «ABD - Çin Birinci Faz Ticaret Anlaşması'na Koronavirüsün Etkisi.» *Seta - Perspektif*, 2020.

Özden, Kemal. *Avrasya Etüdları Dergisi*, 2001: 102.

Özer, Ayşe Öznur. «Güncel Bir Tartışma: Sürdürülebilir Kalkınma.» *Planlama Dergisi*, no. 13 (Temmuz-Aralık 1995): 23.

Paçacı, Cihan. «Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü.» *Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı V*, no. 23-24 (1998): 3400.

Pallemaerts, Marc. «Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?» *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1997: 614-615.

Pan, Jiahua. *China's Environmental Governing and Ecological Civilization*. Springer, 2016.

Pan, Jiahua. «Ecological Civilization: A New Development Paradigm.» *China Economist* 10, no. 4 (2015): 44.

Parasız, İlker. *1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Yayınları, 1998.

Paterson, M. *Global Warming and Global Politics*. London: Routledge Press, 1996.

Pesaran, M. Hashem, ve Yongcheol Shin. «An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis.» *In Econometrics and Economic Theory in the 20th Century The Ragnar Frisch Centennial Symposium*, 1999: 371-413.

- Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin, ve Richar J. Smith. «Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships.» *Journal of Applied Econometrics*, 2001: 289-326.
- Philips, Peter CB, ve Pierre Perron. «Testing for a unit root in time series regression.» *Biometrika*, no. 75 (1988): 335-346.
- REC Türkiye. *A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi*. İstanbul: Bölgesel Çevre Merkezi Yayını, 2008.
- Şahin, Sedat. «Almanya'ya Türk Vatandaşlarının Göçünün 51. Yılı Kazanımlar ve Tehditler.» *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Araştırmaları E-Dergisi*, Kasım 2012: 2.
- Sakar, Ayşe Yiğit. «Innovation for a New Tax Incentive: Patent Box Regime Turkey and the EU Application.» *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 3 Temmuz 2015: 544-553.
- Sandıklı, Atilla. *China A New Superpower?, Dimensions of Power, Energy and Security*. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2010.
- Sandıklı, Atilla, ve İlhan Güllü. *Geleceğin Süper Gücü Çin*. İstanbul: Tasam Yayınları, 2005.
- Saray, Mehmet Ozan, ve Levent Gökdemir. «Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005).» *Journal of Yaşar Üniversitesi* 2, no. 7 (2007): 667.
- Sarıçelik, Kerim. «Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler.» *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2007: 174-189.
- Sarıtaş, Hakan. «İşçi Dövizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosuna Etkisi.» *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 12, no. 1 (2011): 166.
- Seers, Dudley. «What are we trying to measure?» *Journal of Development Studies*, 1972: 8 (3).
- Sen, Amartya. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Pres, 1999.

- Şengönül, Ahmet, ve Süleyman Değirmen. «Kısa Süreli Sermaye Hareketlerinin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesine Etkisi: Sermaye Piyasası ve Bankacılık Kanalı.» İstanbul: Türkiye Ekonomi Kurumu, 2012. 1.
- Serenti. *Osmanlı Sanayi Devrimi'ni Neden Gerçekleştiremedi?* 2 Şubat 2014.
- Seyidoğlu, Halil. *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1982.
- Shu, Hui, ve Pingping Xiong. «The Gini coefficient structure and its application for the evaluation of regional balance development in China.» *Journal of Cleaner Production*, 20 Ekim 2018: 668-686.
- Singer, Morris. «The Economic Advance of Turkey.» *Turkish Economic Society Publications*, 1977: 8.
- Şirin, Selahattin Murat. «Foreign direct investments (FDIs) in Turkish power sector: A discussion on investments, opportunities and risks.» *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Ekim 2017: 1367-1377.
- TCMB. «Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.» TCMB, 2003. 9.
- Temel, Adil, Ercan Boyar, ve Şeref Saygılı. «Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Değişim 1946-1999.» *Planlama Dergisi*, no. DPT2nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı (2002): 53.
- Tezel, Yahya Sezai. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Thomson, George. *Devrimci Diyalektik Üzerine*. Ankara: Şubat Yayınları, 1994.
- Tokoğlu, Handan. «Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre Yönetimi Açısından Yeşil .» Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Tomul, Ekber. «Measuring regional inequality of education in Turkey: an evaluation by Gini index.» *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2009: 949-952.
- Truman, Harry S. «Document on American Foreign Relations.» Connecticut: Princeton University Pres, 1967. 1.
- UNDP. *Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press, 1994, 13.

UNDP Türkiye. *UNDP Türkiye*. 13 12 2021.

<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>.

UNEP. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. Stockholm: UNEP, 1972.

UNEP. *Green is Gold: The Strategy and Actions of China's Ecological Civilization*. 2016.

United Nations. «Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.» Towards Sustainable Development, 1987.

Uysal, Ceren. «Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler.» *Akdeniz İİBF Dergisi*, no. 1 (2001): 141.

Wan, Guang Hua. «Changes in regional inequality in rural China: decomposing the Gini index by income sources.» *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 18 Aralık 2002: 361-381.

Wang, Congcong. «Reflections on China's Socialist Ecological Civilization Construction: Perspectives of SocialEcological Transformation.» 2016.

Wang, Delu, Yadong Wang, Wuding Jiang, ve Xunpeng Shi. «Has outward foreign direct investment alleviated industrial overcapacity in China? An empirical test of the upstream and downstream industrial links.» *Structural Chnage and Economic Dynamics*, 2023: 250-263.

Wang, Shujie, Peng Yuan, Dong Li, ve Yuhe Jiao. «An overview of ocean renewable energy in China.» *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Ocak 2011: 91-111.

Wang, Shun Hong. «Zhong Guo Gai Kuang.» Beijing: Beijing Daxue Chubanshe, 2003. 26.

World Bank. *DataBank*. Nisan 2022. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

- Wufujiang, Maner. «Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki İlişkilerin Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi.» İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013. 5,6.
- Xiang-chao, Pan. *In Iop Conference Series: Earth and Environmental Science* (Iop Publishing) 153, no. 6 (2018).
- Yalçın, Cansu. «Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Türkiye'de Çevre Politikaları.» İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019. 120.
- Yalçın, Dr. A. Zafer. «İklim Değişikliği İle Mücadelede Politika Belirleme Çabaları.» *Yeşil Büyüme* içinde, 56. Ankara: Ekin Yayınevi, 2017.
- Yaresimos, Stefanos. «Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye.» İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980. 789.
- Yavuz, Ali. «Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler.» *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 20 (2009): 208.
- Yavuz, Meral Yıldız. «Çin'de Piyasa Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Sonuçları.» İzmir: Ege Üniversitesi, 2006.
- Yenal, Oktay. *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: Homer Yayınları, 2003.
- Yeşilay, R. Barış. «Devletçiliğin Türkiye Ekonomisindeki İzdüşümleri.» *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19, no. 1 (2005): 118.
- Yılmaz, Faruk. *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Yılmazkuday, Hakan, ve Koray Akay. «An Analysis of Regime Shifts in the Turkish Economy.» *Economic Modelling*, no. 25 (2008): 886.
- Zentürk, Özgür. «Türkiye'nin ortağı olduğu Asya Altyapı Yatırım Bankası resmen faaliyete başladı.» *euronews.com*. 17 Ocak 2016.
<https://tr.euronews.com/2016/01/17/turkiye-nin-ortagi-oldugu-asya-altyapi-yatirim-bankasi-resmen-faaliyete-basladi> (erişildi: Ağustos 2023).
- Zhao, Xingjun, ve Yanrui Wu. «Determinants of China's energy imports: An empirical analysis.» *Energy Policy*, Ağustos 2007: 4235-4246

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı

: Ayşe GÜNDOĞAN

Doğum Yeri ve Tarihi

Tel

Mail

:

EĞİTİM

- Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Lisans (İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat) – 2020-2023
- Manisa Celal Bayar Üniversitesi (İktisat Bölümü) – 2016-2020
- Balıkesir Kurtdereli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
- (Muhasebe ve Finansman/Bilgisayarlı Muhasebe) - 2012-2016

İŞ DENEYİMİ

- Yapınet İnş. Müh. Taah. San ve Tic. Ltd.Şti. – Yönetici Asistanı (Kasım 2022-.)- Devam ediyor
- Yapınet İnş. Müh. Taah. San ve Tic. Ltd.Şti. – Satış Elemanı (Ağustos 2022-Kasım 2022)
- FurkanTur Turizm – Büro Elemanı (Ağustos 2021-Kasım 2021)
- Holiday Inn Express – Finans Stajyeri (Mart 2020)
- Balıkesir Yem Sanayi Balyem A.Ş. – Muhasebe Stajyeri (Kasım 2015-Haziran 2016)

CALISMALAR

- Celal Bayar Üniversitesi - Gençlerle 360 Derece 7. Uluslararası Öğrenci Kongresi (21-22 Aralık 2021): İşçi Dövizlerinin Sermaye Oluşumu, Tasarruf Ve Tüketime Etkisi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz

SERTİFİKALAR

- Business Academy Praha (Obchodni Akademie)/Study and Familiarization Program- 21/04/2016-03/05/2016
- Milli Eğitim Bakanlığı / Bilgisayarlı Muhasebe alanı/İş Yeri Açma Belgesi- 17/06/2018
- Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Merkezi/Türk İşaret Dili Kursu - 22/10/2018-23/11/2018
- Milli Eğitim Bakanlığı Elginkan Vakfı/ Proje Yönetimi Semineri – 19-25.10.2020
- Ankara Düşünce Atölyesi / Diksiyon Atölyesi – 2020-2021 Bahar Dönemi
- Ankara Düşünce Atölyesi / Uygulamalı SPSS Kullanımı Atölyesi – 2020-2021 Bahar Dönemi
- Ankara Düşünce Atölyesi / Fransızca Atölyesi – 2020-2021 Bahar Dönemi
- Ankara Düşünce Atölyesi / İspanyolca Atölyesi – 2020-2021 Bahar Dönemi

BİLGİSAYAR BİLGİSİ

- Muhasebe Programı LOGO (İyi düzeyde)
- Muhasebe Programı MİKRO (İyi düzeyde)
- MS Office (İyi düzeyde)
- Gretl (İyi düzeyde)
- EViews (İyi düzeyde)

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce

(B1 Seviyesi)

REFERANSLAR

- Doç. Dr. Caner DEMİR – Manisa Celal Bayar Üniv. Öğr. Üyesi
([REDACTED]), E-posta: ([REDACTED])
- Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT – Manisa Celal Bayar Üniv. Öğr. Üyesi
([REDACTED]), E-posta: ([REDACTED])

HOBİLER

Geleneksel Türk Okçuluğu, Oryantiring, Bisiklet turu, Trekking, Bilardo.